

T.C.

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YENİ BÜYÜK OYUNUN JEOPOLİTİĞİ: KÜRESEL GÜÇLERİN
ORTA ASYA'YA YÖNELİMİNE İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI
BİR ÇALIŞMA

Hazırlayan

Shahzada Rahim ABBAS

Danışman

Prof. Dr. Güner ÖZKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eylül 2024, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

**YENİ BÜYÜK OYUNUN JEOPOLİTİĞİ: KÜRESEL
GÜÇLERİN ORTA ASYA'YA YÖNELİMİNE İLİŞKİN
KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Shahzada Rahim ABBAS**

**Danışman
Prof. Dr. Güner ÖZKAN**

**Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından
SDK-2020-1234 kodlu proje ile desteklenmiştir.**

Eylül 2024, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Shahzada Rahim ABBAS

İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı :Uluslararası İlişkiler

Program Adı :Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Yeni Büyük Oyunun Jeopolitiği: Küresel Güçlerin Orta Asya'ya Yönelimine İlişkin Karşılaştırmalı bir Çalışma

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin 04/09/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 9' dır.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 09/04/2024

Danışman: Prof. Dr. Güner ÖZKAN

Öğrenci: Shahzada Rahim ABBAS

İmza

İmza

KILAVUZA UYGUNLUK

“Yeni Büyük Oyunun Jeopolitiği: Küresel Güçlerin Orta Asya'ya Yönelimine İlişkin Karşılaştırmalı bir Çalışma” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Shahzada Rahim ABBAS

İmza

Danışman

Prof. Dr. Güner ÖZKAN

İmza

Uluslararası İlişkiler, ABD Başkanı

Prof. Ömer KURTBAĞ

İmza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Güner ÖZKAN danışmanlığında **Shahzada Rahim ABBAS** tarafından hazırlanan ‘**Yeni Büyük Oyunun Jeopolitiği: Küresel Güçlerin Orta Asya'ya Yönelimine İlişkin Karşılaştırmalı bir Çalışma**’ adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Uluslararası İlişkiler** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

04/09/2024

JÜRİ:

Danışman :Prof. Dr. Güner ÖZKAN.....

Üye :Prof. Dr. Mehmet ÖCAL.....

Üye :Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun...../...../...../ tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Danışmanım Prof. Dr. Güner ÖZKAN’a, bu araştırma sürecinde sunduğu rehberlik, akademik katkılar ve destek için en derin teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, araştırma süresince sağladığı rehberlik, akademik yönlendirme ve destek için Prof. Dr. Güner ÖZKAN’a teşekkür ederim. Bu süreç boyunca verdikleri maddi ve manevi destek ile yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma da minnettarlığımı ifade etmek isterim. Onların desteği olmasaydı, bu çalışmayı tamamlayamazdım. Son olarak, dualarıyla bana her daim güç veren sevgili annem Meher Nigâr’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Shahzada Rahim ABBAS, Kayseri, 2024

YENİ BÜYÜK OYUNUN JEOPOLİTİĞİ: KÜRESEL GÜÇLERİN ORTA ASYA'YA YÖNELİMİNE İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

Shahzada Rahim ABBAS
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2024
Danışman: Prof. Dr. Güner ÖZKAN

KISA ÖZET

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Orta Asya, günümüz jeopolitiğinde Çin, ABD, AB ve Rusya gibi küresel güçlerin ilgisini çeken kritik bir arena olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede yeni bir güç boşluğu ortaya çıkmış ve ABD, AB ve Çin gibi küresel güçler ikili ve çok taraflı ekonomik anlaşmalar yoluyla yavaş yavaş bölgeye dahil olmuşlardır. Bu tez, "Yeni Büyük Oyun" bağlamında Rusya ve Çin'in Orta Asya'ya yönelimleri üzerine kapsamlı ve karşılaştırmalı bir çalışma yürütmektedir. On dokuzuncu yüzyılda imparatorluk Rusya'sı ile Büyük Britanya arasında Orta Asya'da nüfuz sahibi olmak için yaşanan rekabetin yerini alan "Yeni Büyük Oyun" terimi, ticaret yollarına, enerji kaynaklarına ve siyasi nüfuza erişim için yaşanan rekabet ile karakterize edilmektedir. Tez araştırması, küresel güçlerin Orta Asya'ya yönelim stratejilerini, dış politika motivasyonlarını ve sonuçlarını değerlendirmek için jeopolitik ve uluslararası ilişkilerden yararlanan çok disiplinli yaklaşımları içermektedir. Bu tez, küresel güçlerin Orta Asya'ya yönelişini karşılaştırmalı ve zıt bir şekilde inceleyerek, stratejilerinin yakınsak ve ıraksak yönlerini ve bunun bölgesel ve küresel güç dengesi üzerindeki sonuçlarını açıklamaktadır. Dolayısıyla, küresel güçlerin Orta Asya'ya yönelmesine vurgu yaparak Yeni Büyük Oyun'un jeopolitiğinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, küresel güç rekabetinin değişen dinamiklerini anlamak açısından kritik önem taşımaktadır. Sonuçta bu karşılaştırmalı çalışma, Yeni Büyük Oyun'a ve onun 21. yüzyıldaki küresel politikaya etkilerine ilişkin bakışlara katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Güçler, Jeopolitik, Yeni Büyük Oyun, Jeoekonomi, Orta Asya.

GEOPOLITICS OF THE NEW GREAT GAME: A COMPARATIVE STUDY OF GLOBAL POWERS' PIVOT TOWARDS CENTRAL ASIA

Shahzada Rahim ABBAS

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, September, 2024

Supervisor: Prof. Dr. Güner ÖZKAN

ABSTRACT

Since the end of the Cold War, Central Asia has emerged as a critical arena in contemporary geopolitics dragging the attention of the global powers such as China, U.S., EU and Russia. After the disintegration of the Soviet Union, a new power vacuum emerged in the region, and global powers like U.S., EU and China gradually became involved in the region through bilateral and multilateral economic deals. This thesis conducts a comprehensive comparative study of Russia's and China's respective pivots to Central Asia in the context of the "New Great Game." Hence, the term "New Great Game" as the replacement of the old nineteenth-century rivalry between imperial Russia and Great Britain for the influence of Central Asia is characterized by the competition for access to trade routes, energy resources, and political influence. The thesis research involves multi-disciplinary approaches drawing on geopolitics and international relations to assess strategies, foreign policy motivation and outcomes of global powers pivot to Central Asia. Through a comparative and contrast study of global powers pivot towards Central Asia, this thesis explains the convergent and divergent aspects of their strategies and the consequential implications for the regional and global balance of power. Hence, the comparative study of the geopolitics of the New Great Game, with an emphasis on global powers pivot to Central Asia, is critical to understanding the shifting dynamics of global power competition. Eventually, this comparative study contributes to our understanding of the New Great Game and its implications for global politics in the 21st century.

Key Words: Global Powers, Geopolitics, New Great Game, Geoeconomics, Central Asia

İÇİNDEKİLER

YENİ BÜYÜK OYUNUN JEOPOLİTİĞİ: KÜRESEL GÜÇLERİN ORTA ASYA'YA YÖNELİMİNE İLİŞKİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖN SÖZ.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
HARİTA LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Literatür Taraması.....	10
1.2. Teorik Çerçeve: Jeopolitik ve Jeo-ekonomi	16
1.2.1. Jeopolitik	16
1.2.2. Jeo-ekonomi.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN: TARİHSEL BİR BAKIŞ

2.1.Orta Asya ve Yeni Büyük Oyun.....	21
2.2.Yeni Büyük Oyun: Yeni Bir Kavram, Eski Bir Olgu.....	25
2.3.Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Yeni Büyük Oyun.....	27
2.3.1.Heartland'in Yeniden Canlanması ve Yeni Büyük Oyun	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'NIN ORTA ASYA'YA YÖNELİMİ

3.1 Rusya'nın Orta Asya Politikasının Tarihsel Gelişimi	35
3.1.1 İmparatorluk Rusya'sı ve Orta Asya.....	38
3.1.2.Sovyetler Birliği ve Orta Asya	41
3.1.3.Sovyetler Birliği Sonrası Rusya ve Orta Asya	43
3.2.Rusya'nın Orta Asya'daki Menfaatleri	45
3.2.1.Enerji ve Doğal Kaynak Diplomasisi	48
3.2.2.Güvenlik İş birliği ve Askeri Varlık.....	51
3.3.Değişen İttifaklar ve Ortaklıklar: Fırsatlar ve Sorunlar	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA'YA YÖNELİMİ

4.1 Çin'in Orta Asya ile İlişkileri: Tarihsel Bağlam.....	57
4.1.1.Soğuk Savaş Döneminde Çin ve Orta Asya.....	62
4.1.2.Soğuk Savaş Sonrası Dönem: Çin'in Jeopolitik Kaygıları ve Stratejik Hedefleri	

.....	63
4.2.Eksenî Yönlendiren İktisadî Çıkarlar: İpek Yolu'nun Canlandırılması	66
4.3.Enerji Diplomasî ve Ulusal Çıkarlar	72
4.3.1.Türkmenistan ve Kazakistan: Çin Enerji İşbirliğini Yönlendiren Temel Faktörler.....	74
4.4.Çin'in Güvenliği: Çıkarlar ve Bölgesel İstikrar ve ŞİÖ.....	77
4.5.Çin-Rusya İş Birliği ve Yeni Büyük Oyun: Fırsatlar ve Zorluklar	81

BEŞİNCİ BÖLÜM

BATILI GÜÇLERİN ORTA ASYA'YA YÖNELMESİ VE YENİ BÜYÜK OYUN:

ABD VE AB

5.1. Batı'nın Asya'daki Çıkarları: Soğuk Savaş'tan Sovyetlerin Dağılmasına ...	84
5.2. Sovyet Sonrası Orta Asya, Batı'nın Enerji Çıkarları ve Yeni Büyük Oyun	89
5.3. ABD ve AB'nin Orta Asya'ya Yönelmesi: Jeostratejik Zorunluluk.....	95
5.4.Batılı Güçlerin Orta Asya'ya Yönelmesi: Zorluklar ve Fırsatlar	102
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	112

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
GP	: Gazprom
GTS	: Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KYG	: Kuşak ve Yol Girişimi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	:Şangay İşbirliği Örgütü
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
TAP	: Trans Adriyatik Boru Hattı
TCPP	: Trans-Hazar Denizi Boru Hattı Projesi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1. Çin'in Orta Asya'ya Enerji Sektörünü de İçeren Projelerin Sayısı..... 73

Tablo 4.2. Orta ve Kuzey Asya'dan Çin'e yapılan petrol ve doğalgaz ihracatının oranı 76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Orta Asya’da Çin ve Rusya’nın Karşılaştırmalı Ticaret Ciroları (1992-2022)	46
Şekil 4.1. Orta Asya’ya Yapılan Çin Yatırımları	68
Şekil 4.2. Son on yıl içerisinde, Çin'in Orta Asya'da yapmış olduğu doğrudan yatırımlar	70
Şekil 4.3. ŞİÖ’nün Organizasyon Yapısı ve Temel Fonksiyonel Organları	79
Şekil 5.1. 2022 Öncesi Rusya'dan Avrupa'ya Doğalgaz İthalatı	90
Şekil 5.2. AB-Orta Asya arasındaki ticaret hacmi	99

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1. Tarihin Coğrafi kalpgahı: Kara Hakimiyeti Teorisi	22
Harita 2.2. Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi	24
Harita 2.3. Avrasya Balkanları	29
Harita 3.1. Rusya'nın Toprak Genişlemesinin Safhaları	36
Harita 3.2. Asya-Merkez (CAC) Gaz Boru Hattı Sistemi	50
Harita 4.1. Çin'in İpek Yolu.....	58
Harita 4.2. KYG, Orta Asya ve Avrasya Koridoru	69
Harita 4.3. Orta Asya'da Kuşak ve Yol Girişimi ile Çin'in Avrupa ile Bağlantısı	71
Harita 5.1. Güney Gaz Koridoru Genişlemesi.....	94

GİRİŞ

Orta Asya, 19. yüzyılın başından itibaren jeopolitiğin merkezi söylemine hakim olmaya başlamış ve stratejik konumu ve bol kaynakları nedeniyle önemli bir jeopolitik araç olmaya devam etmiştir (Chen & Fazilov, 2018). Orta Asya, Çin sınırlarından Hazar Denizi kıyılarına kadar uzanan Asya kıtası içinde özel bir yere sahiptir. Bölge, güneyde Pakistan ve İran ile kuzeyde ise geniş Rusya topraklarıyla komşudur (Contessi N. P., 2016). Tarihsel olarak Orta Asya, eski Çin ipek yolu nedeniyle medeniyetlerin kesişme noktası olmuş ve bu da onu modern Avrasya'nın önemli bir jeopolitik ve jeoekonomik parçası haline getirmiştir. Bölge, Rus şmparatorluğu'nun 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi işgal etmesiyle jeopolitik açıdan önem kazanmıştır (Allworth, 1994: 28). Avrasya'nın kalbindeki Rus hakimiyeti, Hint alt kıtasındaki İngiliz emperyal çıkarlarını tehdit etmiştir çünkü İngiliz emperyal eliti, Rusya'nın Orta Asya'yı işgalini sıcak sulara ulaşma arayışı olarak algılamıştır (Alder, 1972). Sonuç olarak, imparatorluk Rusya'sı ve İngiltere arasında, geniş Avrasya coğrafyasındaki etki alanının kontrolü için “Büyük Oyun” olarak bilinen büyük emperyal rekabet başlamıştır.

Büyük Oyun terimi ilk olarak ünlü İngiliz gazeteci ve casus Arthur Conolly tarafından 1842 yılında Orta Asya'ya yaptığı kısa ve gizli ziyaretin ardından ortaya atılmıştır (Becker, 2012). Ancak Büyük Oyun terimi, Arthur Conolly'nin bu terimi ortaya atmasından altmış yıl sonra, 1901 yılında yayınlanan ünlü romanı “Kim” aracılığıyla ünlü bir İngiliz romancı tarafından popüler hale getirilmiştir. Büyük Oyun, 19. yüzyılda Avrasya'nın merkezinde emperyal Rusya ve İngiltere arasında yaşanan ve 20. yüzyıl boyunca jeopolitik arenaya hakim olan jeopolitik rekabeti ifade etmektedir (Bayramov, 2021). Tarihsel bir perspektiften değerlendirildiğinde, Büyük Oyun, 1907 yılında İngiliz-Rus Konvansiyonu ile Orta Asya'nın bölünmesi sonucu resmen son bulmuştur. Sözleşme Orta Asya'yı nüfuz alanlarına bölmüş, Rusya bölgenin kuzey kısmını, İngiltere ise güney kısmını kontrol etmiştir (Miroiu, 2010). Bununla birlikte, Büyük Oyun'un jeopolitik

söylemi 20. yüzyıl boyunca, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Sovyetler Birliği liderliğindeki komünist blok ile ABD liderliğindeki kapitalist blok arasında Soğuk Savaş'ın başlamasından sonra da devam etmiştir (Rauf, 2017).

Tarihsel olarak Orta Asya her zaman Avrasya coğrafyasının merkezinde yer almış ve dört büyük Avrasya imparatorluğuna; Rus, Çin, Osmanlı ve Pers imparatorluklarına sınır olmuştur. Ancak bölge, jeopolitik önemini ancak 19. yüzyılda Rus ve İngiliz İmparatorlukları arasında Büyük Oyun başladığında kazanmıştır (Khalid, 2021, s. 66-72). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından İngiltere'nin Hindistan'dan ayrılmasıyla Rusya ve ardından Sovyetler Birliği Orta Asya'yı arka bahçesi olarak ilan etmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra, beş eski Sovyet Cumhuriyeti dağılma yoluyla bağımsızlıklarını kazanmış ve Rusya'nın arka bahçesi yeni jeopolitik gerçeklikler yaşamaya başlamıştır (Olcott, 2005, s. 55). Sovyetler Birliği'nin çöküşü Orta Asya'da jeopolitik bir boşluk doğurmuş, AB ve ABD gibi dış büyük güçler de etkilerini Sovyet sonrası bu alana doğru genişletmeye başlamışlardır (Ziegler, 2014). Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte Doğu Avrupa'da yeni ortaya çıkan bağımsız devletler AB'ye katılmaya başlamış ve bu da Rusya'da Orta Asya'nın kaderine ilişkin büyük siyasi endişeler yaratmıştır.

Ekonomik olarak yeni yükselen Çin de ortaya çıkan jeopolitik boşluk karşısında bağımsızlığını yeni kazanan Orta Asya Devletleri ile işbirliğini genişletmeye başlamıştır (Pradhan, 2018). Çin için Orta Asya, Çin'in Yeni İpek Yolu girişimi ile Transkafkasya ve Avrupa'ya jeopolitik erişimi için önemli bir köprü veya bağlantı vazifesi gören stratejik olarak önemli bir sınır bölgesidir (Swanstrom, 2005). Batılı Güçler ile eski Sovyet coğrafyası arasında artan işbirliğinin ortasında Rusya, eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelere, özellikle de Orta Asya'ya yeniden yaklaşılmaya başlamıştır. Sovyet sonrası hükümetler arasında bölgesel bir ittifak oluşturmak için Rusya, Belarus ve Ukrayna ile birlikte 1991 yılında Belovezh Anlaşmaları olarak da bilinen Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) kuran anlaşmayı imzalamıştır (Kazantsev, Medvedeva, & Safranchuk, 2021). Aynı yıl Alma-Ata Protokolü sekiz eski Sovyet Cumhuriyetinin (Ermenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan) liderleri tarafından imzalanarak BDT genişletilmiştir (Kortunov & Shoumikhin, 1998). BDT'nin kurulmasındaki temel amaç, Rusya ile eski Sovyet coğrafyasındaki ülkeler arasında sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda işbirliğini

geliştirmekti. Kanat Ydyrys'ye (2012) göre, Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin eski coğrafyasındaki etki alanını koruma çabası, özellikle bölgesel güvenlik sorunları ve stratejik çıkarların korunması üzerine yoğunlaşmaktadır. Vladimir Putin'in liderliğinde, Rusya'nın Orta Asya'ya olan önemi artmış ve bu bölgedeki jeostratejik rolü daha da güçlenmiştir. Bu bağlamda, Rusya'nın bölgesel güvenliği ve ekonomik ilişkileri güçlendirme çabaları, eski Sovyet coğrafyasındaki istikrar açısından kritik bir öneme sahiptir (Ydyrys, 2012, 8-10).

Benzer şekilde, 1992 yılında Rusya ve diğer beş eski Sovyet ülkesi: Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan, 2002 yılında Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) haline gelen BDT Birleşik Silahlı Kuvvetleri'ni oluşturan Taşkent Anlaşması'nı imzaladı (Kubicek, 2009). Rusya'nın Orta Asya'daki eski Sovyet devletleriyle derin bağlar kurma adımlarını takiben Çin de bölgeyle siyasi ve ekonomik bağlarını genişletmeye başlamıştır (Swanstrom, 2005). Bugün Orta Asya ülkeleri, Çin hükümeti tarafından 2013 yılında resmen benimsenen ve yatırımları 150'den fazla ülke ve çeşitli uluslararası kuruluşlar arasında yönlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir küresel altyapı geliştirme stratejisi olan Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin (BRI) kilit katılımcılarından (Kazantsev, Medvedeva, & Safranchuk, 2021). Hem Çin hem de Rusya açısından Orta Asya, Avrasya bölgesinin güvenliği ve refahı için elzemdir. Stratejik konumu ve muazzam kaynakları nedeniyle Orta Asya, Rusya ve Çin'in bölgedeki artan angajmanını bölgedeki çıkarlarına bir tehdit olarak gören ABD ve Avrupa Birliği gibi Batılı güçler için de kritik bir tıkanma noktasıdır (Dutkiewicz & Sakwa, 2015, s. 222).

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, başta ABD ve AB olmak üzere Batılı güçlere Avrasya'da kalıcı bir siyasi ve ekonomik dayanak noktası oluşturmaları için yeni stratejik kapılar açmıştır. Batı'nın eski Sovyet coğrafyasına doğru genişleme stratejisi, 1990'ların ilk yarısında AB ve NATO'nun Doğu Avrupa'daki eski Sovyet Cumhuriyetlerini dahil etmeyi tartışmaya başlamasıyla başlamıştır (Karaganov S. A., 2016). Ancak Batı'nın jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları Doğu Avrupa'nın Sovyet sonrası alanıyla sınırlı kalmamış, Orta Asya ve Kafkaslar Batı'nın doğuya doğru genişleme stratejisinin merkezinde yer almıştır. Batı açısından bakıldığında, Batı'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki siyasi etkisi, Rusya ve Çin karşısındaki jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlarını maksimize etmek için elzemdir (Cornell, Starr ve Tsereteli, 2015, s. 10-12). Batı'nın, özellikle de ABD'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki çıkarları üç basit kelimeyle

değerlendirilebilir: güvenlik, enerji ve demokrasi. ABD, Hazar bölgesindeki işlenmemiş doğal kaynakları ulusal güvenlik stratejisinin temel taşı olarak görmekte ve bu kaynakları fosil yakıtlar için önemli bir alternatif kaynak olarak değerlendirmektedir (Cohen A. , 2006, s. 1). Elif Gürdal (2014) analizine göre, ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak için Orta Asya'da ekonomik, askeri ve siyasi nüfuzunu genişletmeye çalışmıştır. Bu süreçte, ABD'nin hegemonyası, serbest piyasa ekonomisi, demokrasi teşviki, insan hakları, askeri işbirlikleri ve enerji politikaları gibi araçlar kullanılarak pekiştirilmiştir. Bununla birlikte, Rusya ve Çin'in bölgedeki artan etkisi, ABD'nin Orta Asya üzerindeki hegemonyasını zora sokmuş ve bu durum, bölgedeki rekabeti derinleştirmiştir (Gürdal, 2014, s. 4). Benzer şekilde, AB'nin Orta Asya ve Güney Kafkasya'ya yönelik stratejisi de öncelikli olarak enerji arzı ve güvenliği etrafında dönmektedir. Bu nedenle 2000'li yılların başından itibaren hem AB hem de ABD, Hazar Denizi'nin altındaki hidrokarbonları çıkarmak için Orta Asya ve Güney Kafkasya ile ilişkilerini yoğunlaştırmıştır (Sarkhanov & Huseynli, 2023, s. 2).

Enerji güvenliği söylemi, ABD ve AB'nin ulusal güvenliğinin temel unsurudur. ABD esas olarak Orta Doğu'dan gelen enerji kaynaklarına dayanırken, AB esas olarak Rusya Federasyonu'ndan hidrokarbon ithal etmektedir (Erbilgin, 2008, s. 25-26). Enerji güvenliği açısından bakıldığında, Hazar deniz yatağının altındaki kullanılmayan hidrokarbon rezervleri, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi için elzemdir. Daha sonra, Sovyetler Birliği'nin çöküşü Orta Asya ve Güney Kafkasya'da yeni bir jeopolitik arenanın başlangıcı olmuştur (Ibrayeva, Sannikov, A.Ibrayeva vd., 2018, s. 150-151). Bağımsızlığın kazanılmasından kısa bir süre sonra Orta Asya'daki yeni bağımsız devletler, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını hızlı bir şekilde tanıyan başta ABD ve AB olmak üzere tüm büyük güçlerle ilişkilerini çeşitlendirmeye başlamıştır (Kim & Indeo, 2013). Orta Asya ile etkileşimlerinin ilk aşamasında, ABD ve AB'nin başlıca hedefleri dört ana alan etrafında dönüyordu: bölgesel güvenlik, nükleer silahların yayılması, demokratikleşme ve kurumsallaşma (Honrada, Ranjbar ve Mukan, 2023, s. 279). Ancak 2000'li yılların başından itibaren ABD ve AB'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik stratejisi, bölgedeki büyük enerji zenginliği nedeniyle dönüşüme uğramıştır. Batılı güçlerin Orta Asya'ya yönelmesinin arkasındaki bir diğer önemli neden de Rusya ve Çin arasında bölge üzerinde artan işbirliğidir (Zhou, He ve Yang, 2020, s. 1873).

Aksine, Rusya ve Çin, 21. yüzyılın başından itibaren Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi bölgesel örgütler aracılığıyla Orta Asya'da karşılıklı işbirliğini genişletmeye başlamıştır (Na-Xi, Meng-Fang, & Shan-Bing, 2019). Bu üç bölgesel örgüt, Orta Asya'da Rusya ve Çin arasındaki stratejik kapsamlı ortaklığın başlıca itici güçleri haline gelmiştir. Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki yakın işbirliğinin arkasındaki en önemli nedenlerden biri, ABD ve Avrupa Birliği gibi Batılı güçlerin bölgedeki etkisini önlemektir (Bossuyt & Bolgova, 2020, s. 240). Hem Rusya hem de Çin, Orta Asya'nın kalkınması ve güvenliğinin oynadığı önemli role özellikle vurgu yaparak dikkatlerini Avrasya bölgesindeki bölgesel bağlantı ve güvenliğe yöneltmektedir (Kazantsev, Medvedeva ve Safranchuk, 2021). Sonuç olarak, 1990'larda siyasi analistler ve akademisyenler arasında Orta Asya'ya yönelik yenilenen jeopolitik ilgiyi ifade etmek için “Yeni Büyük Oyun” terimi ortaya çıkmış ve bu terim, bölgenin bol mineral zenginliği nedeniyle Rusya, Çin ve Batılı ülkeler gibi büyük güçlerin artan etkisine atfedilmiştir.

Bununla birlikte, “Yeni Büyük Oyun” ifadesi ilk kez 1996 yılında New York Times gazetesinde “Asya'daki Yeni Büyük Oyun” başlığıyla yer almış ve yüzyıllardır süregelen jeopolitik rekabetin yeniden canlanacağını öngörmüştür. Makaleye göre, Orta Asya bir kez daha büyük güçlerin asırlık jeopolitik oyunlarını oynadıkları çekişmeli bir arena haline gelmiş, Batılı uzmanlar Hazar Denizi ülkelerindeki kullanılmayan petrol ve doğal gaz kaynaklarını bölgenin gelecek yüzyılın Basra Körfezi haline gelmesinde potansiyel faktörler olarak görmüştür (New York Times, 1995; Barlow, 1997, s. 20). 19. yüzyıldaki Büyük Oyun'un aksine, günümüzün Yeni Büyük Oyunu, bölgede birden fazla büyük gücün yer almasından kaynaklanan çok yönlü karmaşıklık ve artan rekabet ile karakterize edilmektedir.

Hipotez

"Yeni Büyük Oyun" olarak adlandırılan Orta Asya'daki çağdaş jeopolitik dinamikler, birden fazla küresel gücün dahil olmasının getirdiği artan karmaşıklık nedeniyle tarihsel Büyük Oyun'dan temelde farklılaşmaktadır. Britanya İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası arasında 19. yüzyılda yaşanan iki kutuplu rekabetin aksine, mevcut rekabet bir tarafta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği, diğer tarafta ise Rusya ve Çin olmak üzere daha geniş bir aktör yelpazesini içermektedir. Örtüşen ekonomik, siyasi ve güvenlik

çıkarlarıyla karakterize edilen bu çok kutuplu angajman, Orta Asya'yı bu küresel güçlerin strateji ve politikalarının hem yakınlaştığı hem de çarpıştığı önemli bir arenaya dönüştürmüştür. Bu çalışma, bu farklı aktörlerin katılımının sadece Orta Asya'nın stratejik önemini arttırmakla kalmadığını, aynı zamanda Yeni Büyük Oyun'u öncekinden ayıran daha karmaşık bir ittifaklar ağı ve güç kaymaları ortaya çıkardığını varsaymaktadır.

Tezin ana odağı, Orta Asya bölgesindeki Yeni Büyük Oyun'un doğasında var olan dinamiklerin kapsamlı bir incelemesini içerecek ve özellikle dört temel soruyu ele almaya yönelik olacaktır.

- 1.Yeni Büyük Oyun döneminde Rusya ve Çin'in Orta Asya'ya artan müdahalesini tetikleyen stratejik hedefler nelerdir?
- 2.Rusya, Çin ve Orta Asya Devletleri arasındaki etkileşimi karakterize eden siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutları nelerdir?
3. ABD ve AB gibi Batılı güçlerin Orta Asya'daki stratejik amaçları nelerdir?
- 4.Orta Asya'daki farklı çıkarlara rağmen, ABD ve AB neden bölgede paralel politikalar izlemektedir?

Araştırma Konusu ve Kapsamı

Çalışma, Rusya ve Çin gibi küresel güçler için kritik bir oyun alanı haline gelen Orta Asya'daki Yeni Büyük Oyun'un jeopolitiğinin derinlemesine anlaşılmasını sağlamaktadır. Çalışma, büyük güçlerin stratejilerini, dış politika motivasyonlarını ve kaynak zengini olan ve 21. yüzyılın jeopolitiğinin kalbinde yer alan bölgedeki angajmanlarının sonuçlarını incelemektedir. Araştırmanın kapsamı çok çeşitli kritik boyutları içermektedir. Örneğin, Orta Asya'nın büyük güç rekabetiyle ilgili tarihsel arka planını içeren kritik boyutlar, bölgenin bağlamsal ortamını aydınlatıyor. Araştırma aynı zamanda Rusya ve Çin'i Orta Asya'ya yönelmeye zorlayan güvenlik kaygılarından siyasi hedeflere ve ekonomik çıkarlara kadar uzanan başlıca etkenlere de ışık tutmaktadır. Araştırmanın kapsamı, Rusya ve Çin'in Orta Asya'da uyguladığı jeopolitik stratejilerin derinlemesine analizini içermektedir. Yine araştırmanın kapsamı tarihsel bağlam, teorik çerçeve ve ekonomik, siyasi ve güvenlik boyutlarının detaylı bir incelemesini içermektedir. Çalışma

ayrıca bölgesel tepkileri araştırmakta ve her iki güç için zorlukları ve fırsatları değerlendirmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezin temel amacı, Yeni Büyük Oyun ışığında küresel güçlerin Orta Asya'ya yönelişinin karşılaştırmalı bir analizini yapmaktır. Araştırmanın temel amaçları aşağıdaki gibidir:

1. Yeni Büyük Oyun çağında Rusya ve Çin'in Orta Asya ile artan ilişkilerinin ardındaki stratejik hedefleri araştırmak.
2. Rusya ve Çin'in Orta Asya devletleri ile etkileşiminin siyasi, ekonomik ve güvenlik boyutlarını anlamak.
3. ABD ve AB'nin Orta Asya ile ilişkilerindeki temel hedeflerini araştırmak.
4. Bölgedeki farklı çıkarlara rağmen ABD ve AB'nin paralel politikalarını anlamak.

Küresel güçlerin Orta Asya'ya yönelmesine vurgu yaparak Yeni Büyük Oyun'un jeopolitiğini incelemek, küresel güç çatışmalarının değişen dinamiklerini anlamak için kritik öneme sahiptir. Rusya, Çin, ABD ve AB bölgede nüfuzlarını artırırken, bu karşılaştırmalı analiz stratejik hedefleri, jeopolitik hamleleri ve ekonomik etkileşimleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Dünyanın stratejik açıdan hayati öneme sahip bu bölgesindeki karmaşık ittifaklar, rekabet ve işbirliği ağında gezinmek isteyen politika yapımcılar, akademisyenler ve gözlemciler için elzemdir.

Metodoloji

Bu araştırmada betimsel ve analitik metodoloji bir arada kullanılacaktır. Bu çalışma için veri toplanması öncelikle hem birincil hem de ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Birincil kaynaklar arasında büyükelçiliklerde bulunan resmi raporlar, ilgili hükümetlerin dışişleri bakanlıklarının yıllık raporları ve uluslararası kuruluşların raporları yer almaktadır. İkincil veri kaynakları ise kitaplar, dergiler, makaleler, süreli yayınlar ve ilgili bölgelerde faaliyet gösteren akademik ve araştırma kurumları tarafından üretilen çalışmalar gibi çok çeşitli materyalleri kapsamaktadır. Ayrıca, araştırma süreci boyunca web tabanlı kaynaklara da başvurulmuş ve bunlardan yararlanılmıştır. Ayrıca, bu çalışmada uygulanan araştırma metodolojisi, uzmanlar, akademisyenler ve profesyonellerle yapılan yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen nitel verileri içermektedir. Bu araştırmada, veri toplama süreci kapsamında politika analizi ve resmi belgelerin içerik analizi

gerçekleştirilecektir. Stratejilerin resmi boyutlarını anlamak amacıyla, hükümet kaynaklarından elde edilen politika beyanlarına başvurulacaktır.

Tez beş ana bölümden oluşmakta olup, açılış bölümü kavramsal ve teorik çerçevenin kapsamlı bir şekilde incelenmesine ayrılmıştır. Bu bölüm, ilgili literatürün titiz bir incelemesini kapsamakta ve jeopolitiğin, özellikle de Yeni Büyük Oyun'un teorik temellerini araştırmaktadır. Bu bölüm, Yeni Büyük Oyun'un jeopolitik ve jeoekonomik boyutlarını keşfetmek için konuyla ilgili mevcut literatürü kısaca gözden geçirmektedir. Ayrıca bu bölüm, Orta Asya'daki Yeni Büyük Oyun'un boyutlarını doğru bir şekilde keşfetmek için klasik jeopolitik ve jeoekonomi teorisine vurgu yaparak teorik ve kavramsal çerçeveyi de kısaca içermektedir. İkinci bölüm, 19. yüzyılda Büyük Oyun'u karakterize eden olayları ve dinamikleri aydınlatmaya özel bir vurgu yaparak Yeni Büyük Oyun'un tarihsel arka planının derinlemesine bir açıklamasını sunmaktadır. Bu bölüm, Büyük Oyun kavramının ontolojik ve etimolojik kökenlerini ve Orta Asya'daki Yeni Büyük Oyun ile örtüşmesini araştırmaktadır.

Üçüncü bölüm Rusya'nın Orta Asya'ya yönelişini ve bölgeye yönelik dış politika yaklaşımını ele almaktadır. Bu bölümde Rusya'nın bölgedeki güvenlik, enerji ve ekonomik çıkarlarına kısaca değinilecektir. Bölümün tartışması üç ana alana odaklanmaktadır. İlk olarak, bölüm imparatorluk döneminde Rusya ile Orta Asya arasındaki ilişkiyi incelemekte ve bu ilişkinin imparatorluk Rusya'sı ile Britanya İmparatorluğu arasında bölgenin hakimiyeti için emperyal rekabete neden olduğunu belirtmektedir. İkinci olarak, bölgeyi arka bahçesi olarak ilan eden Sovyetler Birliği döneminde Rusya ve Orta Asya arasındaki etkileşim incelenmektedir. Son olarak bölüm, Rusya'nın Orta Asya üzerindeki yüzyıllık doğrudan kontrolünü sona erdiren Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Rusya ve Orta Asya arasındaki etkileşimin dinamiklerini tartışmaktadır. Bu bölümde ayrıca, özellikle bölgedeki Yeni Büyük Oyun'un ardından Rusya ve Çin'in Orta Asya'ya yönelik dış politika yakınlaşması da kısaca incelenmektedir.

Dördüncü bölüm, Çin'in bölge ülkeleriyle yaptığı çok taraflı ekonomik anlaşmalara vurgu yaparak Çin'in Orta Asya'ya yönelişini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bölüm, Orta Asya bağlamında Rusya ve Çin arasındaki işbirliği ve rekabetin inceliklerini özlü bir şekilde tartışmaktadır. Bölümde ayrıca, Çin ile Orta Asya arasındaki ilişkinin, İpek

Yolu'nun bölgesel genişlemenin bir sonucu olarak kurulduğu Han Hanedanlığı (M.Ö. 206-M.S. 220) dönemine kadar uzanan evrimi kısaca incelenmektedir. Ayrıca, tartışmanın seyri Soğuk Savaş döneminde Çin ve Orta Asya arasındaki angajmanı ve Çin'in bölgeye katılımının günümüzdeki dinamiklerini de içermektedir. Son olarak, beşinci bölüm Batılı Güçlerin, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin Orta Asya ile ilişkilerini incelemektedir. Bu bölüm, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin Yeni Büyük Oyun çerçevesinde Orta Asya'ya daha fazla odaklanmasının ardındaki stratejik motivasyonları araştırmaktadır. Bu Batılı güçlerin, Rusya ve Çin'in artan varlığını dengelemek için bölgenin siyasi ve ekonomik yapısını nasıl etkilemeye çalıştıkları incelenmektedir. Bölüm ayrıca, ABD ve AB'nin jeostratejik açıdan önemli olan bu bölgedeki çıkarlarını güvence altına almak için kullandıkları yöntemleri ve ittifakları analiz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Literatür Taraması

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana, Yeni Büyük Oyun söylemi, Soğuk Savaş Dönemi sonrası Orta Asya'nın jeopolitik önemini ortaya koyan Batılı uzmanlar ve araştırmacılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. (Contessi, 2013). Orta Asya, azımsanmayacak miktardaki el değmemiş doğal kaynakları nedeniyle, hem Rusya ve Çin gibi bölgesel hem de ABD ve AB gibi küresel güçlerin dikkatini çekmektedir. (Weitz, 2006). Yeni Büyük Oyun etrafında çalışmalar yürüten, Alexandre Andreev ve Xiangming Chen gibi akademisyenler, bu kavramı, siyasi nüfuz için rekabet, enerji kaynakları ve Orta Asya'daki hegemonya perspektifinden analiz etmektedirler. (Alexander, 2012; Chen ve Fazilov, 2018). “Büyük Oyun” kavramının kökeni, Orta Asya'nın hâkimiyeti için emperyalist Rusya ve İngiltere arasında yapılan jeopolitik rekabeti tanımlayan 19. yüzyıla uzanmaktadır. (Becker, 2012). Büyük Oyun kavramı, İngiliz İstihbarat Görevlisi Arthur Conolly tarafından ilk defa kullanılmış; ancak, ünlü İngiliz Romancı Rudyard Kipling tarafından, büyük oyun bağlamında, büyük güçler arasındaki güç mücadelesi fikri üzerinde durduğu başyapıtı “Kim” ile popüler hale getirilmiştir (Morgan, 2007).

O dönemden bu yana, Büyük Oyun kavramı, Orta Asya'nın jeopolitiğinin ve büyük güçlerin uyumunun vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu minvalde, Yeni Büyük Oyun, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra büyük güçler arasında şiddetlenen jeopolitik rekabete atfedilmektedir. (Troitskiy, 2023). Yeni Büyük Oyun görüşü, Soğuk Savaş'ın bitiminde sonra, Orta Asya'nın stratejik öneminin ele geçirilmesine yönelik yeni rekabeti karakterize etmektedir. Bu rekabetin ana aktörleri; bir tarafta Rusya ve Çin ve diğer tarafta ABD ve ABD'nin Batılı müttefikleridir (Morgan, 2007). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kısa süre sonra, Batılı aktörler Orta Asya'daki güç boşluğunu doldurmaya çalışmış, buna karşılık Rusya ve Çin, Orta Asya'daki Batı müdahalesini caydırmayı ortak

amaç olarak görmeye başlamıştır. (Karasac, 2010). Fakat, 11 Eylül Saldırıları ve Afganistan'ın işgalinden sonra, ABD, Afganistan'daki birliklerine lojistik destek sağlamak amacıyla Orta Asya'daki devletlerle işbirliğini genişletmiştir (Tanrısever, 2013). Bundan ötürü, Rusya ve Çin için Orta Asya'da artan ABD varlığı, ciddi bir güvenlik problemine dönüşmüştür. Sonuç olarak, Yeni Büyük Oyun'da, Rusya ve Çin bölgede artan Batı etkisiyle baş etmek amacıyla paralel politikalar izlemeye başlamıştır (O'Hara, 2004).

1990'ların başında, Rusya'nın ekonomik ve materyal kısıtlamalar yüzünden dış politikada etkin bir strateji geliştirmesi zorlaşıyordu. Bu dönemde, Rusya Yakın Çevre Doktrini ve benzeri stratejik çerçeveleri oluşturdu ve bunları hayata geçirdi. Örneğin, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Taşkent Güvenlik Örgütü gibi organizasyonlar kuruldu ve post-Sovyet bölgesinde çeşitli müdahalelerde bulunuldu (Bhatty, 2008, s. 60). Ancak, 2000'lerin başından itibaren Vladimir Putin'in liderliğinde, Rusya'nın enerji gelirlerinden sağladığı ekonomik güç, ülkenin stratejik yaklaşımlarını daha kararlı bir şekilde uygulamasına ve bölgesel etkisini belirgin bir şekilde güçlendirmesine imkan tanıdı (Laruelle, 2008, s. 10). Bu canlanma, belirli bir jeopolitik alanın, kilit bir milli çıkar olarak görülmesine ve bu şekilde muhafaza edilmesine dair iddiaları pekiştirmiştir (Donaldson, Noguee, ve Nadkarni, 2014, s. 14). 2008'de, Rusya Devlet Başkanı Medvedev, bu jeopolitik alanı, "imtiyazlı çıkar sahası" olarak karakterize edecek kadar ileri gitmiştir. Rusya için Orta Asya, Avrasya'daki jeopolitik nüfuzunu kullanması için merkezi bir role sahiptir ve bu nedenle, Rusya, Orta Asya'yı jeopolitik nüfuz alanı olarak kabul etmektedir (Baek, 2009). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya halef devlet olarak, Orta Asya ülkeleri ile geçmiş antlaşmaları yenilemiş ve çok taraflı ve ikili antlaşmalarla işbirliği alanlarını genişletmiştir (Matveeva, 2007). An itibarıyla, Rusya'nın Orta Asya devletleriyle, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) de içeren iki adet önemli güvenlik antlaşması bulunmaktadır. KGAÖ, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Ermenistan ve Belarus olmak üzere 6 eski Sovyet ülkesini kapsayan, gelişmiş bir askeri ittifaktır (Frost, 2009). Aynı şekilde, ŞİÖ de 2001 yılında kurulmuş, Rusya ve Orta Asya ülkeleri arasında güvenlik işbirliğine dair önemli bir role sahip bir diğer güvenlik inisiyatifidir (Ahmad, 2018, s. 28).

Rusya jeopolitiği çerçevesinde, Avrasya bölgesinin güvenliğini muhafaza etmeyi amaçlayan vazgeçilmez bölgesel kurumlar oldukları için hem KGAÖ hem de ŞİÖ çok önemli bir rol üstlenmektedir (Frost, 2009). Jeopolitik bir perspektiften, büyük güçlerin tamamı, Orta Asya'yı küresel güç dengesinde temel bir parça olarak kabul etmektedir. Ticaret ve altyapı projelerinin genişletilmesinin yanı sıra bölgeyi, kendi güvenlik ve küresel düzene dair algılarının/kavramsallaştırmalarının yaygınlaştırılması için de bir enstrüman olarak görmektedirler (Walton, 2007, s. 8). Bu nedenle, Avrasya'da tarihi olarak baskın güç olan Rusya, Orta Asya'nın güvenliği ve istikrarını, bu mirasını devam ettirmede bir mihenk taşı olarak kabul etmektedir. Ayrıca, 1990'lardan sonra Rusya'nın Orta Asya ile artan işbirliğinin en önemli nedenlerinden biri, devraldığı "Rusya Merkezli Avrasya Projesini" devam ettirme çabasıdır (Khan, 2019). Güvenlik paradigmasının ötesinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üzerinden eski Sovyet devletleriyle (Orta Asya, Güney Kafkasya ve Doğu Avrupa'daki yakın komşuları), yakın işbirliğini sürdürmektedir (Gleason, 2010).

Bertil Nygren gibi akademisyenlere göre, Avrasya'daki bölgesel ilişkilerde gücün/nüfuzun nasıl dağıtılacağına, Rusya'nın stratejik nüfuz alanı kaynak oluşturmaktadır. Rusya'nın güvenlik kompleksi kendini büyük ölçüde, BDT çatısı altında yer alan Orta Asya devletleriyle kurulan yakın ve girift işbirliği ile göstermektedir (Nygren, 2010, s. 19). Rus liderler, Avrasya'daki stratejik üstünlüğü sürdürmenin, yalnızca bölgesel etkilerini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda iç siyasi istikrarı sağlamak ve Putin-Medvedev döneminin tandemokrasi sistemine meşruiyet kazandırmak için hayati bir öneme sahip olduğunu güçlü bir şekilde kabul etmişlerdir (Efremenko, 2019, s. 40). Bu anlayış doğrultusunda, Rusya'nın tarihsel arka planı ve jeopolitik deneyimlerinden yola çıkarak, bu rolü aktif bir şekilde desteklemek ve sürdürülebilir kılmak adına kapsamlı stratejiler geliştirmişlerdir. Örneğin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'nın bölgesel güç dengesini yeniden tesis etme çabaları, çeşitli güvenlik işbirlikleri ve ekonomik entegrasyon projeleriyle desteklenmiştir (caniklioğlu, 2020, s. 1154). Bu bağlamda, iç ve dış politika araçlarının etkin bir biçimde kullanılması, Rusya'nın Avrasya'daki etkisini güçlendirmek ve ulusal çıkarlarını korumak amacıyla yürütülen stratejik bir yaklaşımın parçası olarak değerlendirilmiştir (İsmayil, 2016, s. 129). BDT dışında, Rusya Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) kurulması ve geliştirilmesi yoluyla da Orta Asya ile stratejik bir ilişki kurulmuştur. 2015 yılında hayata

geçirilen ilgili bölgesel entegrasyon inisiyatifi, Orta Asya’da Kazakistan ve Kırgızistan da dahil olmak üzere üye devletler arasında ekonomik iş birliğini geliştirmeye yönelik bir platform görevi görmektedir (Kirkham, 2016). Muhakkak ki bu işbirliği bölgesi, Çin gibi diğer bölgesel ve ABD ve AB gibi bölge dışı aktörlerin, Orta Asya’ya yönelik tutumlarını etkilemektedir. Yeni Büyük Oyun’un Orta Asya’daki görüntüsü, bölgede var olan işlenmemiş doğal kaynaklar ve milli zenginlikler ile yakından ilgilidir (Cooley, 2012, s. 9-11). Dolayısıyla, Orta Asya’da hegemonya kurmaya çalışan Rusya ve Çin arasındaki yakın angajman, bölgedeki ABD ve AB gibi dış güçlerin nüfuzunu sınırlandırmayı hedeflemektedir.

14. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Moğol hakimiyeti altındaki Yuan Hanedanlığının sona ermesinden Ming Hanedanlığının (M.S. 1368-1644) başa gelmesine kadar geçen yüzyıllarda İpek Yolu, en işlek kara ticaret yolu olmuştur (Weatherford, 2018). Tarihsel olarak emperyal Çin, Han Hanedanlığının (M.S. 25-220) altın günlerinden bu yana, İpek Yolu aracılığıyla Orta Asya ile yakın ticaret bağına sürdürmüştür (Liu, 2010:11). Fakat, 14. yüzyılda Moğol İmparatorluğu’nun (1250-1350) hakimiyetinin sona ermesiyle ve Avrupa’nın emperyal güçlerinin kontrolündeki deniz ticaret yollarının ortaya çıkmasıyla birlikte, İpek Yolu’nun önemi azalmıştır (Cosmo, 2010). Moğol hakimiyetinin altın dönemi sırasında, emperyal Çin’e olan yakın siyasi, iktisadi ve kültürel bağları nedeniyle Orta Asya, Çin medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olarak kalmıştır (Kovács ve Vér, 2021). Ancak Moğol İmparatorluğu’nun gerilemesi ve Ming Hanedanlığının başa geçmesiyle, emperyal Çin yabancı işgali korkusuyla kendini izole etmiştir (Cosmo, 2010). Çin’in 15. yüzyılda Orta Asya’daki kültürel, siyasi ve ekonomik nüfuzunu kaybetmesinin 3 tane nedeni bulunmaktadır. İlk neden, Ming Hanedanlığı döneminde uygulanan izolasyon politikasının, Orta Asya’yla olan bağlarını zayıflatmasıdır. İkincisi, Avrasya’da Moğol İmparatorluğu’nun parçalanmasıyla birlikte, karasal İpek Yolu’nun öneminin azalmasıdır (Glahn, 2003). Sonuncusu ise Avrasya’da emperyal Rusya’nın ortaya çıkması ve Orta Asya’daki eski Moğol Hanlıklarını topraklarına katarak genişlemesidir.

17. yüzyılın başında, Karpat Dağlarından Hazar Denizi kıyılarına kadar emperyal gücünü genişleten Rusya, bölgedeki tek hegemonik güç olmuştur (Alexander, 2012). Fakat, Mançu Hanedanlığının (1644-1911) yükselmesiyle birlikte, emperyal Çin Asya’nın içlerine doğru ilerlemeye çalışmış ancak Rusya gibi bir bölgesel hegemon olmayı

başaramamıştır (Chan, 2016). Mançu Hanedanlığının Orta Asya'ya doğru genişlemesi, 17. yüzyılda Moğolistan ve Sincan'ın (Doğu Türkistan) fethedilmesi ile başlamıştır. Emperyal Çin'in bu dönemdeki genişlemesinin amacı, sınırları genişletmek, ticaret yollarını güvence altına almak ve Orta Asya'da eski nüfuzunu geri kazanmak olmuştur (Cosmo, 2010). Mançu Hanedanlığı ve Orta Asya arasındaki diplomatik etkileşim, girift ve çeşitli şekillerde gerçekleşerek bugün bile bölgenin jeopolitik manzarasında görülebilen kalıcı etkiler bırakmıştır. Mançu Hanedanlığının Orta Asya'daki tarihi izleri, birçok sonuca neden olmuş incelikli bir yapı göstermektedir (Levi, 2012). Bölgenin jeopolitik sahası, 20. yüzyılın başlarında Çin'deki Xinhai Devrimi (1911), Birinci Dünya Savaşı'nın (1914-1918) başlaması, Rusya'daki Bolşevik Devrimi (1917) ve İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) başlaması gibi önem atfedilen olaylar neticesinde ciddi bir dönüşüm geçirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, Soğuk Savaş'ın başlangıcının ve Çin'deki Komünist Devrim'in de muştuladığı şekilde, uluslararası arenada köklü bir paradigma değişikliği yaratmıştır (Moore ve Lewis, 2010). Sovyetler Birliği tarafından kısmen desteklenen Çin'deki Komünist Devrimle birlikte, Asya ama özellikle Orta Asya, ABD liderliğindeki Batı Bloğu ve Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloğu arasındaki jeopolitik rekabetin ön cephesi haline gelmiştir (Syroezhkin, 2015). Soğuk Savaş'ın başlangıcında, eskiden Rus İmparatorluğu'nun yönetimi altındaki Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuz alanı için stratejik bir role sahip olmuştur. Dolayısıyla, Soğuk Savaş boyunca, Sovyetler Birliği kendisinin stratejik müttefiki olan Çin ile birlikte Orta Asya'da baskın bir güç olarak kalmıştır (Matveeva, 2013). Fakat, Sovyetler Birliği'nin 1980'lerde güç kaybetmesi ve aynı zamanda Çin'in reform sürecinden sonra iktisadi bir güç merkezi olarak ortaya çıkmasıyla Asya'nın jeopolitik haritası bir kez daha dönüşüm geçirmiştir (Kellner, 2014). Son olarak, 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Orta Asya bağımsız stratejik bir bölgeye evrilmiştir. Orta Asya'daki eski Sovyet Cumhuriyetlerinin, beş bağımsız ve birbirinden ayrı ancak zayıf devletler olarak ortaya çıkması, bölgede jeopolitik bir boşluğun doğmasına neden olmuştur (Batsaikhan ve Dabrowski, 2017). Bu durum, Çin, ABD ve AB gibi diğer güçlerin, Sovyetler Birliği'nden boşalan bu boşluğu doldurmalarına imkân yaratmıştır.

Rusya'ya benzer şekilde, iktisadi bir güç olarak ortaya çıkan Çin, yakın komşusu olmaları nedeniyle Orta Asya devletlerinin güvenlik dinamiklerinde ciddi bir çıkara sahiptir

(Clarke, 2020). Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Çin, KGAÖ ve ŞİÖ gibi Rusya'nın liderliğindeki bölgesel güvenlik örgütlerine katılmaya başlamıştır. Aynı zamanda Çin, yeni ticari koridorlar açarak ve enerji sektörü de dahil olmak üzere bölge ekonomilerine yatırım yaparak, BDT devletleriyle ticari işbirliğini de arttırmıştır (Cooley, 2019). 2013 yılında trilyon dolarlık mega altyapı projesi, Kuşak ve Yol Girişimini açıklayarak Çin, bu girişim çerçevesinde, Orta Asya'ya kilit bir rol yüklemiştir (Clarke, 2020). Bugün, Çin'in Orta Asya'da tren yolu, karayolu, ticari koridorlar, münhasır ekonomik bölgelerin inşası ve diğer altyapı yenileme çalışmalarına yönlendirdiği toplam yatırımı, 50 milyar dolar değerindedir (Galeotti, 2016). Aynı şekilde Rusya öncülüğündeki Avrasya Ekonomik Topluluğu da Kuşak ve Yol Girişiminin ortağıdır. Bu durum, Orta Asya'da Rusya ve Çin arasındaki kapsayıcı iş birliğinin bir göstergesidir (Shakhanova ve Garlick, 2020). Buna ek olarak, Çin Kuşak ve Yol Girişimi ile tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırmayı ve böylece Avrasya genelinde iletişimi geliştirmeyi ve istikrarı güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Yeni Büyük Oyun'daki Çin ve Rusya dışındaki diğer küresel güçler, bölgede Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra önemli aktörler haline gelen ABD ve AB'dir (Abilov, 2012). Orta Asya hususunda ABD ve AB arasında artan iş birliğinin 2 önemli hedefi vardır. Bu hedeflerden ilki, Orta Asya'nın Avrasya'daki stratejik konumundan ve Hazar Denizi'ndeki işlenmemiş geniş enerji kaynaklarından faydalanmaktır. İkincisi, Batının jeopolitik güçleri ABD ve AB'nin, bölgede Çin ve Rusya arasında artan iş birliğini kendi çıkarları açısından bir tehdit olarak görmeleridir (Cohen, 2006). Bu nedenle hem ABD hem de AB bölgedeki devletlerle bireysel olarak enerji antlaşmaları yapabilmek için milyarlarca dolar yatırım yapmaya başlamıştır. Dolayısıyla, Soğuk Savaş dönemi sonrası Batılı güçlerle Orta Asya arasındaki ilişkiler, bölgenin Avrasya'daki jeopolitik konumu nedeniyle hem stratejik hem de jeopolitiktir (Rauf, 2017). Gerek ABD gerek AB bölgedeki etkileşimleri sırasında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır çünkü Orta Asya, otoriter hükümet sistemleri, kısıtlı iktisadi potansiyeli, çok taraflı güvenlik iklimi ve Rusya ve Çin'in bölgedeki üstünlüğü ile öne çıkmaktadır (Laruelle ve Peyrouse, 2011).

Soğuk Savaş'ın bitimi, çift kutupluluğun sona ermesi ve ABD'nin dünya sahnesine tek hegemon olarak çıkması nedeniyle küresel güç politikasına dair öngörülleri değiştirmiştir (Goldgeier ve McFaul, 2009). Bunun bir sonucu olarak Orta Asya'da bir güç boşluğunun oluşması ve bu boşluğun Batılı güçler tarafından doldurulmaya çalışılması hem Çin hem

de Rusya için ciddi bir güvenlik kaygısı yaratmıştır (Aydın, 2001). 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, Afganistan'daki askeri operasyonlarını desteklemek için Orta Asya'da askeri üsler kurarak bölgedeki etkisini artırma fırsatı buldu. ABD, Afganistan'daki askeri operasyonlarını desteklemek için Ekim 2001'de Özbekistan'ın güneydoğusundaki Karshi-Khanabad'da bir hava üssü, Aralık 2001'de de Kırgızistan'ın Bişkek kenti yakınlarındaki Manas Havaalanı'nda bir başka hava üssü kurdu. Ancak bu üslerin kurulması, özellikle Rusya ve yerel nüfusun bazı kesimlerinden gelen önemli bir muhalefetle karşılaştı (Cooley, 2012, s. 32). Özellikle Özbekistan'daki Karshi-Khanabad üssü, ülkedeki iç siyasi durumun ardından 2005 yılında kapatıldı. Ardından Kırgızistan'daki Manas Hava Üssü, Kırgız hükümetinin kira sözleşmesini yenilememe kararı alması nedeniyle Haziran 2014'te kapatıldı (Kanapiyanova, 2020, s. 62). Bu üslerin açılması ve kapatılması, Rusya'nın bölgesel hegemonik etkisiyle uyumlu bir biçimde gerçekleştirilmiş olup, ABD'nin stratejik varlığına dair sınırlı bir süreklilik sağlamıştır (Troitskiy, 2015). 2014'ten bu yana Çin ve Rusya, Kuşak ve Yol Girişimi ve Avrasya Ekonomik Birliği aracılığıyla bölgede daha yakın bir işbirliği içerisine girmiştir. İran ve dört Orta Asya ülkesini de içeren ŞİÖ, bölgedeki güvenlik işbirliğini sağlamlaştırmıştır (Kulintsev, 2019). Sonuç olarak, Orta Asya bağlamında Rusya ve Çin arasında artan işbirliği, genelde güvenlik özelde enerji güvenliği ve iktisadi kalkınma açısından bölgede giderek derinleşen kaygıların bir göstergesidir.

1.2. Teorik Çerçeve: Jeopolitik ve Jeo-ekonomi

1.2.1. Jeopolitik

Jeopolitik, siyasi güçle coğrafi konfigürasyonların arasındaki dinamik ilişkiyi inceleyen çalışma alanıdır. İlgili analizler, sınırlar, ittifaklar, siyasi iktisadi ve ticari ağlar gibi mekânsal faktörlerin ve siyasi otoriteyi güçlendiren ya da zayıflatan doğal kaynaklar gibi faktörlerin etkisini kapsamaktadır (Tuathail, 1994). Jeopolitik kavramı, ilk defa İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen tarafından kullanılmış ancak daha sonra Frederich Ratzel, Halford Mackinder, Karl Haushofer, Carl Schmitt, Nicholas J. Spykman, ve Alfred Thayer Mahan gibi ünlü coğrafyacılar tarafından popüler hale getirilmiştir (Criekemans, 2021, s. 104). Uluslararası İlişkiler disiplindeki Realist gelenek gibi jeopolitik de devleti, dünyadaki temel güç aktörü olarak görmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, jeopolitik diskur, Uluslararası İlişkiler alanında temel konulardan biri haline

gelmiştir (Toft, 2005). Jeopolitik teoriler, genel olarak coğrafya çalışmalarının klasik Alman ve İngiliz Ekollerinin parçası olan coğrafyacılar tarafından geliştirilmiştir. Özellikle ünlü İngiliz coğrafyacı Halford Mackinder, 1904 yılında yeni ufuklar açan “The Geographical Pivot of History” (Tarihin Coğrafi Kalbi) isimli eserini yayınladığında, jeopolitik diskur, anaakımın parçası haline gelmiştir (Gottmann, 1942). Mackinder bu çığır açıcı eserinde, “Kara Hakimiyet Teorisini” (Heartland) geliştirmiş ve akabinde bu eser, 20. yüzyıl boyunca bir mihenk taşı görevi görmüştür (Edwards, 2003, s. 96).

Mackinder’in Kara Hakimiyet Teorisi, küresel güç dinamiklerini şekillendirmesi bakımından Avrasya kara parçasına büyük bir önem atfetmektedir. Mackinder, Rusya ve İngiltere arasındaki jeopolitik rekabeti anlatan Büyük Oyun’un tarihi bağlamından hareketle, Avrasya’nın stratejik önemini belirlemiş ve Avrasya kara parçasının büyük güçler arasındaki güç politikalarını şekillendirmede stratejik bir öneme sahip olduğunun altını çizmiştir (Sengupta, 2009, s. 5). Mackinder’in görüşüne göre, "Kalpgâh" üzerinde kontrolü elinde bulunduran güç, dünya üzerinde de egemenlik kuracaktır. Bu bağlamda, "Kalpgâh," Avrasya kıtasını sembolize etmektedir (Mackinder, 1964, s. 150). Mackinder’in Kara Hakimiyet Teorisi ile Orta Asya’da Avrasya’nın geniş toprak parçası içerisinde eksensel ve stratejik olarak önemli bir mevkide yer almaktadır (Knutsen, 2014). Geniş Avrasya coğrafyasındaki stratejik konumu nedeniyle, Orta Asya Mackinder’in jeopolitik çatısında kritik bir role sahiptir. Ayrıca, Orta Asya’nın Avrasya’daki stratejik konumu onu, büyük güçler için çekici kılmaktadır (Rauf, 2017). Hem Eski Büyük Oyun’un tarihi hem de Yeni Büyük Oyun’un güncel yorumları bağlamında, Orta Asya, büyük güçler arasında ciddi jeopolitik rekabetin yaşandığı stratejik bir rol üstlenmektedir.

Avrasya kara parçasında Orta Asya’nın önemi, sadece Mackinder tarafından irdelenmemiştir. Ünlü Amerikalı coğrafyacı Nicholas J. Spykman de bu hususta değerlendirmelerde bulunmuştur. Her iki teorisyene göre de Orta Asya, Doğu Avrupa ve Rusya’yı içeren Avrasya kara parçası içerisinde, denize kıyısı olmayan (landlocked) ülkelerden oluşan Orta Asya, bu bölgenin kalbini ya da omurgasını oluşturan bölgedir (Abbas, 2020). Buna ek olarak, jeopolitik düşünür Spykman, Mackinder’in mirasını takip ederek, dünyayı mekânsal fonksiyonlara dayalı yapılara bölmüş ve Kara Hakimiyet Teorisini daha da geliştirmiştir. 1944 tarihli çığır açan “The Geography of Peace” isimli eserinde Spykman, "Heartland'in (Kalpgah) değil, Rimland'in (Kenar Kuşak) dünyanın kaderini belirleyeceğini öne sürmüştür (Spykman, 1944, s. 43). Mackinder’in Kara

Hakimiyet Teorisi'ni geliştirmek için Spykman, Kalpgah ve Kenar Kuşak arasında bir bağlantı bulmak amacıyla ana bölgedeki potansiyel çatışma alanlarını (tampon bölgeler) araştırmıştır. Rimland Teorisi'nin ortaya koyduğu çatışma alanları, Avrasya'da stratejik konumu ve zengin kaynakları açısından büyük güçler için jeopolitik öneme sahip tıkalı/sorunlu noktaları temsil etmektedir (Jr, 1952, s. 384). Spykman'a göre, 19. yüzyıl boyunca Rusya ve İngiliz İmparatorluğu, Avrasya'yı hakimiyetleri altına almak için bu çatışma alanları için mücadele etmişlerdir. Dolayısıyla, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Büyük Oyun'u tekrar canlandırmış ve yeni versiyon birçok bölgesel ve küresel aktörü içine çekmiştir (Chen ve Fazilov, 2018). Yeni Büyük Oyun'da, Kalpgah ve Kenar Kuşak arasındaki mücadele büyük güçleri de bu oyuna sürükleyerek tekrar su yüzüne çıkmıştır ve Orta Asya'yı önemli bir mücadele alanı haline getirmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD liderliğinde tek kutuplu bir sistemin oluşmasıyla dünya genelinde büyük güçlerin politikasında, jeopolitik bir değişime neden olmuştur. Ortaya çıkan yeni jeopolitik atmosfer, Zbigniew Brzezinski gibi jeopolitik uzmanlarının, ABD'nin küresel stratejini yeniden tanımlamasını gerekli kılmıştır (Lind, 2008). 1960'ların sonlarından bu yana, Brzezinski ABD'nin Avrasya'daki rolü ve nüfuzu hususlarına müstesna şekilde yoğunlaşmıştır. Jimmy Carter'ın 39. ABD Başkanlık Seçimlerinden zaferle çıkmasıyla, Carter, kendisini Milli Güvenlik Danışmanı olarak atamıştır (Sargent, 2015, s. 8). Carter yönetimi altında, ABD'nin Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı kazandığı zaferin ana mimarı olmuştur. Brzezinski'nin Güney ve Orta Asya'da hakkındaki yetkin bilgisi, 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında ABD'nin stratejisini belirlemesini sağlamıştır. Sovyetlerin Afganistan'daki yenilgisinin mimarı olarak Brzezinski, Soğuk Savaş sonrasında da ABD'deki en etkili jeopolitik stratejistlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır (Froman, 1991). 1997 yılında, ABD'nin Avrasya üzerindeki yeni büyük stratejisini kurguladığı jeopolitik başyapıtı "*Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gerekliliğini*" (The Grandchessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperative) yayımlamıştır. Dolayısıyla, Yeni Büyük Oyun jeopolitik kalıplarının, Brzezinski'nin dünya vizyonu anlaşılmadan kavranması mümkün değildir.

1.2.2. Jeo-ekonomi

Jeo-ekonomi, bir teori olarak, ekonomi ve doğal kaynaklar alanında geçmişten beri var olan mekânsal, zamansal ve siyasi boyutlara yoğunlaşan detaylı akademik araştırmalardan oluşmaktadır. “Jeo-ekonomi” terimi, ilk defa Amerikalı askeri stratejist Edward Luttwak tarafından 1990 yılında yayımladığı, “From Geopolitics to GeoEconomics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce” adlı eserinde kullanmıştır (Jaeger ve Brites, 2020). Jeo-ekonomi, düşünce evreninin bir kısmını, geleneksel jeopolitikten almaktadır. Akademik ve teorik bir perspektiften, jeo-ekonomi, jeopolitiğin yapı sökümüdür. Ancak Büyük Oyun’daki rekabet bağlamında, jeo-ekonomi ve jeopolitik, devletler arasındaki jeo-stratejik mücadele çerçevesinde birbiriyle yakından ilişkilidir (Kurecic, 2015). Luttwak, Soğuk Savaş’ın bitiminin, ulus aşırı iş faaliyetleri ve kaynak arayışından doğan küresel karşılıklı bağlılığın (interconnectedness) ortaya koyduğu üzere jeo-ekonomi trendinin yükselişini simgelediğini iddia etmektedir (Shehzad, 2022). Bu bağlamda, jeo-ekonomik teori, ekonomik kazanç ve gücü merkeze alarak iktisadi hedeflere ulaşmak için devlet aygıtının kullanılmasından bahsetmektedir.

Benzer şekilde, Yeni Büyük Oyun’da da jeo-ekonomi, stratejik kaynaklar üzerinde iktisadi güç ve kontrol sahibi olmak için büyük güçler tarafından verilen güç mücadelesinin merkezinde yer almaktadır (Edwards, 2003). Dahası, stratejik konumu ve engin el değmemiş kaynakları nedeniyle Orta Asya da 21. yüzyılın jeo-ekonomisinin kalbinde yer almaktadır (Kurecic, 2015). Geleneksel jeopolitik yaklaşımın öncülü olarak jeo-ekonomi, büyük güçlerin ticaret yollarının ve stratejik kaynakların kontrolünü ele geçirmek için devlet aygıtını nasıl kullanılabileceğine rehberlik etmek üzere ortaya çıkmıştır. Luttwak bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Uluslararası arenadaki güç ilişkilerinin kesişen ağları olmaksızın, yalnızca küresel bir ticaret ağı olurdu; dünyanın dört bir yanına yayılan sayısız ekonomik etkileşim. Ticaretin mantığı, bazı durumlarda yoğun bir rekabetle sonuçlanabilirken, diğer durumlarda bu mantık, girişimlerin finanse edilmesi, dikey entegrasyon sağlanması, yatay iş birlikleri, ortak üretim veya mal ve hizmetlerin birlikte pazarlanması için ekonomik aktörler arasında farklı bölgelerde ittifaklar oluşturulmasına neden olurdu” (Luttwak, 1990, s. 17).

Buradan hareketle, Orta Asya’daki Yeni Büyük Oyun, bir yandan büyük güçlerin rekabeti üzerinden evrilen jeopolitik çekişmeyi, diğer yandan da jeopolitik ittifak oluşumlarını tasvir etmektedir (Eder, 2014, s. 29). Dolayısıyla, jeopolitiğin öncülü olarak jeo-ekonomi,

21. yüzyılda büyük güçlerin rekabetini belirleyen etmenlerin altını çizmektedir. Jeo-ekonomik bir bakış açısından, yeni g   mücadelesini belirleyen temel etmenler arasında iktisadi çıkarlar, kaynakların dağıtımı ve stratejik ittifaklar bulunmaktadır. Ancak, jeo-ekonomi sadece bu bağlamdaki ittifakları gözler önüne sermenin ötesinde, teorik bir çerçevede, potansiyel rakiplere karşı stratejik yerlerdeki avantajın korunması için büyük güçler arasında oluşturulan ittifakların kurulmasında rol oynayan girift ilişkileri de açıklamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

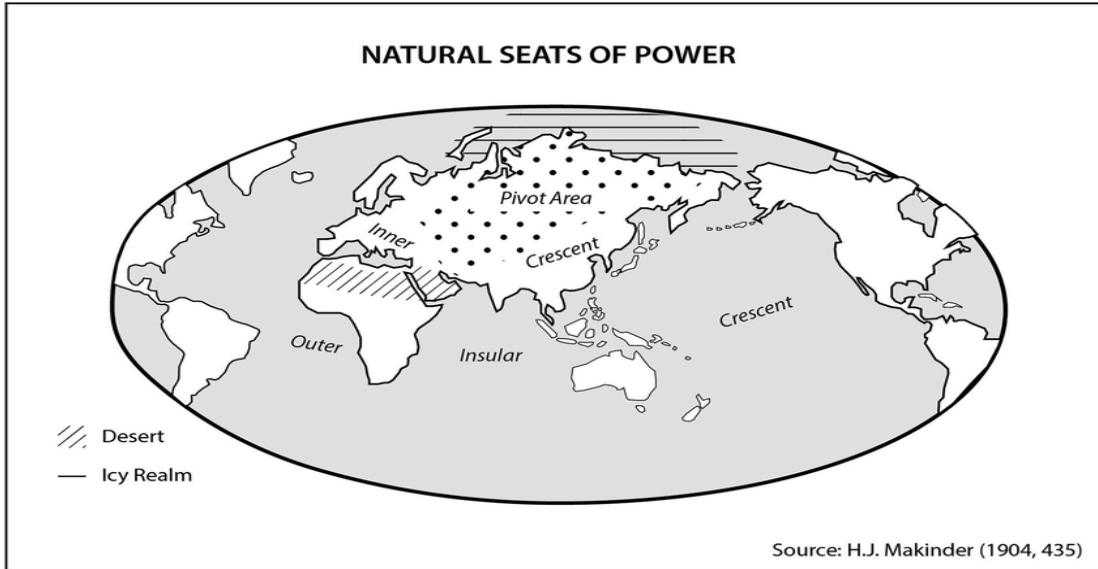
ORTA ASYA'DA YENİ BÜYÜK OYUN: TARİHSEL BİR BAKIŞ

2.1. Orta Asya ve Yeni Büyük Oyun

On dokuzuncu yüzyıldan bu yana, Orta Asya'nın iç kesimleri, stratejik konumu ve doğal kaynakları nedeniyle büyük güçlerin rekabetine sahne olmuştur. Bu yüzyıl boyunca, emperyal Rusya ve İngiliz İmparatorluğu Orta Asya'nın hakimiyeti için mücadele etmiştir (Smith, 1996). Fakat, Sovyetler Birliği'nin Rus İmparatorluğu'nun bölgedeki emperyal mirasını 72 yıl daha devam ettirmesi, yirminci yüzyılda dönüşümün eşiğindeki bölgeye yeni bir stratejik önem kazandırmıştır (Tsygankov, 2012). Büyük Oyun'un 1907 yılında resmi olarak sona ermesine rağmen Orta Asya'nın jeopolitik ve stratejik önemi, büyük güçlerin mücadelesinin bir parçası olamaya devam etmiştir. Hatta, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Orta Asya'nın jeopolitik ve stratejik önemi Yeni Büyük Oyun'u başlatmıştır (Contessi N., 2013). 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Asya'da; Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan olarak 5 bağımsız devletin ortaya çıkmasıyla jeopolitik realiteyi değiştirmiştir (Menon, 1995). Orta Asya'da yeni jeopolitik rekabetlerin ve dolayısıyla Yeni Büyük Oyun'un ortaya çıkmasına neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki, denize kıyısı olmayan Orta Asya devletlerinin, Avrasya'nın geniş toprak parçasının merkezinde yer alması ve bu nedenle bölgesel ve küresel güçler için stratejik bir önem taşımasıdır (Blank, 2012). İkincisi, Orta Asya'nın, Rusya ve Çin olarak iki önemli büyük güçle sınırları olması ve her iki güç için de bölgenin istikrarının önem arz etmesidir. Son faktör, Orta Asya'nın, Uranyum, doğal gaz ve petrol gibi enerji ve doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölge olmasıdır (Kazantsev, Medvedeva, ve Safranchuk, 2021). ABD Enerji Enformasyon Dairesi'ne göre; Hazar Denizi dünyanın el değmemiş en büyük petrol ve doğal gaz rezervlerinden birine sahiptir (EIA, 2013).

Jeopolitik teori, coğrafya ve politika arasındaki ilişkinin, dünya siyasetinde devletlerin davranışları üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Daha geniş bir jeopolitik çerçevede, bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerine dair davranışlarını belirleyen temel faktörler, ilgili devletin jeopolitik konumunu, ekonomik gücünü, teknolojisini ve stratejik pozisyonunu içermektedir (Aydın, 2001). Dünyanın jeopolitik manzarası, çift kutupluluğun Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona ermesinin ardından, ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Doğu ve Otra Asya'da 15 tane bağımsız devletin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tsygankov A., 2003). Soğuk Savaş sonrasındaki yeni jeopolitik dönüşüm, eski Sovyet sahasında bölgesel ve küresel güçlerin nüfuz alanı yaratma çabasıyla başlayan Yeni Büyük Oyun'a dayanmaktadır (O'Loughlin, 1999). "Nüfuz alanı" kavramı, jeopolitik teorinin temel bileşenlerinden biridir ve güç politikası ile yakından ilişkilidir. Jeopolitik bakış açısından, Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki devletlerden oluşan eski Sovyet alanı, yukarıda belirtilen "nüfuz alanı" kategorisine girmektedir (Suslov, 2018). Ünlü İngiliz coğrafyacı ve jeopolitik uzmanı Mackinder'e göre; Harita 2.1'den de görülebileceği üzere Orta Asya, Avrasya'nın kalpgahı olduğu için dünya politikasında jeopolitik bir merkez haline gelmiştir (Mackinder, 1964, s. 435).

Harita 2.1. Tarihin Coğrafi kalpgahı: Kara Hakimiyeti Teorisi

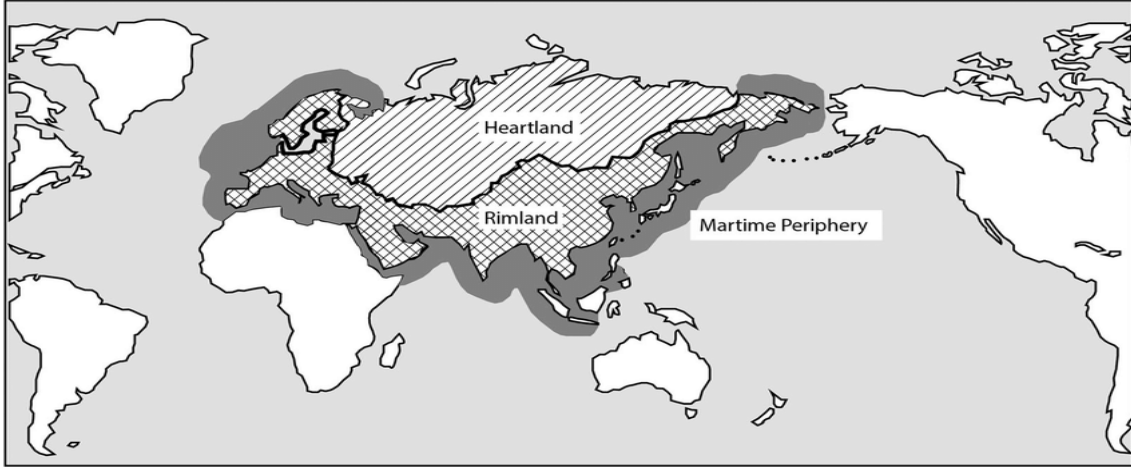

Kaynak: H.J. Mackinder, (1904) p. 435

Mackinder “Kara Hakimiyet Teorisini”, Orta Asya’nın Rusya ve İngiliz İmparatorluğu’nun emperyal rekabeti için bir satranç tahtası görevi gördüğü on dokuzuncu yüzyıldaki Büyük Oyun’dan çıkardığı jeopolitik sentezlerden oluşturmuştur (İşeri, 2009, s. 33). Tarih boyunca, Orta Asya stratejik bir kontrol ve medeniyetlerin kesişim noktası olmuştur ve bu da onu, büyük güçler için önemli bir nüfuz alanı haline getirmiştir. Bu bağlamda, 19. yüzyılda Rusya ile İngiliz İmparatorluğu arasında yaşanan Büyük Oyun, Avrasya’nın kalpgahı olarak kabul edilen Orta Asya’ya hakim olma amacıyla sürdürülen bir jeopolitik rekabet olarak değerlendirilebilir (Levi, 2012). Kara Hakimiyet Teorisinde Mackinder, Orta Asya’yı, dünyanın hakimiyeti için büyük güçlerin stratejik nüfuz alanını ifade eden “Dünya Adası” kavramıyla nitelendirmiştir.

On dokuzuncu yüzyılda Rus ve İngiliz imparatorlukları arasındaki imparatorluk rekabetinde, Asya’nın önemi değişmeden kalmıştır. Orta Asya’nın büyük güçler rekabetindeki merkezi konumu, sadece İngiliz coğrafyacı Mackinder’in jeopolitik anlayışıyla sınırlı değildir (Bassin ve Aksenov, 2006). Mackinder’in ünlü eseri "Tarihin Coğrafi Kalpgahı"’nı yayınlamasından otuz yıl sonra, Hollandalı-Amerikalı coğrafyacı ve stratejist Nicholas Spykman, Orta Asya’nın jeopolitik önemini de öngörmüştür (Gerace, 1991). 1930’ların sonlarında ve 1940’ların başlarında Spykman, Avrasya kara kütlelerini, büyük jeopolitik alanlara ayırarak Mackinder’in "Kara Hakimiyet Teorisini" genişletmiştir. Spykman, Harita 2.2’de görüldüğü üzere Mackinder’in Avrasya kara parçasında yer alan iç hilalini " Kenar Kuşak" olarak yeniden ifade isimlendirmiştir. Nicholas Spykman’ın teorisine göre "Kenar kuşağı kontrol eden, Avrasya’yı kontrol eder; Avrasya’yı kontrol eden ise dünyanın kaderini belirler." Spykman’ın bu düşüncesi, Avrasya’nın stratejik önemine vurgu yaparken, kenar kuşağının jeopolitik dengelerdeki kritik rolünü de ortaya koymaktadır (Spykman, 1944, s. 43). Bu nedenle, Orta Asya’nın jeopolitik önemi açısından Mackinder’in Kara Hakimiyet Teorisi ile Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi arasında yakın bir ilişki mevcuttur.

Harita 1.2. Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi

Kaynak: Bordano, Federico, (2009) *Rediscovering Spykman – the Rimland, Geography of Peace and Foreign Policy*, Exploring Geopolitics, https://exploringgeopolitics.org/publication_bordonaro_federico_rediscovering_spykman_rimland_geography_peace_foreign_policy/, Erişim Tarihi: 05/05/2009.

Spykman, Mackinder'in dünyanın çeşitli işlevsel-mekânsal yapılara ayrıldığı şeklindeki jeopolitik anlayışını sürdürmüştür (Edgar, 1952). Yeni ufuklar açan çalışması Barış Coğrafyası'nda (1944) Spykman, Avrasya'nın hem Kalpgah hem de Kenar Kuşak bölgesinin büyük güçler için stratejik açıdan önemli olan mekânsal-işlevsel yapılar olduğunu ileri sürmektedir. Nicholas Spykman, Mackinder'in Kara Hâkimiyeti ve Kenar Kuşak teorilerini daha da genişleterek, bu bölgelerin jeopolitik önemine dikkat çekmiştir (Gray, 2004, s. 14). Spykman, bu bağlamda Mackinder'in "tampon bölge"¹ olarak tanımladığı alanları daha da derinleştirerek, bu bölgelerin küresel güç mücadelelerinde oynadığı kritik rolü vurgulamıştır. Kalpgâh ve Kenar Kuşak, dünya siyasetinde stratejik hakimiyet sağlamak isteyen güçler için belirleyici bir öneme sahiptir (Park, 2023, s. 87). Spykman, odak noktalarını Avrasya'nın Kalpgâh'ı ile Kenar Kuşak arasında yer alan tampon bölge olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, bölgenin jeopolitik önemini ve stratejik değerini vurgularken, küresel güç dengelerindeki kritik rolüne de işaret eder.

¹ Tampon Bölge, Orta Asya, Transkafkasya, Çin, Güneydoğu Asya, Afganistan ve Doğu Sibirya'yı kapsayan Kalpgâh ve Kenar Kuşak arasında yer alan stratejik mekansal-işlevsel alanları ifade eder.

Ayrıca “tampon bölge” terimi, coğrafi olarak büyük güçlerin kıyısında yer alan zayıf devlet/devletleri ifade etmektedir (Menon ve Snyder, 2017, s. 972).

Bu argümandan hareketle Spykman, coğrafi olarak iki büyük güç Rusya ve Çin’in arasında yer alan beş Orta Asya Cumhuriyetini, tampon bölgede yer alan zayıf devletler olarak nitelendirmiştir (Chen ve Fazilov, 2018). Bu çerçevede, büyük güçler arasındaki güç mücadelesi ve rekabet ilgili tampon bölgede gerçekleşecektir çünkü Kalpgâh ve Kenar Kuşak’ın hâkimiyeti için tampon bölge elzemdir (Foster, 2006). Nitekim, 20.yüzyılda gerçekleşen I. ve II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş gibi önemli olaylar, Mackinder’in jeopolitik iddialarını doğrulamıştır (Gray, 2004, s. 12). 20. Yüzyıl boyunca, yukarıda sayılan jeopolitik olaylar, Kalpgâh’ın Sovyetler Birliği (Rusya) ve Kenar Kuşak’ın Batılı güçler (ABD ve AB) tarafından kontrol edilmesine yol açmıştır. Fakat dünyanın jeopolitik coğrafyası, Soğuk Savaş’ın bitimi ve 1990’da Sovyetler Birliği’nin dağılması ile değişmiştir (Fettweis, 2003). Dolayısıyla, Sovyetler Birliği’nin dağılmasında sonra ortaya çıkan yeni jeopolitik coğrafyanın ışığında, Brzezinski gibi jeopolitik teorisyenler Mackinder ve Spykman’ın jeopolitik teorilerini yeniden ziyaret etmeye başlamıştır (Petersen, 2011, s. 5).

Soğuk Savaş sonrası dönem, Kalpgâh ve Kenar Kuşak’ın jeopolitik realitesini değiştirmiştir. Zbigniew Brzezinski, 39. ABD Başkanı Jimmy Carter’ın ulusal güvenlik danışmanı olarak görev yapmış ve ABD’nin Soğuk Savaş sonrası Avrasya stratejisinin geliştirilmesine öncülük etmiştir (Rosati, 1993). Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, Sovyet kontrolü altında bulunan Kalpgâh, bağımsız bir bölge olarak ortaya çıkmıştır (Allworth, 1994). Sovyetlerin dağılmasından sonra önemli bir jeopolitik dönüşüm yaşanmasına rağmen Orta Asya; Rusya, Çin, ABD ve AB olmak üzere büyük güçler arasındaki Yeni Büyük Oyun’da değişmez bir unsur olmaya devam etmiştir.

2.2. Yeni Büyük Oyun: Yeni Bir Kavram, Eski Bir Olgu

Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana, Yeni Büyük Oyun temsili, Orta Asya ve Kafkasların siyasi, güvenlik ve iktisadi manzarasına hükmetmiştir (Zabortseva, 2012). Küresel siyaset açısından, Yeni Büyük Oyun güncel ama eski bir olgudur. Büyük Oyun kavramı, ontolojik kökenini, Avrasya için Rusya ve İngiltere İmparatorluğu arasındaki efsanevi 19. Yüzyıl jeopolitik rekabetinden almaktadır. Soğuk Savaş’ın bitiminden bugüne, Yeni Büyük Oyun’nun hipotezleri, eski

Büyük Oyun'un siyasi diskurunun güncel bir ikamesi olarak ortaya çıkmıştır (Troitskiy, 2023, s. 1-3). Dolayısıyla, yeni ve eski Büyük Oyun arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Örneğin, eskisinde olduğu gibi Yeni Büyük Oyun'un jeopolitik sahnesinde de Orta Asya merkezi konumunu korumaktadır (Edwards, 2003). Aynı şekilde, eski Büyük Oyun'da olduğu gibi Avrasya'nın egemenliği eksenindeki emperyal rekabet, yeni oyunun da kalbinde yer almaktadır. Ayrıca, jeopolitik bir bakış açısıyla, Yeni Büyük Oyun, Avrasya'nın Kalpgâh'ı ve Kenar Kuşak'ının kontrolü etrafında şekillenen eski Büyük Oyun'daki küresel güç rekabeti modeliyle benzerlik göstermektedir (Chen & Fazilov, 2018, s. 2). Dolayısıyla, Yeni Büyük Oyun da jeopolitik olarak Avrasya bölgesinde büyük güçlerin mücadelesine yoğunlaşmaktadır.

Eski Büyük Oyun'un aksine Yeni Büyük Oyun, daha jeo-stratejik bir doğaya sahiptir ve onu, Orta Asya'daki el değmemiş doğal kaynaklar bağlamında nüfuz alanı, hegemonya, güç ve kar elde etmeye yönelik bir rekabet olarak tanımlamak mümkündür (Kurečić, 2010). Yeni ve eski oyun arasındaki bir diğer farklılık aktörler bağlamındadır. Eski Büyük Oyun iki büyük imparatorluk arasında gerçekleşirken Yeni Büyük Oyun'da aktörlerin sayısı artmıştır. Yeni Büyük Oyun'da Rusya'nın yegâne emperyal rakibi İngiltere; Çin, ABD ve AB gibi yeni jeo-stratejik oyuncularla değiştirilmiştir (Cuthbertson, 1994). Ayrıca, iki oyundaki siyaset tipolojisi birbirinden ciddi derecede farklıdır. Eski Büyük Oyun kolonileşme ve askeri fethe dayanırken Yeni Büyük Oyun, bölgedeki doğal kaynaklara erişmek ve sömürmek için aktörler arasında rekabetçi işbirliklerinin oluşturulmasına yoğunlaşmaktadır (Blank, 2012). Aynı şekilde, Yeni Büyük Oyun'da, AB, NATO, BDT, KGAÖ, YKG, AGİT ve AEB gibi devlet-dışı ve bölgesel aktörler de stratejik devletlerin yanı sıra eşit derecede önemli roller üstlenmektedir. Eski Büyük Oyun'a tezatla, Yeni Büyük Oyun dinamiktir ve supranasyonel, devlet ve devlet altı aktörleri de içermektedir (Iskandarov, Simons, & Gawliczek, 2019, s. 33) . Bunun da ötesinde farklı seviyelerdeki birçok aktörün katılımını içerdiği için Yeni Büyük Oyun, devletler seviyesinde kültürel, siyasi ve güvenlik ortaklıklarının kurularak neo-emperyalist bir hegemonyanın tesis edilmesi ve devlet dışı aktörler bağlamında da doğal kaynakların sömürülmesi için iktisadi çıkarların ve işbirliğinin maksimize edilmesi gibi daha çeşitli hedeflere sahiptir (Edwards, 2003, s. 85).

Uluslararası sistemdeki güç dinamikleri içerisinde, Yeni Büyük Oyun kapsamındaki güç mücadelesinin modeli çok farklı gözükmektedir. Örneğin, Soğuk Savaş'ın bitişi, on

yıllarca süren çift kutuplu sistemi sona erdirmiş ve bir güç boşluğunun doğmasına neden olmuştur (Grygiel, 2006, s. 28-30). Buna ek olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası ticaretteki artış, serbest piyasa kapitalizmi ve küreselleşmenin genişlemesi nedeniyle önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Özellikle küresel iktisadi sistemde meydana gelen gelişmeler, Edward Luttak gibi teorisyenleri küresel siyasetin jeopolitik realitesini yeniden değerlendirmeye itmiştir (Vihma, 2018). Luttak, Soğuk Savaş sonrası jeopolitikada meydana gelen değişiklikleri kayda alarak “jeo-ekonomi” terimini ortaya koymuştur (Tuathail, 1997, s. 36). Jeo-ekonominin üç analiz seviyesi, uluslararası ekonomi politığe dair siyasi tabakayı, iktisadi coğrafya/endüstriyel iş birliğine atıfta bulunan entegrasyon tabakasını ve finans ekonomilerine denk gelen alışveriş tabakasını içermektedir (Moisio, 2018, s. 25-27). Bu anlamda, Luttak’ın üç analiz seviyesi kökenini, sermayenin, ticaretin ve küreselleşmenin genişlemesi gibi Soğuk Savaş sonrası dünya sahnesinde meydana gelen siyasi ve iktisadi dönüşümlerin tezahürlerinden almaktadır (Vihma, 2018). Benzer şekilde, Yeni Büyük Oyun ışığında küresel güç çatışmalarının örüntüsü, kültürel nüfuz, finans, pazarlar ve geniş iktisadi kaynaklara sahip coğrafi alanlara dair rekabetle karakterize edilmektedir (Billon, 2004). Orta Asya’daki mevcut jeopolitik manzara da doğal kaynaklar ve petrol ve doğal gazın sevkiyatı üzerindeki rekabetle tanımlanmaktadır. Bu nedenle, Orta Asya’daki Yeni Büyük Oyun jeopolitik ve jeo-ekonomik alanlardaki yeni küresel rekabeti temsil etmektedir.

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya ve Yeni Büyük Oyun

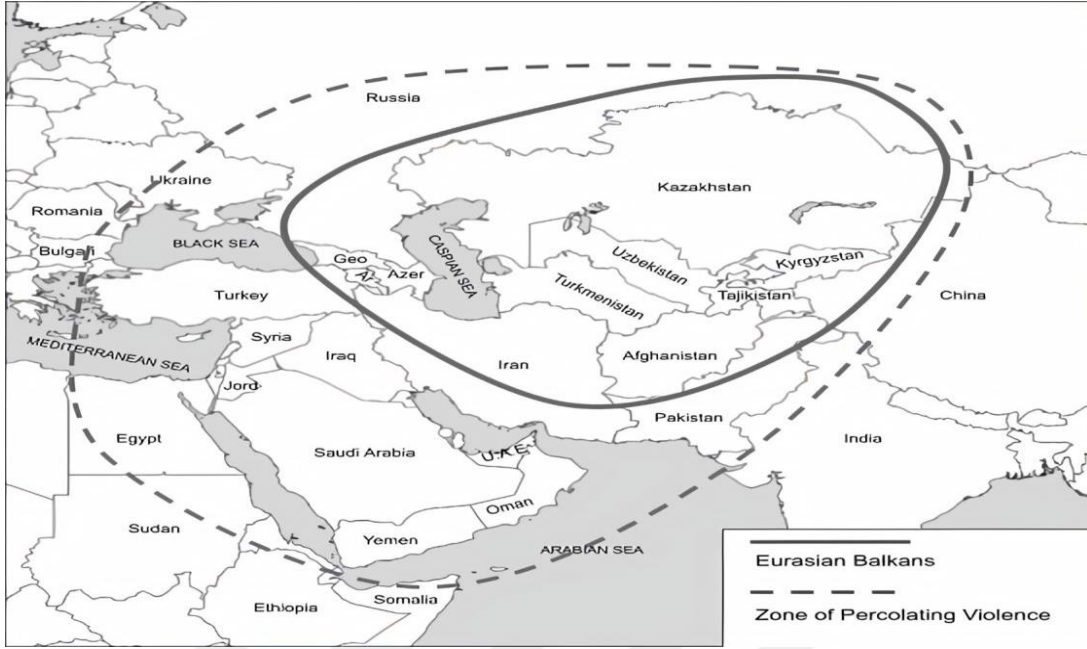
İki temel nedenden ötürü, Soğuk Savaş’ın sona ermesi uluslararası ilişkiler tarihindeki en önemli jeopolitik olaydır. İlk olarak, Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloğunun dağılması sonucunda, Soğuk Savaş’ın bitiminin aynı zamanda çift kutuplu dünya düzeninin bitişini de simgelemesidir (Peters, 2023). İkincisi, Sovyetler Birliği’nin dağılması, Avrasya’nın kalbinde jeopolitik bir boşluk yaratarak, Kalpgâh’taki iki asırlık Rus hâkimiyetinin sona ermesine yol açmıştır (Tsygankov A., 2003, s. 110).

Bu jeopolitik boşluktan yararlanmak için Brzezinski, ABD’nin Avrasya’daki nüfuzunu artırmak amacıyla Soğuk Savaş sonrası yeni bir Amerikan stratejisi geliştirmiştir. Brzezinski, Soğuk Savaş sonrası Orta Asya’nın ABD’nin dünya sahnesinde lider konumunu yerleştirmesi için büyük bir fırsat sunduğuna ve bu üstünlüğün anahtarının Avrasya’da yattığına inanmıştır (Beridze, 2009, s. 14). Güney Avrupa Kıyılarından

Pasifik'e kadar uzanan geniş Avrasya kara parçası, ABD'nin küresel üstünlüğünü belirleyecektir (Petersen, 2011, s. 4). Brzezinski'ye göre, Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki Sovyet sonrası coğrafyadaki ülkeleri kapsayan Kalpgâh, potansiyel olarak küresel güçler arasında yeni bir jeopolitik savaş alanı haline gelebilecektir. ABD'nin küresel üstünlüğünü garanti altına alabilmesi için Soğuk Savaş sonrası Avrasya'nın merkezinde ortaya çıkan jeopolitik boşluğu doldurması gerekmektedir (Karaganov S., 2018, s. 85-86). Brzezinski, Kalpgâh'ın Rusya ve Çin gibi geleneksel bölgesel oyuncular için önemini değerlendirerek, Rus revizyonizmini ve küresel Çin'in yükselişini öngörmüştür. Brzezinski şunu savunmuştur: “Çin'in bir sonraki küresel güç olacağına dair yaygın inanış, Çin hakkındaki paranoyayı ve Çin'in içindeki megalomaniyi beslemektedir. Saldırgan ve düşmanca bir Çin'in çok geçmeden bir sonraki küresel güç olacağı yönündeki korkular en iyi ihtimalle erkendir ve en kötü ihtimalle kendi kendini gerçekleştiren bir kehanete dönüşeceklerdir” (Brzezinski, 2006, s. 186).

Tarih boyunca Orta Asya, Rusya, Çin ve İran gibi büyük Avrasya medeniyetleri için jeopolitik ve stratejik bir merkez olmuştur. Üstelik Rusya ve Çin perspektifinden bakıldığında, dış güçlerin Kalpgâh'a hâkim olmaya yönelik herhangi bir girişimi, diğer devletlerin küresel sahnedeki stratejik konumlarını tehlikeye atabilmektedir (Labban, 2009, s. 4-5). Bu bakımdan, stratejik açıdan bağımsız Orta Asya, Rusya ve Çin gibi Avrasya'nın büyük güçleri için jeopolitik bir zorunluluktur. Bu nedenle, Brzezinski bile Rus ve Çinli siyasi elitlerin Orta Asya'nın stratejik bağımsızlığına yönelik derin takıntısını incelemiştir (Manning, 2000). Brzezinski'ye göre “Rusya, Çin ve İran arasında bir ittifak ancak ABD'nin Çin ve İran'ı aynı anda düşmanlaştıracak kadar dar görüşlü olması halinde gerçekleşebilir” (Brzezinski, 2006, s. 116). Üstelik Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından eski Sovyet alanı Doğu Avrupa ve Orta Asya'nın, büyük güç rekabeti için bir jeopolitik cephe haline gelen yeni bir nüfuz alanı olarak ortaya çıktığını eklemiştir (Krickovic, 2014). Brzezinski'ye göre Avrupa'nın Doğu bölgesi, Orta ve Doğu Asya, büyük güçlerin dünyaya hâkim olabilmesi için vazgeçilmez jeopolitik alanlardır. Daha da önemlisi, Orta Asya, Harita 2.3'te gösterildiği gibi Brzezinski'nin Avrasya Balkanları olarak adlandırdığı ve küresel hakimiyetin anahtarı olarak gördüğü (Vladimer Papava, 2008) büyük Avrasya kıtasının orta kısmını kapsamaktadır.

Harita 2.3. Avrasya Balkanları

Kaynak: Brzezinski, Zbigniew (1998), Büyük Satranç Tahtası, (s. 216)

Öte yandan Yeni Büyük Oyun, Soğuk Savaş sonrasında Kalpgâh ve Kenar Kuşak'ın hâkimiyeti için büyük güçler arasında verilen yeni jeopolitik ve jeoekonomik mücadelenin bir sonucudur (Cohen S.B., 1991). 21. yüzyılın başında küreselleşmenin hızlı temposu ve serbest piyasa ekonomisinin genişlemesi nedeniyle dünya sahnesindeki jeopolitik durum değişmiştir. Dolayısıyla, jeopolitik ve jeo-ekonomi arasındaki etkileşimler sonucunda küresel siyasetin kalıpları da değişmiştir (Tuathail, 1997, s. 36). 1990'ların sonlarında Edward Luttak gibi bilim insanları, küresel kapitalizmin ve küreselleşmenin küresel sahnede hızla yayılmasının, jeo-ekonomiyi yeni jeopolitiğin öncüsü yapacağını ifade etmişlerdir (Vihma, 2018). Mearsheimer gibi diğer jeopolitik realistler ise ülkelerin nükleer silaha yönelme eğiliminin önümüzdeki yüzyılda jeopolitiğin ve güç dinamiklerinin gidişatını belirleyeceğini ileri sürmüşlerdir (Toft, 2005). Örneğin, 11 Eylül'de ABD topraklarında yaşanan trajik terör saldırısının ardından ABD, Afganistan'ı işgal ederek teröre karşı küresel savaş başlatmıştır. Uzmanlar, ABD'nin Afganistan'ı işgalini, bölgede Rusya ve Çin'e meydan okumak amacıyla Orta Asya'ya yönelik yeni bir Amerikan küresel stratejisinin başlangıcı olarak yorumlamışlardır (Menon, 2003). Üstelik ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesi, ABD'nin Orta Asya'ya yönelik yeni stratejisini güçlendirmiş ve bölgeyi yeniden jeopolitiğin

merkezinine yerleştirmiştir. Benzer şekilde, Orta Asya'daki Yeni Büyük Oyun da iki nedenden dolayı jeo-ekonomi ve jeopolitiğin karşılıklı etkileşimi olarak nitelendirilebilmektedir. Birincisi, coğrafi olarak Orta Asya, hem Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler hem de ABD ve AB gibi dış güçler için stratejik bir odak noktasıdır (Chen ve Fazilov, 2018). İkincisi, Orta Asya'nın petrol, doğal gaz ve kritik mineraller gibi el değmemiş geniş doğal kaynakları mevcuttur ve bu da onu, 21. yüzyılda büyük güçler için önemli bir jeoekonomik cephe hattı haline getirmektedir (Khan ve Zhong, 2014).

Bu nedenle, Orta Asya bölgesinin Yeni Büyük Oyun'daki merkeziliği göz ardı edilemez. Örneğin, Brzezinski, “Büyük Satranç Tahtası” adlı kitabında, jeopolitikte devletlerin iki ana dinamik kategorisini tanımlar: ‘jeopolitik eksenler’ ve ‘jeostratejik oyuncular’ (Patnaik, 2016, s. 16). Birinci kategoriye giren devletler arasında, jeopolitik önemini ulusal g  ten değil, coğrafi konumundan alan devletler yer almaktadır. Jeopolitik eksen kategorisinde yer alan  lkeler Azerbaycan, İran, Türkiye, Ukrayna ve Güney Kore'dir (Brzezinski Z., 1996). Jeostratejik oyuncular ise tam tersine, uluslararası sahnedeki güç dengesini değiştirmek için kendi coğrafi sınırlarının ötesinde g   ve nüfuz sahibi olan devletleri içermektedir. Jeostratejik oyuncular Rusya, Çin, Hindistan, AB'nin iki büyük g  c , Fransa ve Almanya'dır (Singh, 2021). Brzezinski, bölgeyi yakın bir g   mücadelesinin jeopolitik noktası olarak ilan ederek, Kazakistan ve Özbekistan dışındaki Orta Asya ülkelerini jeopolitik eksen kategorisinin dışında tutmuştur (Arreya, 2021). Orta Asya, stratejik coğrafi konumu ve muazzam kaynakları nedeniyle, büyük g   mücadelesinde yaklaşmakta olan şiddetin emildiği küresel bölgenin bir parçasıdır. Üstelik Orta Asya'nın hidrokarbon ve maden kaynakları zenginliği, her biri bölgenin diğerinin hakimiyetine karşı çıkmaya kararlı olan daha g  cl  komşularını kendine çekmektedir (Ranneberger, 2021). Orta Asya bölgesinin istikrarı, AB ve ABD gibi dış güçlerin müdahalesini  ng ren Çin ve Rusya gibi bölgesel güçler açısından önem taşımaktadır. Farklı jeopolitik ve jeo-ekonomik çıkarlara rağmen Rusya ve Çin, Orta Asya'ya jeostratejik aktörler tarafından gerçekleştirilebilecek müdahalenin, uzun vadeli sonuçlarını anlamaktadır (Kim ve Indeo, 2013). Bu bağlamda Rusya ve Çin hem ekonomik hem de güvenlik alanında dış aktörlerin etkisini en aza indirmek için bölgede yakın işbirliği içinde çalışmaktadır.

1990'lardan bu yana Rusya ve Çin, Soğuk Savaş sonrası dönemde istikrarı sağlamak amacıyla sağlam bölgesel güvenlik ve ekonomik düzenlemeler geliştirmek için dinamik

bir şekilde işbirliği yapmaya başlamıştır. Ekonomik kriz ve jeopolitik belirsizlikler gibi büyük zorluklara rağmen Rusya ve Çin, Orta Asya devletleriyle güvenlik merkezli ve iktisadi anlaşmalar imzalayarak bölgedeki varlıklarını güvence altına almışlardır (Dueben, 2013, s. 7). Soğuk Savaş sonrası dönemde, Orta Asya, Rusya ve Çin arasındaki bölgesel güvenlik düzenlemeleri arasında bölgesel istikrarda aktif rol oynayan KGAÖ, BDT ve ŞİÖ yer almaktadır (Wilhelmsen ve Flikke, 2011). Benzer şekilde, Soğuk Savaş sonrası bölgesel ekonomik düzenlemeler arasında, bölgesel kalkınma ve ekonomik istikrarda temel bir rol oynayan Rusya destekli AEB ve Çin'in mega altyapı projesi KYG yer almaktadır. Rusya ve Çin'in Orta Asya'da bölgesel düzenlemeler yoluyla gerçekleştirdiği işbirliğinin temel amaçlarından biri, ABD ve AB'nin bölgedeki etkisini azaltmaktır (Kofanov, Shirikov, ve Herrera, 2018). Orta Asya, Yeni Büyük Oyun'un stratejik cephesi olduğundan, Rusya ile Çin arasında artan iş birliği, bölgedeki güç dinamiklerini dengelemeyi amaçlamaktadır. Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki mevcut ortaklığının niteliği, “rekabetçi işbirliği” olarak adlandırılabilir (Eder, 2013, s. 87). Orta Asya, coğrafi ve jeo-ekonomik gücü nedeniyle hem Rusya hem de Çin için stratejik açıdan önemlidir; bu da iki bölgesel hegemon arasındaki işbirliğinin doğasını “rekabetçi” kılmaktadır (Contessi N. P., 2016). Örneğin, güvenlik açısından Rusya'nın bölgedeki varlığı, terörle mücadele ve Orta Asya ülkelerinde iç karışıklıkların önlenmesi açısından hayati önem taşımaktadır. 1990'ların sonlarından bu yana bölgesel güvenliği sağlamak için Rusya, üç Orta Asya ülkesi; Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da askeri üsler kurmuş ve teorisyenler bunu Rusya'nın “Yakın Çevre” stratejisi olarak adlandırmıştır (Allison, 2004, s. 283-84).

Aynı şekilde Çin için Orta Asya, özellikle Çin'in mega altyapı KYG projesi açısından Avrupa ile Asya arasında stratejik bir köprü görevi görmektedir. Üstelik coğrafi yakınlığı nedeniyle Orta Asya, Çin için özellikle iç güvenlik kaygıları açısından önemli bir endişe kaynağıdır (Hoh, 2019). Orta Asya'daki her türlü güvensizlik, Çin'in Avrasya'ya yönelik jeopolitik ve jeo-ekonomik arzusunu tehdit edebilmekte ve en büyük tehlikeler arasında enerji güvenliği, radikalizm, ayrılıkçılık ve terörizm yer almaktadır (Somzhurek, Yessengaliyeva, Medeubayeva, ve Makangali, 2018). Çin yıllardır komşu Afganistan'dan kaynaklanan terörizm ve radikalizmin yayılmasından çekinmektedir. Bu bakımdan Çin'in Orta Asya'daki ciddi güvenlik kaygıları, Çin'in “Üç kötülük” dediği şeyi çevrelemektedir: bölgede güvenliği ve barışı tehdit eden radikalizm, ayrılıkçılık ve terörizm (Yau, 2022, s.

7-8). Aynı şekilde Rusya da terörizm ve radikalizmin yayılmasından endişe duymaktadır ve bu nedenle bölgede sağlam bir istihbarat ve askeri altyapıya sahiptir (Kavalski, 2010, s. 285). Dahası hem Rusya hem de Çin açısından bölgedeki Yeni Büyük Oyun'u kazanmak ve bölgesel tehditleri ve diğer jeostratejik oyuncuların etkilerini kontrol altına almak için kapsamlı bir işbirliğine ihtiyaç vardır (Kurečić, 2010). Eski Büyük Oyun'un aksine, Yeni Büyük Oyun doğası gereği hem jeopolitik hem de jeo-ekonomiktir ve bölgedeki nüfuzunu genişletmeye çalışan birçok büyük gücü içermektedir. Yeni Büyük Oyun'a, Orta Asya'yı kaynak zengini Avrasya'ya hâkim olmanın anahtarı olarak gören Rusya, Çin, ABD ve AB olmak üzere dört büyük jeostratejik güç aktif olarak katılmaktadır (Fatima ve Zafar, 2014, s. 628). Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel güç dinamiklerindeki tektonik değişim gibi jeopolitik dönüşümler, Heartland için yapılan yeni büyük güç mücadelesinde, yeni jeostratejik oyuncularla Büyük Oyun'u yeniden canlandırmıştır.

2.3.1. Heartland'ın Yeniden Canlanması ve Yeni Büyük Oyun

Klasik jeopolitik teoriler, bölgeyi küresel coğrafyanın odak noktası olarak gören büyük güçler için Orta Asya'nın stratejik önemini vurgulamışlardır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, Orta Asya'da yüzyıllardır süren büyük güç rekabetinin yeniden başlaması, 'Kalpgâh' kavramını da yeniden gündeme getirmiştir (Cohen S.B., 1991, s. 565). Heartland, son iki yüzyılda rakip imparatorlukların rekabet yoluyla birbirlerinin yerini almasıyla hem daralma hem de genişleme yaşamıştır (Freeman, 2018). Benzer şekilde, Soğuk Savaş sonrası Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından jeopolitik önemini yeniden kazanmıştır. Bunun nedeni, Rusya'nın bu bölgenin merkezindeki asırlık hakimiyetinin sona ermesidir. Rusya'nın Kalpgâh üzerindeki doğrudan kontrolünün sona ermesi, bölgesel ve küresel güçlerin ilgisini Orta Asya'ya çeken jeopolitik bir boşluk yaratmıştır (Labban, 2009, s. 3-4). Eldar İsmailov ve Vladimer Papava (2013) gibi jeopolitik uzmanlarına göre, Rusya'nın merkezdeki doğrudan hakimiyetinin sona ermesi, Büyük Oyun'un yeniden canlanmasına yol açmıştır. Orta Asya'da Çin, ABD ve AB gibi yeni güçlerin ortaya çıkmasıyla birlikte 'Kalpgâh' kavramı yeniden önem kazanmış ve Yeni Büyük Oyun'un yeni yakınsama noktası olarak ortaya çıkmıştır (İsmailov ve Papava, 2013). Dahası, Yeni Büyük Oyun'un başlangıcı, büyük güçlerin rekabetinin yeniden canlanmasına işaret ederek, merkezdeki yenilenen üstünlük mücadelesiyle yakından bağlantılıdır.

Görüldüğü üzere Kalpgâh'ın Avrasya kara kütlelerinde tarihsel olarak genişlemesi ya da daralması, Orta Asya'nın stratejik önemini etkileyen evrimsel döngülerin gelişimiyle bağlantılıdır (Arreya, 2021). Benzer şekilde hem Eski Büyük Oyun'da hem de Yeni Büyük Oyun'da büyük güçlerin rekabetinin merkezinde, tarihsel 'Kalpgâh' üzerinde üstünlük kurma gelmektedir (Bayramov, 2021). Yeni Büyük Oyun'da Kalpgâh'ın yeniden canlanması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağlantılıdır ve bu da Odak Bölgesi'nde (Pivot Area) üç bağımsız jeopolitik bölgenin ortaya çıkmasına yol açmıştır: Orta Asya, Sovyet sonrası Doğu Avrupa ve Kafkaslar (Khan H., 2019, s. 13-4). Üstelik Kalpgâh'ın yeniden canlanması, teorisyenleri Eksen Bölgesi'ne yönelik jeopolitik yaklaşımları yeniden tasarlamaya zorlamıştır. Aynı şekilde Odak Alanı'nın yeniden canlanmasıyla Orta Asya, Yeni Büyük Oyun'da yeniden büyük güçlerin jeopolitik merkezi haline gelmiştir (Bassin ve Aksenov, 2006). Bu bakımdan Soğuk Savaş sonrası Orta Asya, Rusya, Çin, ABD ve Avrupa (özellikle AB) gibi büyük güçler açısından stratejik önem kazanmıştır. Orta Asya'daki büyük güçlerin artan siyasi ve ekonomik etkisi, bölgede yeni bir jeopolitik ve jeo-ekonomik rekabet dalgasını tetiklemiştir (Zabortseva, 2012, s. 169-70).

Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler için Orta Asya'nın kalkınması çağın stratejik bir zorunluluğudur. Rusya bölgeyi hâlâ tarihi arka bahçesi olarak görürken, Çin için bölge “ekonomik Lebensraum”² (ekonomik yaşam alanı) kategorisine girmektedir (Swanström, 2011). Çin, ithalatta Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmak amacıyla kara yolları, demiryolları, otoyollar ve ticaret bölgeleri inşa ederek 2000'li yılların başından bu yana Orta Asya'nın kalkınmasına aktif olarak katılmaktadır. Çin için Orta Asya, küresel ekonomik hegemonyasının ve milyarlarca dolarlık KYG projesinin başarısının anahtarıdır (Siddiqui, 2019, s. 217-8). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsız Orta Asya devletleri bölgede nüfuz alanını oluşturma potansiyeli nedeniyle Çin'in dikkatini çekmiştir. Başlangıçta Çin, Sovyet sonrası Orta Asya vizyonunu 1995 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın yer aldığı “Şangay Beşlisi” grubunu kurarak geliştirmeye çalışmıştır. Çin'in Şangay Beşlisi'ni kurma vizyonu, Sovyet sonrası Rusya ve Orta Asya ile daha yakın iş birliğini hedeflemiştir (Coomarasamy, 2014). 2001 yılında Şangay Beşlisi, NATO modelini taklit ederek dönüşüm geçirmiş ve

² Lebensraum terimi, ünlü Alman hukukçu Carl Schmitt tarafından “yaşam alanı” anlamına gelen “Dünyanın Nomos'u” adlı ünlü eserinde ortaya atılmıştır. Yaşam alanı/Lebensraum coğrafi genişlemeyi ifade etmektedir.

Şangay İşbirliği Örgütü haline gelmiştir. Rusya ve Çin, ŞİÖ aracılığıyla ABD ve AB gibi Batılı güçlerin bölgedeki nüfuzunu sınırlamaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, 1990'lardan bu yana ABD ve Avrupalı müttefikleri, bölgedeki el değmemiş geniş doğal kaynaklar nedeniyle Orta Asya'yla derinden meşgul olmaktadır (Zhuangzhi, 2004, s. 605). Bu nedenle hem ABD hem de AB Orta Asya devletleriyle çeşitli ticaret anlaşmaları imzalamıştır. ABD ve AB perspektifinden bakıldığında, Orta Asya'nın geniş doğal kaynakları Batılı ulusların ama özellikle de gaz ve petrol tedariği açısından büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı olan Avrupa'nın enerji güvenliği açısından kritik öneme sahiptir (Stern, vd., 2014, s. 24-5).

Orta Asya'daki işlenmemiş doğal kaynaklar hem Batılı hem de bölgesel güçlerin ekonomik hegemonyası için hayati önem taşıdıklarından 21. yüzyılın jeopolitik zorunluluğu haline gelmişlerdir (Kurečić, 2010). Nitekim, Soğuk Savaş sonrası dönemde Heartland'in yeniden canlanması kaçınılmazdır ve bu durum enerji kaynakları, ticaret güvenliği, bölgesel istikrar ve Avrasya Odak (Pivot) Bölgesi'nin hakimiyeti için yapılan rekabet ile karakterize edilmektedir (Labban, 2009, s. 7). Aynı şekilde, Orta Asya'nın gelişen jeo-ekonomik ve jeopolitik önemi, Rusya ve Çin'i “düşman” olabilecekken dostane komşulara dönüştürmüştür. Rusya ve Çin, 21. yüzyılın başından bu yana bölgede güvenlik, siyaset ve ekonomi alanlarında yakın işbirliği içinde çalışmaktadır (Diesen, 2018, s. 14). Yeni Büyük Oyun perspektifinden bakıldığında, bölgedeki Rusya-Çin ekseninin dostane doğası, Büyük Avrasya Satranç Tahtası üzerinde stratejik bir hamle olarak görülebilir. Benzer şekilde, Yeni Büyük Oyunun gizli etkileri bölgedeki paydaşların stratejik çıkarları dikkate alınmadan anlaşılamaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'NIN ORTA ASYA'YA YÖNELİMİ

3.1 Rusya'nın Orta Asya Politikasının Tarihsel Gelişimi

Rusya, geleneksel olarak Orta Asya bozkırlarını, Sibiry ormanlarını, Pasifik kıyılarını ve Doğu Avrupa'yı kapsayan geniş Avrasya kara parçası üzerinde baskın bir güç olarak konumunu korumuştur. Kiev Rus'unun 9. yüzyılın ortalarında Rurikler tarafından kurulması, günümüz Beyaz Rusya, Ukrayna ve Rusya'nın bazı kısımlarını kapsayan bir ulus olan Rusya'nın başlangıcına işaret etmektedir (Jones, 2020, s. 37). Kiev Rus'u, 13. yüzyılın ortalarında Moğol istilasından sonra dağılmıştır ancak Rurik Hanedanlığı hayatta kalmış ve günümüz Moskova'sının yakınında Moskova Dukalığını kurmayı başarmıştır. Moskova Dukalığı, Moğol Altın Ordu'suna haraç ödeyerek yaklaşık iki yüzyıl boyunca Moğol boyunduruğu altında kalmıştır. Moğol hakimiyeti, 1480'de III. İvan'ın ordusunun Moğol Ordusu'na karşı zafer kazanmasıyla sona ermiştir (Bogatyrev, 2007). Moskova Dukalığı, Orta Asya'dan Kafkaslara ve Sibiry'ya kadar uzanan Moğol Hanlıklarının oluşturduğu potansiyel tehdidi caydırmak için Kuzey sınırlarına doğru bölgesel şekilde genişlemiştir. Rusya'nın genişlemesi genellikle iki kanattan gerçekleşmiştir: İlk kanat, Rusya'yı Orta Asya'ya bağlayan Bozkırlar ve çoğunlukla Moğol Hanlıklarının hâkim olduğu Kafkaslardan; ikinci kanat ise Töton Şövalyeleri, İsveçliler, Fransızlar ve Nazi Almanyası'nın da işgal rotası olan Kuzey Avrupa Ovasıdır (Khodarkovsky, 2002, s. 114).

Doğu ve Batı'nın coğrafi güvensizliğini gidermek için Rusya üç safhada bölgesel olarak genişlemiştir. Rusya'nın Güney, Kuzeybatı ve Doğu'ya doğru emperyal genişlemesinin üç ana safhası Harita 3.1'te gösterilmektedir. Rusya'nın bölgesel genişlemesinin ilk safhası, 15. yüzyılın sonlarında, Moskova'yı Kiev'den ayıran Batı topraklarına doğru askeri seferi yöneten III. İvan'ın hükümdarlığı döneminde başlamıştır. III. İvan'ın

hükümdarlığı sırasında Rusya topraklarını, kuzeyde kuzey kutbuna ve kuzeydoğuda Urallara kadar genişletmiştir. Kuzey Kutbu ve Urallardaki yeni bölgeler, Moskova Prensiğinin organik olarak büyümesine katkıda bulunmuş ve Moskova'nın Moğol istilasına karşı sağlam bir savunma inşa etmesine yardımcı olmuştur. Aynı şekilde, yeni ilhak edilen bölgeler, Moğol istilasına karşı doğal bir kale haline gelen yoğun ormanlarla kaplanmıştır (Khodarkovsky, 1999, s. 241-42). İkinci safha, 16. yüzyılda Moğol istila yolunu güvence altına alan Korkunç İvan'ın hükümdarlığı sırasında başlamıştır. Korkunç İvan'ın hükümdarlığı altında, Moskova Prensiği bir Dukalıktan güçlü bir krallığa dönüşmüştür. Bölgesel büyümenin ikinci safhası hem zorlu hem de tehlikeli geçmiştir ancak Rusya topraklarının doğuda Urallara ve güneyde Hazar Denizi ve Kafkas Dağları'na kadar genişlemesiyle sonuçlanmıştır. Dahası, Korkunç İvan'ın liderliğinde Rusya, Astrahan ve Grozni dahil olmak üzere Moğolların elindeki stratejik bölgeleri ele geçirmeyi başarmıştır (Shaikhutdinov, 2021, s. 35-6).

Harita 3.1. Rusya'nın Toprak Genişlemesinin Safhaları

Kaynak: Adapted from Stratfor, *The geopolitics of Russia: Permanent struggle*.

<https://worldview.stratfor.com/article/geopolitics-russia-permanent-struggle> Erişim

Tarihi: 15/03/2012

Son olarak, genişlemenin üçüncü safhası 18. yüzyılda Büyük Petro ve Büyük Kathrine'nin hükümdarlığı döneminde başlamış ve bu iki figür, Rusya sınırlarını Baltık Denizi'nden

Karadeniz'e kadar genişletmiştir. Büyük Kathrine'nin hükümdarlığı sırasında Rusya, basit bir krallıktan, Karadeniz üzerinde hakimiyetini sahibi ve Karpat Dağları'nın kontrolünü ele geçirmiş heybetli bir imparatorluğa dönüşmüştür. Üstelik Karadeniz ve Baltık Denizi'ndeki genişleme Kozak ve Baltık isyanlarına son vererek Rus İmparatorluğu'nun batı sınırlarını güçlendirmiştir (Busch, 2008, s. 247-49). 14. yüzyıldan bu yana Rusya'nın üç safhalı emperyal genişlemesine iki ana faktör katkıda bulunmuştur. Bu faktörler, imparatorluk yönetimi ve iç güvenlikle ilişkilidir. Kiev Ruslarının yıkılmasından sonra hayatta kalan Rurik Hanedanı, Moskova'yı hem savunma hem de siyasi alanda bir kale haline getirerek daha çok iç güvenliğe odaklanmıştır. Rurikler, özellikle III. İvan ve IV. İvan'ın hükümdarlığı döneminde reformlar ve yeni yasalar yaparak imparatorluk yönetimini merkezileştirmişlerdir. İkinci önemli faktör ise Doğu ve Batı yönlerinden gelen işgal tehditlerini caydırmak için bölgesel genişleme yoluna gitmeleridir (LeDonne, 2004, s. 36-8). Yaklaşık iki yüzyıldır varlığını sürdüren Moğol hakimiyeti, Moskova'nın yöneticilerini topraklarını, Doğu'daki bozkırlara ve Batı'daki düzlüklere doğru genişletmeye zorlamıştır.

Rusya'nın toprak genişlemesinin üç safhası arasında ikinci ve üçüncü safhalar, Rusya'nın haraç veren bir prenslikten güçlü bir Avrasya İmparatorluğuna dönüşmesinde kilit rol oynamıştır. 13. yüzyıldan beri Avrasya bozkırlarından (Orta Asya ve Kafkaslar) gelen Moğol istilaları, Rusya'nın varlığına yönelik bir tehdit olmaya devam etmiştir. Kiev Ruslarının Moğollar tarafından yok edilmesinin ardından Rurikler, 14. yüzyılın sonlarında Kiev Ruslarının halefi olarak Moskova Dukalığını kurmuşlardır. Moskova'nın kuruluşu, bir yüzyıl boyunca işgal yollarını kapatarak Moğol tehdidini caydırmayı başarmış Rurik tahtını güçlendirmiştir (Halecki, 1952, s. 8-11). Örneğin, genişlemenin ikinci safhasında Rus yöneticiler, Hazar Denizi'ne giden Astrahan ve Grozni gibi önemli Moğol istila yollarını başarıyla ele geçirmiş ve bu, 19. yüzyılda Rusya'nın Orta Asya'ya doğru emperyal genişlemesinin yolunu açmıştır. Benzer şekilde, üçüncü aşamada Rus hükümdarları Büyük Petro ve Büyük Katerina, ülkenin sınırlarının Baltık ve Karadeniz bölgelerine kadar genişletilmesinde önemli bir rol oynamış ve Rusya'yı Avrupalı bir güce dönüştürmüştür (LeDonne, 2008, s. 18-20). Rusya'nın toprak genişlemesinin ikinci safhası Orta Asya'yı, Rusya'nın arka bahçesine dönüştürmüştür. Üçüncü safhada ise batı sınır bölgeleri ülkenin ön bahçesi olarak görülmüştür.

Tarihsel açıdan bakıldığında, 13. yüzyılda Rusya üzerinde Moğol egemenliğinin kurulması, Rusya'nın güvenlik bilinci üzerinde kalıcı bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda, Rusya'nın 15. ve 16. yüzyıllarda Kuzeybatı ve Doğu sınırlarına doğru yayılması, bu varoluşsal korkunun bir sonucu olmuştur (Shaikhutdinov, 2021, s. 3-5). 19. yüzyıla gelindiğinde Rusya, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini başarıyla kontrol altına almış ve bu da onu Avrasya'nın en büyük kara gücü haline getirmiştir. Ayrıca, Orta Asya'da ortak bir medeniyet kimliği algısının kökeni, Rusya'nın yaklaşık iki yüzyıldır bölge üzerindeki hakimiyetine kadar uzanmaktadır. Bu tarihi miras günümüze kadar gelmiştir. Tarih boyunca Orta Asya, Rusya için özellikle hayatta kalma ve hegemonik çıkarlar açısından daimî stratejik öneme sahip bir bölge olmuştur (Malashenko, 2013, s. 17). Stratejik konumu nedeniyle Rusya; İmparatorluk, Sovyetler Birliği ve günümüz Rusya'sı liderleri, tarihsel olarak Orta Asya'yı arka bahçeleri olarak görmüşlerdir. Fakat günümüz Rusya'sının Orta Asya'ya yönelik stratejik takıntısının kökeni, imparatorluk Rusya'sının Asya'daki İngiliz emperyal emellerine meydan okuduğu 19. yüzyıldaki Büyük Oyun'a kadar uzanmaktadır. Büyük Oyun, Rus tarihinde önemli bir olay olup Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik politikalarının geliştirilmesinde kilit rol oynamıştır (Loftus ve Kanet, 2015). Dolayısıyla, Rusya'nın Orta Asya'ya yönelişi tarih açısından üç ayrı döneme ayrılabilir; İmparatorluk dönemi, Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası dönem.

3.1.1 İmparatorluk Rusya'sı ve Orta Asya

Rusya İmparatorluğunun Orta Asya'ya yönelmesi, resmi olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi fethetmesiyle başlamıştır. Ruslar 1839'da Hive Hanlığını işgal etmeye çalışmış ancak etkili bir askeri stratejileri olmaması nedeniyle sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1841'den 1856'ya kadar Ruslar, bölgedeki çeşitli beyliklerle aralarındaki farklılıkları gidermek için Orta Asya'ya yönelik stratejilerini askeri güçten diplomasiye kaydırmıştır (Mohamed, 2022). Fakat Rusya'nın bölgedeki ekonomik ve siyasi çıkarlarını tehdit eden Hive Hanlığının isyanı nedeniyle diplomatik çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1856'ya gelindiğinde Rus İmparatorluğu, bölgeye yönelik daha agresif askeri seferler başlatarak stratejisini değiştirmiştir. Her ne kadar Ruslar, Orta Asya'yı fethetmek için 1840'lı yılların ortalarında bir “Master Plan” geliştirmiş olsalar da bu planı uygulamaya 1856'dan sonra başlamışlardır. İmparatorluğun bakış açısına göre, Orta Asya, kendi kaderinin önemli bir parçasıdır ve bölgenin bir başkası tarafından ele geçirilmesi Rusya'nın güvenliğini ve stratejik çıkarlarını tehlikeye atabilme potansiyeline

sahiptir (Becker, 2004, s. 11). Orta Asya'nın Rusya tarafından fethi, 1856'da başlayıp 1894'te doruğa ulaşarak otuz yıl sürmüş ve sonuçta bölgenin Rus kontrolüne girmesiyle sonuçlanmıştır. Üstelik Rusya'nın Orta Asya'yı fethinin tarihi, bu fethin doğrudan sonucu olan 'Büyük Oyun' gibi önemli olayları da içermektedir (Becker, 2012, s. 68-9). Büyük Oyun, gelecek yüzyıllarda Rusya'nın Orta Asya'ya geri dönmesini şekillendiren, İmparatorluk Rusya'sı ile Britanya İmparatorluğu arasındaki büyük güç rekabetinin önemli bir jeopolitik yansımasıdır.

Çarlık Rusya'sı, Orta Asya'nın fethinden sonra bölgeyi kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan kendi özüne entegre etmiştir. Bu bağlamda, Orta Asya'yı jeopolitik söylemin merkezine getiren olgu, 19. yüzyılın ikinci yarısında Rus ve İngiliz imparatorlukları arasında yaşanan ünlü Büyük Oyun olmuştur (Alexander, 2012). 19. yüzyılın sonlarına doğru Halford Mackinder ve Nicholas J. Spykman gibi ünlü coğrafyacılar, Avrasya'nın hakimiyeti için Orta Asya'nın merkeziliğini esas alan jeopolitik teorilerini geliştirmişlerdir. Mesela İngiliz coğrafyacı Mackinder, Rusya'nın işgal ettiği Orta Asya ve Kafkasya'yı dünya coğrafyasının eksenini ilan ederek "Kara Hakimiyet Teorisini" geliştirmiştir. Yirmi yıl sonra, Amerikalı coğrafyacı Spykman, "Dünya Adasını" yeniden konumlandırmak için Mackinder'in "Kalpgâh" teorisini Asya-Pasifik'teki çevrelerle bütünleştirerek ünlü "Kenar Bölgesi" tezini ortaya koymuştur (Gerace, 1999, s. 354). Bu bakımdan günümüz Orta Asya'sının jeopolitik merkeziliği, Rusya'nın imparatorluk tarihinden ve 19. yüzyılın Büyük Oyun'undan ayrı düşünülemez (LeDonne, 2008). Üstelik Batılı tarihçilere göre Rusya'nın 19. yüzyılda Orta Asya'yı fethi, Büyük Oyunun sonucudur. Ancak İngiliz tarihçi Alexander Morrison, Rusya'nın Orta Asya'daki emperyal genişlemesine farklı bir açıdan bakmaktadır. Morrison'a göre, Orta Asya'nın emperyal Rusya tarafından fethi (1814-1914), iki faktörden kaynaklanmaktadır: türbülanslı Doğu sınırlarının yönetilmesindeki askeri ve lojistik zorluklar. Morrison'a göre, 1840'ların başında Hive Hanlığının fethinin başarısız olması, Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik yaklaşımını diplomasiden militarizme doğru değiştirmiştir. Hive Hanlıklarının başarısız işgaline rağmen Ruslar, 1850'li yıllarda Kazak bozkırlarının derinliklerine ilerlemeyi başarmış ve bu bölge daha sonra Orta Asya'nın fethi için önemli bir koridor görevi görmüştür (Morrison, 2014, s. 131-32).

1870'lere gelindiğinde Rus İmparatorluğu, Hive işgalini beş ayrı orduyla yeniden başlatmış ve sonunda 1873'te Hive Hanlığını fethetmiştir. Morrison'a göre, Hive

Hanlığının fethi, Rusya'nın Orta Asya'daki dayanağını kuvvetlendirmiş ve 1894'te bölgeyi imparatorluğun nüfuz alanı haline getirmiştir. 20. yüzyılın başında Rusya İmparatorluğu, Orta Avrasya'da kültürel, siyasi, ekonomik ve askeri alanda egemen güç olarak ortaya çıkmıştır (Becker, 2004, s. 52). Rusya'nın Orta Asya'daki askeri fetih yoluyla kurduğu hakimiyeti, İngiliz İmparatorluğu'nu Orta Asya'daki emperyal Rusya ile sınırlarını Afganistan üzerinden yeniden çizmeye zorlamıştır. Böylece 1905-1907 yılları arasında Rusya ile Büyük Britanya arasında Orta Asya'da Büyük Oyun olarak bilinen imparatorluk rekabetini sona erdirmek amacıyla bir dizi diplomatik görüşme başlamıştır. Büyük Oyun, Orta Asya'yı Rusya'nın “nüfuz alanı/arka bahçesi” olarak ilan eden ünlü İngiliz-Rus Konvansiyonu'nun bir sonucu olarak 1907'de sona ermiştir (Zhangabulova ve Alpysbes, 2021, s. 58). Alexander Morrison'a (2015) göre, 19. yüzyılın sonlarında Rusya'nın Orta Asya'yı fethi, Avrupa sömürgeleştirme tarihindeki en başarılı paradigmadır; bu yolla Rus İmparatorluğu 1,5 milyon mil karelik Müslüman toprağını sınırlarına katmıştır. Ancak 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, küresel güç dinamiklerini ve Rus hakimiyetindeki Orta Asya'daki bir dizi siyasi huzursuzluğu da beraberine getirmiştir (Morrison, 2015, s. 339).

1916'da Rusya'ya karşı Ürkün İsyanı (Semirechye Revolt) olarak bilinen Orta Asya isyanı başlamıştır. Bu isyan, Orta Asya'daki Müslümanların Doğu Cephesinde savaşmak üzere askere alınması yönündeki Çarlık politikasının bir sonucudur. Çarlık ordusundaki yaygın yolsuzluk, Moskova'daki siyasi bölünmeler ve Rusya'da Çar'a karşı komünist isyan, bu isyanın başlıca nedenleri arasındadır (Kütükçü, 2021, s. 3-4). Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, Bolşeviklerin Rusya İç Savaşı'ndaki zaferi ve Sovyetler Birliği'nin kurulması, Rusya-Orta Asya ilişkilerinin seyrini değiştirmiştir. Ekim Devrimi'nin ardından 1918'de Çarlık İmparatorluğu'nun sona ermesi ve akabindeki siyasi, ekonomik ve idari reformlar, Sovyetler Birliği'nin İmparatorluk Rusya'sının idari yapısını yeniden şekillendirmesini sağlamıştır (Gatrell, 2015). Ancak Rusya'da Çarlık yönetiminin sona ermesi, Rusya'nın Orta Asya'daki asırlık imparatorluk mirasına son vermemiş, aksine Sovyetler Birliği yönetimi bölgedeki nüfuzunu güçlendirmiştir. Rus Çarları gibi Sovyet liderleri de Orta Asya'yı Rusya'nın Avrasya'ya hakimiyeti açısından önemli olan stratejik bir egemenlik olarak görmüşlerdir.

3.1.2 Sovyetler Birliği ve Orta Asya

1917'de Rusya'da Ekim Devrimi'nin ardından Bolşevikler, sömürgeci mirası canlı tutarak imparatorluk Rusya'sının gücünü ve idari yapısını dönüştürmüştür. Belki de Sovyetler Birliği'nin imparatorluk topraklarına, özellikle de Orta Asya'ya yaklaşımı, Rusya'nın imparatorluk mirasının devamı olarak nitelendirilebilir (Sablin ve Semyonov, 2020). Tarihsel olarak, Orta Asya'daki etnik yapı beş büyük etnik grubu içermektedir: Tacik, Kırgız, Özbek, Kazak ve Türkmen halkları. Rusya'nın Orta Asya'yı fethinden (1860-1894) sonra İmparatorluk Rusya'sı, bölgeyi sosyal, idari, siyasi ve ekonomik açılardan özüne entegre etmeyi başarmıştır. Ancak asıl entegrasyon süreci, 1920 ile 1930 yılları arasında büyük idari reformların gerçekleştirildiği Sovyetler Birliği döneminde başlamıştır (Liu G., 1998). Sovyetler Birliği yönetiminde Orta Asya, etnik konfigürasyonlara göre beş büyük özerk cumhuriyete (SSR) ayrılarak yeniden yapılandırılmıştır: Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, ve Özbekistan. Üstelik Sovyetler Birliği öncülüğündeki idari reformlar, bölgeyi resmi olarak Sovyetler Birliği'nin merkezine entegre ederek bölgedeki demografik, kültürel ve siyasi yapıları dönüştürmüştür (Şahin, 2023, s. 33). Orta Asya'da beş özerk Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Vladimir Lenin ve halefi Joseph Stalin'in ilan ettiği ve Sovyet İlkelerini içeren "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesine" dayanmaktadır. SSCB Cumhuriyetlerinin kuruluşu, 1918'deki Birinci Halk Kongresi'nden sonra resmen Sovyetler Birliği anayasasının ana maddesi olarak kabul edilmiştir (Mandel, 1942, s. 397).

Sovyetler Birliği'nin 1920'li yıllarda Orta Asya'yı "Rusya'nın nüfuz alanı" olarak ilan etmesi, bölgenin stratejik önemini arttırmıştır. Sovyetlerin Orta Asya politikasının temel amacı, verimliliği artırarak bölgenin ekonomik potansiyelini geliştirmektir. Sovyet yönetimi altında Orta Asya, Sovyetler Birliği'ndeki pamuk ve ipek üretiminin ana kaynağı haline gelmiştir (Wheeler, 1955). Sovyetler Birliği aynı zamanda bölgedeki geniş enerji kaynaklarının ve bölgenin Hazar Denizi'ni çevreleyen stratejik konumunun farkındadır. 1950'lerin başlarında Sovyetler Birliği, Orta Asya'dan Kafkasya'ya uzanan büyük petrol ve gaz boru hatları inşa etmiş ve bu da bölgeyi jeopolitik olarak Rus ekonomisi açısından daha da stratejik hale getirmiştir. Orta Asya, jeopolitik önemi nedeniyle çok kısa sürede Sovyetler Birliği içerisinde stratejik bir konuma ulaşmıştır (Zhiltsov, 2015, s. 86-7). Stalin'in liderliği sırasında Orta Asya, Sovyet eğitim politikaları ve Ukraynalı ve Rus nüfusun büyük ölçekli yerleşimi sonucunda önemli ölçüde Ruslaşmaya maruz kalmıştır.

Üstelik Stalin'in politikaları, Sovyetlerin Orta Asya'daki siyasi ve kültürel alanlardaki hakimiyetini güçlendirmeyi amaçlayan, Orta Asya'ya büyük ölçekli etnik göç modelinin uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Abazov, 1999, s. 68-9). Orta Asya'ya en büyük zorunlu nüfus transferi 1928 ile 1939 yılları arasında meydana gelmiş ve bu, bölgenin demografik yapısını sonraki on yıllar boyunca değiştirmiştir. Tarihsel açıdan bakıldığında Ruslaştırma terimi, Sovyetler Birliği'nin, isteyerek veya istemeyerek Rus olmayanları kültürel olarak asimile eden, kendi kültürlerini ve dillerini terk ederek Rus kültürünü ve Rus dilini benimsemelerini amaçlayan resmi politikalarını ifade etmektedir (Pianciola, 2017).

1950'li yıllara gelindiğinde Sovyet liderliğindeki Ruslaştırma politikası, Rus dilini ve kültürünü Sovyetler Birliği'nin baskın bir özelliği haline getirerek başarılı bir şekilde devam ettirmiştir. Bu bakımdan Sovyetlerin Orta Asya'ya yönelik politikası, üç ana alanda özetlenebilir. Birincisi, Sovyet yönetimi altında Orta Asya, ekonomik, politik ve endüstriyel entegrasyon yoluyla Sovyetler Birliği'nin önemli bir ekonomik merkezine dönüşmüştür. Üstelik Sovyet yönetimi sırasında bölge, pamuk ve ipek üretimi için önemli bir sanayi merkezi haline de gelmiştir (Wheeler, 1955, s. 318). Ayrıca Sovyetler bölgede ihracat amaçlı önemli petrol ve gaz boru hatları inşa etmiştir. İkincisi, Sovyet döneminde Orta Asya stratejik olarak Sovyetler Birliği'nin bir uzantısı olarak konumlandırılmış ve dolayısıyla, Halford Mackinder ve Nicholas Spykman'in öngördüğü gibi Sovyetler Birliği'ni Orta Avrasya'da baskın güç haline getirmiştir (Yenikeyeff, 2011). Bölgeyi kontrol etmek için Sovyetler Birliği, 1926'da merkezi Taşkent'te olacak şekilde, Orta Asya Askeri Bölgesi'ni kurmuştur. Bu bölge, 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar aktif kalmıştır. İmparatorluk Rusya'sının aksine, Sovyetler Birliği, endüstriyel kalkınmayı teşvik ederek, yeni ticaret yolları oluşturarak, gaz boru hatları inşa ederek ve doğal kaynakları kullanarak bölgenin jeo-ekonomik ve jeopolitik potansiyelini etkin bir şekilde kullanmıştır (Petersen P., 1995, s. 150). Ayrıca Sovyet döneminde uygulanan Ruslaştırma politikası, bölgeyi tamamen Sovyet sosyo-kültürel çerçevesine entegre ederek Orta Asya'daki Rus emperyal nüfuzunu sağlamlaştırmıştır. Böylece, Sovyetler Birliği'nin Orta Asya'ya yaklaşımı, bölgeyi jeopolitik olarak Rusya'nın hakimiyetine almasını sağlamış ve Rusya'yı Avrasya'da hâkim güç olarak sağlam bir şekilde tesis etmiştir (Abazov, 1999, s. 79). Bununla birlikte, 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Orta Asya'nın jeopolitik manzarasında önemli değişiklikler

meydana gelmiş ve bu, Rusya'nın bölge üzerindeki yüzyıllık doğrudan yönetiminin sonunu işaret etmiştir.

3.1.3 Sovyetler Birliği Sonrası Rusya ve Orta Asya

1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılması, Soğuk Savaş'ın sona ermesine işaret ederek küresel jeopolitik manzarayı değiştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Rusya'nın bölgedeki yüzyıllık doğrudan egemenliğinden doğan beşi Orta Asya'da olmak üzere 15 devletin bağımsızlığını beraberinde getirmiştir (Allworth, 1994). Sovyetler Birliği'nin aksine, Sovyet sonrası Rusya, şiddetli ekonomik kriz, siyasi istikrarsızlık ve bölgesel nüfuz eksikliği nedeniyle zayıflamış bir varlık olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sovyet Bloğunun dağılmasının ardından Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da bağımsız devletlerin ortaya çıkması, Rusya'nın dünyadaki büyük güç statüsüne resmen son vermiştir (Olcott, 2005, s. 52-4). Rusya'nın Orta Asya üzerindeki yüzyıllık doğrudan hakimiyetinin sona ermesi, Rusya'nın büyük bir Avrasya gücü olarak jeopolitik konumunu önemli ölçüde etkileyerek, bölgeyi kendi stratejik nüfuz alanları içinde gören Rus siyasi elitleri arasında alarma neden olmuştur. Rus yöneticilerin Orta Asya'ya ve Avrasya'daki stratejik çıkarlarına olan takıntısı, imparatorluk zamanlarından beri süregelen bir miras olmuştur ve günümüze kadar da öyle kalmıştır (Akerman, 2003). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede Çin ve ABD gibi yeni güçlerin ortaya çıkması nedeniyle bağımsız devletler farklı bir dış politika seyri izlemişlerdir. Orta Asya'da değişen güç dinamikleri, Rus siyasi elitlerinin yeni bir bölgesel strateji geliştirmesini zorunlu kılmıştır: Bölgede bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerle işbirliği yoluyla güvenlik çerçevesinin oluşturulması. Orta Asya, Sovyet döneminde Rusya'nın ekonomisinde ve güvenlik mimarisinde önemli bir rol oynamıştır (Kerr, 1995, s. 982). Bu entegrasyon, iki açıdan Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle tehlikeye girmiştir.

Birincisi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Asya'da jeopolitik bir boşluk yaratmış ve böylece boşluğu doldurmaya çalışan diğer büyük güçler Çin, ABD ve AB'nin dikkatini çekmiştir. Bu yeni güçler, Orta Asya'nın bağımsızlığını, Rusya'nın etki alanında varlık oluşturmak ve kendilerini bölgede yeni paydaşlar olarak konumlandırmak için bir şans olarak görmüşlerdir (Blank, 2012). İkincisi, 1960'larda Soğuk Savaş'ın zirve yaptığı dönemde, Hazar havzasında geniş petrol ve gaz rezervlerinin keşfedilmesinin ardından, Orta Asya önemli bir jeopolitik sahne olarak ortaya çıkmıştır. Bu keşif, bölgeyi Sovyetler

Birliği'nin ekonomik çıkarları ve petrol diplomasisi açısından elzem bir stratejik bölge haline getirmiştir (Pradhan, 2018). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Sovyet sonrası Orta Asya, Rusya için büyük bir jeopolitik sorun haline gelmiştir. Rus siyasi elitleri bölgede halihazırda ortaya çıkan jeopolitik boşluğun Rusya'nın hem ekonomik hem de güvenlik çıkarlarına yönelik önemli bir tehdit olarak algılamışlardır (Kerr, 1995). Bölgedeki nüfuzunu yeniden kazanmak için Rusya, Sovyet sonrası Orta Asya devletleriyle işbirliği yaparak BDT ve KGAÖ dahil olmak üzere yeni bölgesel örgütler oluşturmuştur. Rusya-Avrasya uzmanı Marlene Laruelle'e göre, Sovyet sonrası Rusya'nın yeni bölgesel güvenlik düzenlemeleri yoluyla Orta Asya'ya yönelmesi, bölgede Rus emperyalizminin yeniden canlanması olarak nitelendirilebilir. Marlene Laruelle (2014) bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Rusya Orta Asya'da eşsiz bir aktördür. Eski bir emperyal güçtür ve bölgenin geleceğini şekillendirmeye devam etmektedir. Rusya nüfuzunu, özellikle de ekonomik gücünü bir miktar kaybetmiş olsa bile, Orta Asya'nın temel dış oyuncusu olmaya devam ediyor” (Laruelle M., 2014, s. 16).

Öte yandan, Rusya ve Orta Asya'nın güncel kalıpları, ortak değerlerin ve davranış kurallarının gelişmesine katkıda bulunan Sovyet geçmişinin güçlü etkisi dikkate alındığında daha iyi anlaşılabilir. Ancak kültürel yanlış anlamaları şiddetlendiren sömürgeci bir ton da mevcuttur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'da yeni güçlerin ortaya çıkması, Rusya'nın bölgedeki asırlık imparatorluk mirasına meydan okumuştur (Owen, Heathershaw, ve Savin, 2017). Özellikle Asya'nın önemli bir bölgesel gücü olan Çin'in istikrarlı bir şekilde bölgeye yönelmesi, Sovyet sonrası Orta Asya devletlerinin dış politikalarını çeşitlendirmelerine olanak tanımıştır. Rusya açısından bakıldığında, Çin'in Orta Asya'da artan etkisi, Moskova'ya ABD ve AB gibi dış güçleri dengelemek için Pekin ile bölgesel bir ittifak kurma fırsatı sunduğu görülmektedir (Ziegler, 2014). Bu, ekonomik zayıflığı göz önüne alındığında, bölgedeki nüfuzunu korumayı ve yabancı aktörlerin potansiyel müdahalesini caydırmayı amaçlayan Rusya için özellikle avantajlı olacaktır (Smith, 1996, s. 15). Dahası, 21. yüzyılın başında Rusya'nın önderlik ettiği BDT, KGAÖ ve AEB gibi bölgesel girişimler, yeni-bölgeselcilik için önemli platformlar olarak ortaya çıkarmış ve bölgedeki diğer bölgesel güçlerle işbirliğinin, ABD ve AB gibi Batılı aktörlerin nüfuzunu dengelemesine olanak sağlamıştır.

Bölge içi güvenlik çerçevesi, Çin ve Rusya'nın dört Orta Asya ülkesiyle işbirliği içinde başlattığı ŞİÖ'nün 2001 yılında kurulmasıyla önemli ölçüde güçlendirilmiştir. Dahası, ŞİÖ'nün iki büyük bölgesel Asya hegemonu tarafından kurulması, Zbigniew Brzezinski'nin 1990'larda hayal ettiği güçlü Avrasya Bloğunun ortaya çıkmasının yolunu açmıştır (Allison, 2008, s. 188). Brzezinski, SSCB'nin dağılmasının ardından Amerikan hegemonyasına atıfta bulunarak, "Avrasya'ya hâkim olabilecek ve dolayısıyla Amerika'ya da meydan okuyabilecek bir Avrasyalı rakibin ortaya çıkmaması zorunludur" diye yazmaktadır. Brzezinski'ye göre ABD güvenliğine yönelik en endişe verici tehdit, Çin ile Rusya arasında, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yaşanan kaostan kaynaklanabileceğini varsaydığı potansiyel bir koalisyon oluşumunda yatmaktadır. Ayrıca Rusya ile Çin arasında Avrasya'da artan ekonomik ve güvenlik iş birliğinin ABD hegemonyasına önemli bir tehdit olarak gördüğü "stratejik ortaklığa" yol açacağını ileri sürmektedir (Brzezinski Z. K., 2006, s. 11). Sovyet sonrası bölgenin, özellikle de Orta Asya'nın jeopolitik manzarası, Rusya ile Çin arasında yeni bir bölgesel ittifakın kurulmasına ve dolayısıyla küresel güç dengesinin değişmesine neden olmuştur. Bu nedenle, Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın Orta Asya'ya yönelmesinin arkasındaki dinamikler, aşağıdaki başlıklarda incelenecektir.

3.2 Rusya'nın Orta Asya'daki Menfaatleri

Yüzyıllar boyunca Rusya, Orta Asya'da egemen bir güç olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından jeopolitik manzara değişmiş ve bu durum bölgede beş bağımsız devletin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Orta Asya'nın stratejik konumu veengin doğal kaynakları göz önüne alındığında, Rusya'nın bölgede uzun süredir devam eden nüfuzuna önemli bir meydan okuma oluşturmuştur (Zabortseva, 2012). Rusya, geleneksel olarak Orta Asya'yı önemli bir çıkar bölgesi olarak görmüş, imparatorluk döneminde yani 19. yüzyılda Büyük Britanya ve bugün ABD gibi diğer büyük güçlerin etkisini önlemek için burada baskın bir varlık sürdürmeye çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüne rağmen, Sovyet sonrası Orta Asya devletleri bölgede güvenliği ve siyasi istikrarı sürdürmek için hâlâ Rusya'ya büyük ölçüde bağımlıdır (Deyermond, 2009). Üstelik Orta Asya devletleri Rusya'yı bölgede güvenilir bir ortak olarak görmekte ve Rusya'nın gücüyle yüzleşmek istememektedir. Rusya, Orta Asya'da önemli bir güvenlik garantörüdür ve bölgede askeri varlığını sürdürerek

güvenliği sağlamaktadır (Allison, 2008, s. 195). Rusya, Sovyet döneminde güçlü bir ekonomiye sahip olmasına rağmen, son yıllarda ülkenin ekonomik gücü azalmıştır. Şekil

3.1'deki ekonomik göstergelere göre, bugün Rusya'nın ekonomik durumu Çin'e kıyasla önemli ölçüde düşüktür.

Şekil 3.1. Orta Asya'da Çin ve Rusya'nın Karşılaştırmalı Ticaret Ciroları (1992-2022)

Kaynak: Ahmed, Arsh (2023), *How china is taking advantage of Russia's war crisis?*, Medium, <https://medium.com/@ahmad.arsh/how-china-is-taking-advantage-of-russias-war-crisis-7161a92e54e1> Erişim tarihi: 09/10/ 2023

Şekil 3.1, Çin'in son yirmi yılda çeşitli sektörlerde bölgede gerçekleştirdiği ticarete, özellikle de enerji sektöründe Rusya'yı geride bıraktığını işaret etmekte ve dolayısıyla Rusya'nın Çin'e göre ekonomik açıdan daha aşağı konumda olduğunu göstermektedir. Ancak Orta Asya ile ticaret cirosunda yaşanan keskin düşüşe rağmen Rusya hala bölgede etkin bir ekonomik varlığa sahiptir (Krapohl ve Vasileva-Dienes, 2020, s. 353). Örneğin, AEB ve Avrasya Gümrük Birliği gibi bölgesel ekonomik düzenlemeler aracılığıyla, Sovyet sonrası alanda Rusya'nın etkisi, çeşitli zorluklara rağmen yaygındır. Rusya, Kırım'ı ilhak etmesi nedeniyle Batı ile ilişkilerinin bozulduğu 2014 yılından itibaren ekonomik eksenini Asya'ya doğru genişletmiştir (Stronski ve Sokolsky, 2020, s. 5). Çin, 2013 yılında ünlü KYG projesini açıkladığında Rusya, AEB üyeleriyle birlikte projenin stratejik ortağı olmuştur. Bu bağlamda, Avrasya'daki Çin-Rusya ilişkilerinin mevcut gidişatı, Rusya liderliğindeki AEB ile Çin liderliğindeki KYG arasındaki yakın işbirliğinden anlaşılabilir (Krasnopol'sky, 2022, s. 79).

AEB, 1 Ocak 2015'te Belarus'un Minsk kentinde beş üyeli bir ekonomik blok olarak kurulmuştur: Rusya, Belarus, Kırgızistan, Ermenistan ve Kazakistan. AEB'nin temel amacı beş üye devlet arasında emeğin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamaktır (Krasnopol'sky, 2022, s. 52). Mayıs 2015'te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Xi Jinping, Avrasya ortaklığını geliştirmek amacıyla Rusya liderliğindeki AEB ve Çin liderliğindeki KYG'nın geliştirilmesinin koordine edilmesine yönelik ortak bir bildiri imzalamışlardır. Ortak deklarasyona göre Çin, altyapı, sanayi bölgeleri ve ticaretin kolaylaştırılması gibi ortak projeler üzerinde AEB ile çalışmayı kabul etmiştir.

Rusya açısından bakıldığında, KYG ile AEB arasındaki yakın iş birliği, Avrasya'da Rusya ile Çin arasında daha yakın bağlar kurarak Avrasya ortaklığının gidişatını yeniden yapılandıracaktır (Leskina ve Sabzalieva, 2021). Başkan Putin, KYG ve AEB arasında gelişen işbirliğini “entegrasyonların entegrasyonu” olarak nitelendirmektedir. Rusya'nın Orta Asya'ya yönelmesindeki en büyük dönüm noktası, 2016 yılında Başkan Putin'in AEB, Çin, İran, Pakistan, Hindistan ve BDT ülkelerini kapsayan “Büyük Avrasya Ortaklığı” fikrini öne sürmesiyle gerçekleşmiştir (Shakhanova ve Garlick, 2020, s. 34). Rusya'nın önerdiği "Büyük Avrasya Ortaklığı" kavramı, ekonomik alanların ötesine geçerek bölgesel ve güvenlik iş birliğini de kapsamaktadır. Örneğin, Rusya, Çin ve başlıca Asya ülkeleri arasındaki bölgesel güvenlik düzenlemesi olan ŞİÖ, 2015'ten itibaren Büyük Avrasya Ortaklığı fikrinin de önemli bir bileşeni haline gelmiştir (M. Gubaidullina; A. Yelibayeva; Qi Liu, 2020, s. 7). ŞİÖ, Rusya, Çin, Güney Asya ve Orta Asya devletleri arasındaki güvenlik iş birliğini geliştirmeyi amaçlayan Avrasya'daki bir güvenlik bloğudur. ŞİÖ'nün kökeni, 26 Nisan 1996'da kurulan Şangay Beşlisi grubuna kadar uzanmaktadır. Daha sonra ŞİÖ, 15 Haziran 2001'de onun halefi olarak ortaya çıkmıştır (Yuan, 2010). 2014'ten bu yana ŞİÖ, Hindistan (2015) ve Pakistan (2017) dahil olmak üzere Güney Asya'dan ve İran (2021) gibi Orta Doğu'dan yeni üyeleri kapsayacak şekilde yatay bir genişlemeye gitmiştir.

Şu anda ŞİÖ, Avrasya'dan dokuz üye ve dört gözlemci devletten oluşmaktadır. Örgütün amacı, bölgesel barışı, güvenliği ve istikrarı korumak için birlikte çalışırken Üye Devletler arasında dostane ilişkileri ve karşılıklı güveni geliştirmektir (Sun ve Elmahly, 2019). Jeopolitik açıdan bakıldığında, “Büyük Avrasya Ortaklığı” fikri siyasi, ekonomik ve güvenlik alanlarında daha yakın bölgesel entegrasyonu amaçlamaktadır. Buradan

hareketle, Rusya'nın bölgedeki, özellikle de Orta Asya'daki çıkarları, doğası gereği hem jeopolitik hem de jeoekonomik olarak tanımlanabilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, halef devlet olarak ortaya çıkmış ve bölgesel örgütler kurarak Sovyet sonrası bölgeye yönelik yeni bir strateji benimsemiştir (Krasnopol'sky, 2022, s. 83). Dahası, Rusya'nın Orta Asya'ya yönelmesinin çağdaş tezahürü, BDT, KGAÖ, ŞİÖ ve AEB gibi önemli bölgesel düzenlemelerde görülebilmektedir. Dolayısıyla, Rusya'nın Orta Asya'daki çıkarlarının güncel kalıpları aşağıdaki üç ana alanda anlaşılabilir:

3.2.1 Enerji ve Doğal Kaynak Diplomasisi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından enerji zengini Avrasya, büyük güçler arasında geniş bölgesel enerji kaynaklarının, ticaret koridorlarının ve ulaşımın kontrolüne yönelik yeni bir jeopolitik rekabet alanı haline gelmiştir. Kafkaslar ve Orta Asya'nın henüz el değmemiş geniş doğal kaynakları, özellikle Sovyet sonrası Rusya'nın bölgedeki etkisinin azaldığı göz önüne alındığında, AB, Çin ve ABD'nin dikkatini çekmiştir (Vlad, Josan, ve Vlasceanu, 2010). Ancak Vladimir Putin'in Rusya başkanlığına yükselmesinin ardından Rusya'nın dış politikası, Sovyet sonrası alandaki enerji ve güvenlik çıkarlarını içeren büyük değişikliklere uğramıştır. Rusya'nın bölge içerisinde dış politikası ve enerji uyumuna ilişkin çağdaş söylemin kökeni, Rusya Federasyonu'nun 2003 Enerji Stratejisine kadar uzanmaktadır. 2003 Enerji Stratejisi, Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte zayıflayan küresel enerji konumunu güçlendirmek amacıyla geliştirilmiştir (Demakova ve Godzimirski, 2012, s. 35). Bu bağlamda, Rusya'nın 2003 Enerji Stratejisinin ana hedefi, Kafkaslar, Orta Asya ve Doğu Avrupa dahil olmak üzere Sovyet sonrası bölgedeki boru hattı rotalarının çeşitlendirilmesi ve modernizasyonu yoluyla Rusya'yı 2030 yılına kadar en büyük hidrokarbon ihracatçısı haline getirmektir. 21. yüzyılın başında talepteki artış ve enerji arzındaki ciddi düşüş nedeniyle küresel enerji fiyatları hızla yükselmiştir (Freire, 2012, s. 254). Bu, nakit sıkıntısı çeken Rusya'nın dünya sahnesinde hatırı sayılır enerji tedarikçisi statüsünü geri kazanması için önemli bir fırsat yaratmıştır.

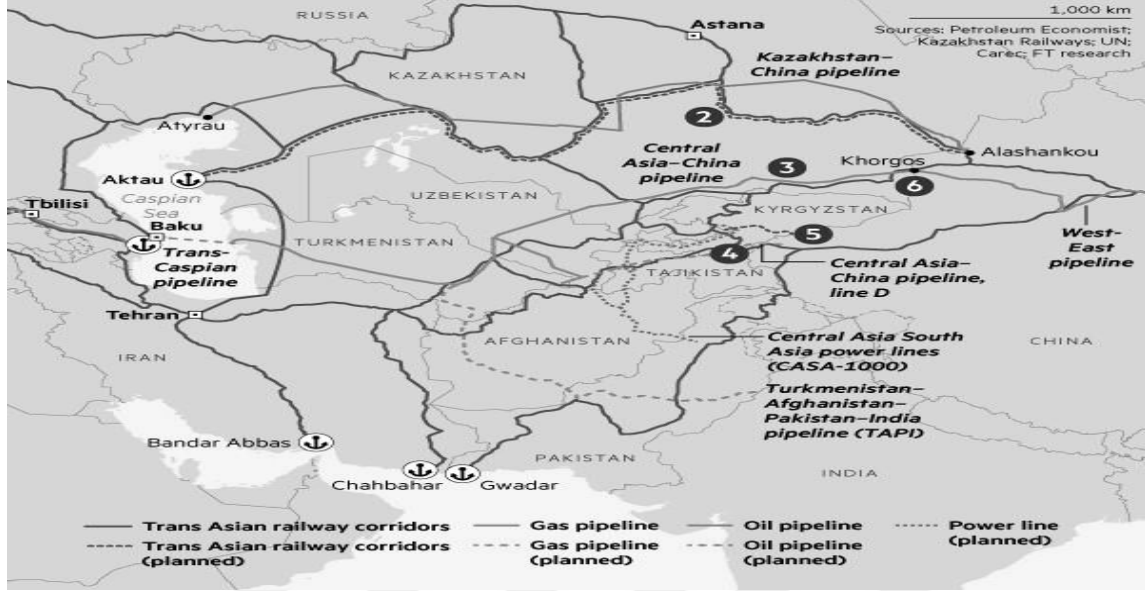
Rusya'nın enerji ve dış politikası bağlantısının başarısının ardındaki en önemli etkenlerden biri, Rusya cumhurbaşkanının devlete ait petrol ve gaz üreticileri ve distribütörlerinin karar alma sürecine doğrudan katılmasıdır. Avrupalı mevkidaşlarıyla karşılaştırıldığında Putin'in enerji politikası ve sektör anlayışı benzersizdir (Bradshaw,

Graaf, ve Connolly, 2019, s. 2). Devlet Başkanı Putin 2000 yılında iktidara geldikten sonra bilinçli olarak Rusya'nın küresel enerji pazarındaki küresel konumunu yeniden canlandırmaya odaklanmıştır. Başkanlığının ilk günlerinde, gelecekteki Rus diplomatlara yönelik yeni bir eğitim müfredatı geliştirmek amacıyla Uluslararası Enerji Politikası ve Diplomasi Enstitüsü'nü kurmuştur (Monaghan, 2007). 2010 yılına gelindiğinde, “Rus Enerji Diplomasisi” başlıklı ders, Rusya'daki öncü üniversitelerin eğitim müfredatına resmi olarak dahil edilmiştir. Yeni dersin ulusal eğitim müfredatına alınmasının temel amacı, uluslararası alanda dış politika uygulamalarının Sovyet özelliklerini korumaktır (Słobodian, 2017, s. 1-2). Rusya'nın enerji profilini iyileştirmek ve geliştirmek için Putin, 1990'larda Boris Yeltsin yönetimindeki kamuya ait petrol endüstrisinin özelleştirilmesi sürecini tersine çevirmiştir. Gazprom ve Yukos (şimdi Rosneft) gibi büyük petrol devleri, 2000'li yılların ortalarında kamulaştırılmış ve bu da Rus devletinin enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü genişletmiştir.

Petrol sektörünün millileştirilmesiyle Rusya, uluslararası sistemde ve özellikle de Rusya'nın en büyük ihracat ortağı olan Avrupa'da, kendisini büyük bir enerji ihracatçısı olarak yeniden konumlandırmıştır (Tompson, 2010, s. 83). Rusya'nın en büyük enerji devleri arasında Gazprom, ağırlıklı olarak Orta Asya'da, Kafkaslardan Karadeniz'e uzanan enerji tedarikini ve boru hatlarını kontrol eden en büyük şirkettir. Başlıca gaz boru hatları arasında Kuzey Akım 1, Kuzey Akım 2, Türk Akım, Orta Asya-Merkez (CAC) gaz boru hattı, Çin-Rusya Doğu Rotası Doğal Gaz boru hattı ve genellikle Trans Sibirya olarak bilinen Urengoy-Pomari-Ujgorod boru hattı bulunmaktadır. Bu boru hatlarından Kuzey Akım 1, Kuzey Akım 2, Çin-Rusya Doğu Rotası Doğal Gaz boru hattı ve Orta Asya-Merkez (CAC) gaz boru hatları Rusya'nın dünyadaki enerji diplomasisinin ayrılmaz bir parçasıdır (Vavilov ve Trofimov, 2015). Gazprom, ülke çapında uzanan 93.000 milden fazla gaz boru hattından oluşan geniş ağını işleterek, Rusya'nın gaz üretiminin yüzde 98'inden fazlasını kontrol etmektedir (Adams, 2002, s. 14). Ancak, Ukrayna Savaşı ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi sonucunda Batı ile bozulan ilişkiler, Orta Asya ve Kafkasya'daki gaz boru hatlarını, Rusya'nın enerji diplomasisi ve stratejisi açısından daha da önemli hale getirmiştir. 2014'te Kırım'ın ilhakı ve Donbass'taki savaştan sonra Rusya'nın enerji ihracatı Batı'nın yaptırımlarından zarar görmüş ve bu da Rusya'yı enerji ihracatını Asya'ya, özellikle Çin ve Hindistan'a yönelerek çeşitlendirmeye zorlamıştır. Bu bağlamda, Orta Asya'daki enerji güvenliği, Rusya'nın boru hattı güzergahlarını koruması

ve geliştirmesi açısından bk bir husus haline gelmiştir (Salameh, 2014, s. 3). Özellikle Türkmenistan'ın güneydoğu gaz sahalarından, Özbekistan ve Kazakistan zerinden Rusya'ya uzanan CAC gaz boru hattı bu konuda kayda değer bir önem kazanmıştır.

Harita 3.2. Asya-Merkez (CAC) Gaz Boru Hattı Sistemi

Kaynak: Farchy, J. & Kynge J. (2016), *Map: Connecting Central Asia*, Financial Times, <https://www.ft.com/content/ee5cf40a-15e5-11e6-9d98-00386a18e39d> , Erişim Tarihi: 10/05/2016.

CAC gaz boru hattı (bakınız Harita 3.2), 1960-1988 yılları arasında Sovyetler Birliği tarafından inşa edilmiş olup, Orta Asya'daki bk gaz sahalarının Rusya'ya bağlanmasında bk rol oynamıştır (Remme, Blesl, ve Fahl, 2008). Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya devletleri, Sovyet gaz boru hattı altyapısını korumak için Rusya ile enerji işbirliği sözleşmeleri imzalamış ve ilgili altyapının mülkiyeti Gazprom'a devredilmiştir. Orta Asya devletlerinin CAC gaz boru hattının kontrolünü Rusya'ya devretmelerinin iki önemli nedeni vardır. Birincisi, bölgenin en bk gaz üreticisi olan Türkmenistan'ın denize kıyısı olmayan bir ülke olması ve enerji ihracatı konusunda Rusya'ya bağımlı olmasıdır (Badykova, 2005, s. 65). İkincisi, Rusya'nın, boru hatlarının bakımı ve denetimi konusunda paha biçilemez bir deneyime sahiptir. Tarihsel olarak Rusya, bölgedeki birincil güvenlik sağlayıcısı ve baskın g olmuş, bu da onu işbirliği arayan zayıf Orta Asya devletleri için cazip bir ortak haline getirmiştir (Baran, 2008). Bu bağlamda, Rusya'nın Orta Asya'daki enerji çıkarlarının temel jeopolitik odak

noktası, Avrasya'daki hâkim enerji gücü statüsünü sürdürmenin kritik bir bileşeni olan Avrasya Enerji köprüsünü korumak ve kontrol etmektir. Benzer şekilde, Orta Asya'daki enerji güvenliği, Rusya'nın enerji diplomasisinin ve Avrasya'da yükselen bir Asya gücü olan Çin ile iş birliğinin önemli bir unsurudur. Dolayısıyla, bu iş birliği, sürdürülebilir bölgesel istikrarın sağlanması için hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda, Rusya'nın enerji diplomasisinin uluslararası alandaki dış politika uygulamalarıyla uyumlu hale getirmesi, Rusya'nın yeni enerji stratejisi modeline işaret etmektedir.

3.2.2 Güvenlik İş birliği ve Askeri Varlık

İmparatorluk döneminden bu yana Rusya, Orta Asya'nın hâkim askeri gücü olmuş ve bölgenin güvenliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Orta Asya'nın jeopolitik manzarası, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bağımsız devletlerin ortaya çıkmasının ardından önemli değişiklikler geçirmiştir; bu da Rusya'nın bölge üzerindeki doğrudan kontrolünün sona erdiğine dalalet etmiştir (Allison, 2004, s. 283). Ancak, Orta Asya ile Rusya arasındaki ekonomik ve güvenlik açısından karşılıklı bağımlılık nedeniyle bölgedeki bağımsızlığını yeni kazanan devletler, BDT, KGAÖ ve son zamanlarda AEB gibi bölgesel düzenlemeler yoluyla yeni bir işbirliği aşamasını teşvik etmişlerdir. Üstelik Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Sovyet sonrası Orta Asya'daki güvenlik ve iktisadi varlığını korumak, Rus dış politikasının önemli bir önceliği haline gelmiştir (Patnaik, 2016). Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Sovyet sonrası alanda ortaya çıkan çeşitli zorluklara rağmen, ortak tarihi geçmişlerinin yanı sıra ekonomik, kültürel, dilsel ve diğer geleneksel bağlantılar, Rusya Federasyonu'nu ve Orta Asya devletlerini hem bireysel hem de kolektif güvenlik hususunda işbirliği arayışına yöneltmiştir (Krickovic, 2014, s. 514). İmparatorluk ve Sovyetler Birliği'nden farklı olarak yeni işbirliği düzenlemeleri, bölgesel istikrar, ikili ticaret ve güvenlik gibi hedefleri olan, doğası gereği iki taraflı bir işbirliği şeklinde gelişmiştir.

Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemdeki en başarılı stratejilerinden biri, Sovyet sonrası alanla güvenlik ilişkilerini yeniden düzenlemek için KGAÖ ve BDT gibi birleşik bölgesel güvenlik düzenlemeleri oluşturmalarıdır. Bu güvenlik düzenlemeleri, Rusya'nın bölgedeki devletlerle ikili güvenlik anlaşmaları yoluyla Orta Asya'da askeri üsler kurmasına olanak tanımıştır (Hansen, 2013, s. 145). Bu, Batılı güçleri uzak tutmak için Rusya'nın Sovyet sonrası alanda yeni jeopolitik düzenlemesinin de başlangıcı olmuştur. Moskova, Orta

Asya'da istikrar ve barışın kendi sınırları içinde güvenlik ve istikrarın sürdürülmesi açısından şart olduğunu düşünmektedir. Orta Asya, stratejik konumu ve Rusya'nın önemli bir bölgesel ve küresel oyuncu olarak ayakta kalması için gerekli olan doğal kaynakların bolluğu nedeniyle, Rusya'nın etki alanı içinde büyük önem taşıyan bir bölgedir (Freire, 2009). Rusya-Orta Asya güvenlik ilişkilerindeki en önemli gelişme, ABD'nin 7 Ekim 2001'de Afganistan'ı işgal etmesinin ardından meydana gelmiştir. Bu işgal, bölgede terörizm ve radikalizmin yayılma potansiyeli nedeniyle Rusya'ya askeri varlığını artırma fırsatı sağlamıştır. Putin'in ilk başkanlık döneminde (2000-2004), Rusya'nın Orta Asya'ya yönelimi hızla artmış ve bu durum Rusya-Orta Asya ilişkilerini ekonomik, güvenlik ve enerji alanlarında derinleştirmiştir (Oliphant, 2013, s. 3-4). Rusya, KGAÖ'nün himayesi altında, bölgede askeri üsler kurarak 2003-2006 yılları arasında Orta Asya'daki konumunu güçlendirmeyi başarmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana KGAÖ'nün himayesi altındaki ilk Rus askeri üsleri, 2003 yılında Kırgızistan'ın Kant şehrinde, Rusya Federasyonu ile Kırgızistan Cumhuriyeti arasında yapılan ikili bir anlaşmayla ortaya açılmıştır (Pop, 2009, s. 278-9).

Kırgızistan'da Rus hava üssünün kurulması, ABD'nin Afganistan'daki savaş çabalarını desteklemek için Manas Hava Üssü'nü³ kullanmasına bir yanıttır. Aynı şekilde, Sovyet sonrası Orta Asya'nın en büyük ülkesi olan Kazakistan, 25 Mayıs 1992'de Rusya ile Baykonur Uzay Üssü'nü uzay uçuşlarında kullanmaya devam etmesine olanak tanıyan Dostluk Antlaşması'nı imzalayan ilk ülke olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, Baykonur Uzay Üssü'nü ikili bir arazi kiralama anlaşması yoluyla yıllık 115 milyon dolar karşılığında satın almıştır (Paramonov ve Stolpovskiy, 2009). Baykonur Uzay Üssü dışında Kazakistan, KGAÖ ve BDT'nin önemli bir üyesi olarak Rusya ile yakın güvenlik ve savunma bağlarını sürdürmektedir. Ancak 2010 yılından sonra Kazakistan, çok vektörlü diplomasiyi takip ederek dış politikasının yönünü başka bir büyük güce doğru kaydırmıştır (McDermott, 2012, s. 27). Çin'in altyapı ve enerji alanındaki dev yatırımlarıyla Orta Asya'ya doğru yönelmesiyle, bölgenin en büyük ve en zengin ülkesi olan Kazakistan, Çin ile Rusya arasında kalmıştır. Bu nedenle Kazakistan,

³ 7 Ekim 2001'de Afganistan'ın işgalinden sonra ABD hükümeti, Kırgızistan Cumhuriyeti ile ABD'nin Afganistan'daki askeri faaliyetlerini desteklemek için Manas Uluslararası Havaalanı'nın bazı kısımlarını hava üssü olarak kullanmasına izin veren bir güvenlik anlaşması imzalamıştır. Moskova, arka bahçesindeki ABD askeri varlığından hoşnutsuz olmuş ve buna karşılık Kant şehrinde KGAÖ'nün himayesinde bir askeri üs kurmuştur.

bölgedeki ekonomik ve güvenlik durumunu dengelemek amacıyla Rusya ve Çin ile dış ilişkilerinde çok vektörlü bir diplomasi uygulamaya başlamıştır. Ancak Kazakistan'ın dış politikasında en büyük değişim, Ekim 2015'te radikalizm ve asimetrik tehditlerle mücadele etmek için Çin ile bir savunma anlaşması imzalamasıyla gerçekleşmiştir (Kurç, 2018, s. 317). Buna karşılık Rusya, Çin'in merkeze doğru giderek derinleşen nüfuzuna karşı çıkmak ve endişelerini dile getirmek yerine, savunma paktını daha geniş Avrasya güvenliği için yapıcı olarak nitelendirerek memnuniyetle karşılamıştır.

Kazakistan ve Kırgızistan'ın aksine Özbekistan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya ile çalkantılı bir ilişki sürdürmüştür. Özbekistan'ın ilk cumhurbaşkanı İslam Kerimov, KGAÖ ve BDT'nin kurucu üyesi olmasına rağmen ülkedeki Rus askeri varlığına karşı çıkmış ve bu nedenle ilişkiler gerilmiştir. 2002 yılında Özbekistan KGAÖ'nün 1992 tarihli anlaşmasını uzatmayı ve örgütün tüzüğüne geliştirilmesine katkı sağlamayı reddetmiştir (Bond ve Koch, 2010, s. 531-33). 2012 yılında Özbekistan resmi olarak örgütten ayrılmış ve Moskova ile güvenlik hususunda ilişkileri daha da germiştir. Ancak Rusya-Özbekistan ilişkileri, İslam Kerimov'un 2016 yılında vefat etmesiyle yeni bir aşamaya girmiştir. Özbekistan'ın cumhurbaşkanı olduktan sonra Shavkat Mirziyoyev bu politikayı tersine çevirerek Moskova ile güvenlik ilişkilerini genişletmeye başlamıştır. Özbekistan, Mirziyoyev başkanlığında Rusya ile silah ve savaş uçağı satın almak üzere çok sayıda savunma sözleşmesi imzalamıştır (Starr ve Cornell, 2018, s. 62). Özbekistan, Moskova ile yapılan savunma anlaşmalarının yanı sıra, 11 Aralık 2020'de AEB'ye gözlemci devlet statüsünde girmiş ve Rusya liderliğindeki bölgesel düzenlemelere aktif olarak katılmaya başlamıştır. Tacikistan, KGAÖ ve BDT'nin aktif bir üyesi olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya ile çok yakın güvenlik ve ekonomik bağlarını sürdüren Orta Asya'nın bir diğer önemli ülkesidir (Rakhimov, Khasanov ve Umarov, 2020, s. 5). Tacikistan, Rusya'nın Duşanbe'de bulunan Sovyet döneminden kalma 201. askeri üssünü, KGAÖ'nün himayesinde tutmasına izin vermiştir. Tacikistan'daki Rus askeri varlığının temel amacı, ülkedeki terörizm ve radikalizmle mücadele etmektir.

Aynı şekilde Türkmenistan da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Moskova ile yakın askeri bağlarını sürdüren bir diğer ülkedir. Rus-Türkmen savunma iş birliği iki etmenle karakterize edilmektedir: Afganistan-Türkmenistan sınırının güvenliği ve Hazar Denizi'nin güvenliği (Kutnaeva, 2010). Her iki ülke de gaz sahalarını ve boru hatlarını

korumak için Hazar Denizi'nde güçlü bir askeri varlık bulundurmayı sürdürmektedir. Türkmenistan enerji güvenliği açısından büyük ölçüde Moskova'nın Hazar Denizi'ndeki baskın askeri varlığına güvenmektedir. 2015 yılından bu yana her iki ülke de bölgede düzenli olarak ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmekte ve Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta Rus askeri üssü olduğuna dair birçok söylenti bulunmaktadır (Iskandarov, Mahammadali ve Gardashkhan, 2020, s. 12). Son yıllarda Çin, KYG girişimi kapsamında büyük yatırımlar yaparak Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile diplomatik, ekonomik ve askeri bağlarını genişletmiştir. Buna rağmen Rusya, bu ülkelerin ve genel olarak bölgenin güvenliği hususunda hâlâ üstünlüğünü korumaktadır. Orta Asya ülkelerine benzer şekilde Rusya, Çin'in KYG girişimine önemli bir katkıda bulunmaktadır ve bölgede AEB, BDT ve KGAÖ aracılığıyla Çin ile yakın işbirliği içinde çalışmaktadır (Yılmaz ve Changming, 2020). Bunun nedeni, Rusya'nın, Çin ile olan stratejik ortaklığını, Orta Asya'da artan Batı nüfuzunu caydıracak temel bir jeopolitik hamle olarak görmesidir.

Jeopolitik açıdan Rusya, Çin ile Orta Asya arasında derinleşen ekonomik ve güvenlik ilişkilerini Batı'yı arka bahçesinden uzak tutmak için stratejik bir zorunluluk olarak görmektedir. Rusya'nın Orta Asya'ya yönelik güncel ılımlı politikasının kökeni, ünlü eski Başbakan ve Dışişleri Bakanı Yevgeny Primakov'la ilişkilendirilen "Primakov Doktrinine" kadar uzandırılabilir. Primakov'a göre Rusya'nın küresel konumunu yeniden canlandırmak için "Rusya'nın Yakın Çevresi" olarak adlandırdığı Sovyet sonrası alanda bağlarını ve nüfuzunu yeniden kurması elzemdir. Primakov, Rusya'nın ortaya çıkan çok kutuplu dünyanın lideri olabilmesi için Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki nüfuz alanında kaybettiği jeopolitik rolünü geri kazanması gerektiğine inanmaktadır (Boltaev, 2016, s. 79). Bunu başarmak ve bölgedeki Batı hakimiyetine karşı koymak için Primakov, Rusya, Çin ve Hindistan liderliğinde, RIC olarak adlandırdığı ve daha sonra BRICS'e dönüşen bir Avrasya ittifakının kurulmasını savunmuştur. Primakov'un Avrasya bloğuna ve ittifakına ilişkin vizyonu, bugün dünya sahnesinde Rus dış politika uygulamasının merkezi bileşenidir.

3.3 Değişen İttifaklar ve Ortaklıklar: Fırsatlar ve Sorunlar

Son on beş yılda, Orta Asya'nın jeopolitik manzarası, Çin'in bölgedeki artan ilgisi ve Rusya ile yakın ortaklığı nedeniyle değişmiştir. Çin ile Rusya arasında derinleşen

işbirliği, Büyük Avrasya ortaklığı vizyonunu teşvik etmeyi ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana yaşanan Rusya-Çin yakınlaşması, gelişen Uluslararası İlişkiler sisteminin temel özelliklerinden biridir (Shakhanova ve Garlick, 2020). Çin-Rusya yakınlaşmasını yönlendiren en önemli faktör, daha geniş Avrasya bölgesinde artan güvenlik ve jeopolitik zorluklardır. Örneğin, 2000 yılı başında ŞİÖ'nün kurulması, Rusya, Çin ve Orta Asya devletleri arasında terörizm, radikalizm ve sınır ötesi güvenlik gibi önemli konulardaki güvenlik işbirliğini güçlendirmiştir (Lukin ve Novikov, 2021). Avrasya'daki Rusya-Çin ortaklığının çağdaş doğası, güçlü bir Avrasya bloğunun yaratılması ve çok kutuplu dünya düzeninin desteklenmesi gibi küresel vizyonlarını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Çin ile Rusya arasında ŞİÖ, AEB ve KYG gibi hükümetler arası bölgesel düzenlemeler, stratejik ortaklığın temel belirleyicileridir (Lewis, 2022, s. 1615). Ancak, bu bölgesel düzenlemeler arasında ŞİÖ'nün kurulması, Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyet-Çin ilişkilerinin kalıplarının dönüştürülmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Rusya-Çin ortaklığının çağdaş modelleri, Rusya'nın ŞİÖ çerçevesinde Çin'le ilişki kurma konusundaki stratejik zorunluluğunu göstermektedir. Örneğin Rusya, ŞİÖ çerçevesinde Batı etkisine karşı koymak, güvenlik tehditlerini ele almak, bölgesel iş birliği yapmak ve Çin'in ekonomik gücünü karşılıklı yarar sağlayacak şekilde kullanmak gibi çeşitli alanlarda fayda sağlamaktadır (Mladenov, 2021, s. 308). Son yirmi yılda ŞİÖ, kademeli fakat taktiksel genişlemesi nedeniyle kapalı bir güvenlik örgütünden, NATO'ya benzer büyük bir bölgesel güvenlik platformuna dönüşmüştür. Columbia Üniversitesi'nden Alexander Cooley gibi Amerikalı güvenlik uzmanlarına göre ŞİÖ, öncelikli hedefi olan "bölgenin üç kötülüğüyle: ayrılıkçılık, terörizm ve radikalizmle" mücadele etme konusunda NATO'dan ayrılmaktadır. Cooley, ŞİÖ'nün güvenlik hedeflerinin NATO'dan farkını göstermek için ŞİÖ üyesi diğer devletlerin, 2008 yılında Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'nın tanınması yönündeki baskısına karşı koyması örneğini aktarmaktadır (Cooley, 2019, s. 607-8). Rusya ile ŞİÖ üye ülkeleri arasındaki çeşitli anlaşmazlıklara rağmen örgüt, bölgesel güvenlik konusunda yeni bir vizyonla yavaş yavaş gelişmektedir. Hem Rusya hem de Çin, Orta Asya'daki özellikle terörizm ve radikalizm gibi önemli tehditlere ilişkin meşru kaygıları paylaşmaktadır (Yuan, 2010). Bu endişeler, bölgenin El Kaide ve IŞİD gibi terör örgütlerinin sığınağı olan Afganistan'a yakınlığından kaynaklanmaktadır.

2012'den bu yana hem Rusya hem de Çin, ŞİÖ'nün Pakistan, Hindistan ve son olarak İran gibi yeni üyeleri de bünyesine katarak genişlemesini desteklemiştir. Bu, örgütün Avrasya bölgesindeki güvenlik işbirliğini güçlendirmeye yönelik yeni bir hedef doğrultusunda aktif dönüşümünü göstermektedir. Rusya'nın ŞİÖ'nün genişlemesinin ardındaki motivasyonları arasında, ŞİÖ'nün siyasi nüfuzunun arttırılması, Orta Asya'da istikrarın sağlanması ve Batı yaptırımlarının etkilerinin dengelenmesi bulunmaktadır (Denisov ve Safranchuk, 2017).

2013 yılında KYG projesinin duyurulmasından bu yana, Başkan Vladimir Putin ve Xi Jinping'in mali ve ticari ilişkilerin gelişmesini kolaylaştırmak için hükümet komisyonları aracılığıyla devlet şirketlerini ve ticaret anlaşmalarını doğrudan denetlemeye başlamış ve bu nedenle Moskova ile Pekin arasındaki ilişki son derece kişisel hale gelmiştir. Bu yakın ilişki, iki ülke arasındaki güçlü ikili bağı göstermektedir. Bu düzenlemeler ağırlıklı olarak Rusya ekonomisinin kilit sektörlerine önemli miktarda Çin yatırımı yapılmasını öngörmekte ve Batı ile gergin ilişkiler ortamında Moskova'nın Asya'ya yönelmesini kolaylaştırmaktadır (Yılmaz ve Changming, 2020, s. 259-60). Bu bağlamda, Çin firmaları Rusya'da zemin kazandıkça, Rusya ile Çin arasındaki yakın ilişkinin Batılı işletmeler için önemli sonuçları olacak ve bu da Batı endüstrilerinin rekabet gücünü etkileyebilecektir. Ayrıca Çinli şirketlerin Rusya'daki ortaklıklar yoluyla elde ettiği teknolojik ilerlemeler, birçok sektörde ilgili şirketlerin uluslararası rekabet güçlerini artırabilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, Rusya ile Çin arasında Avrasya konusunda devam eden derinleşen işbirliği, Soğuk Savaş düşmanlarından stratejik ortaklara doğru, sınır anlaşmazlığı çözümleri ve ideolojik değişimler de dahil olmak üzere bir dizi tarihi olayın yönlendirdiği yolculuğu ortaya koymaktadır.

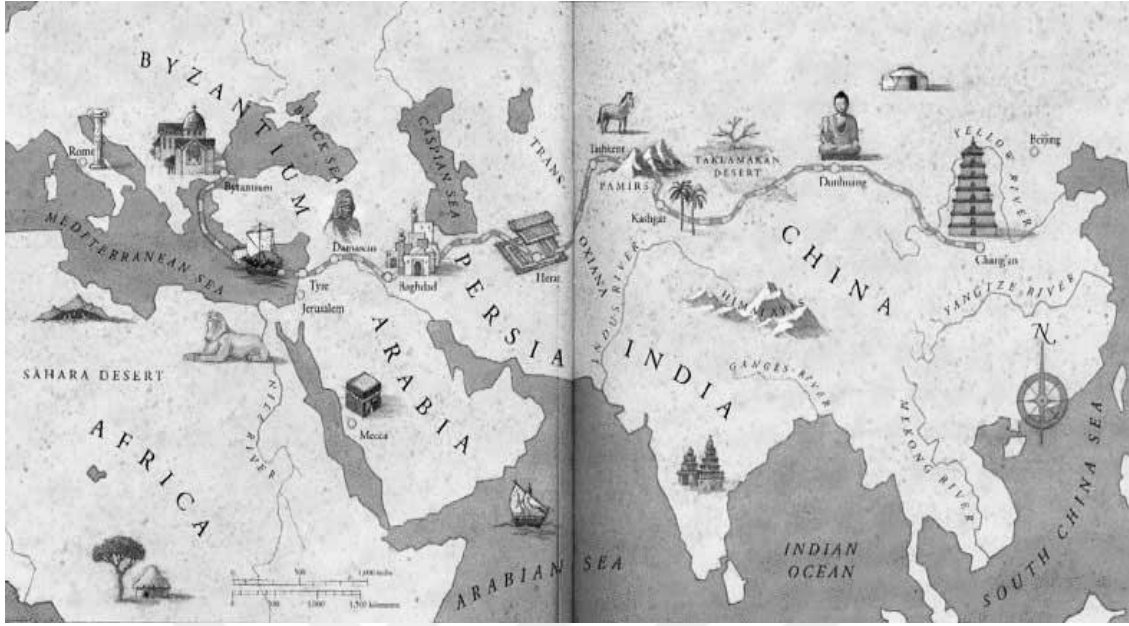
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN'İN ORTA ASYA'YA YÖNELİMİ

4.1 Çin'in Orta Asya ile İlişkileri: Tarihsel Bağlam

Çin'in Orta Asya ile tarih boyunca ilişkileri çok yönlü olmuştur ve ara sıra yaşanan çatışmalar, ticari işbirliği ve kültürel alışverişlerle karakterize edilmiştir. Çin'in Orta Asya'yla ilişkisinin tarihsel doğası eski İpek Yolu'na kadar uzanmaktadır. İlgili ticaret rotası, Çin ana karasını Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlayarak mal ve fikirlerin akışını kolaylaştırmıştır (Stockwell, 2002, s. 15). Üstelik antik İpek Yolu, yüzyıllar boyunca Çin ile Orta Asya'yı sosyal, ekonomik, kültürel ve politik alanlarda birbirine bağlamada önemli bir rol oynamıştır. Orta Asya'ya yönelik ilk adım, Çin'in bölgedeki çeşitli devletlerle ticaret koridorları ve diplomatik ilişkiler kurarak nüfuzunu genişletmesiyle Han Hanedanlığı döneminde (MÖ 206 - MS 220) başlamıştır (Wilson, 2020). Han Hanedanlığı döneminde, Çin ile Orta Asya arasındaki ticari ve diplomatik bağlantı, yüzyıllar boyunca iki bölgeyi birbirine bağlamada büyük rol oynayan İpek Yolu'nun oluşmasına yol açmıştır (Pradhan, 2018, s. 51). Çin'in Han Hanedanlığı döneminde Orta Asya'ya doğru genişlemesi, müttefikler, yeni pazarlar ve kaynak arayışı, Harita 4.1'de da gösterildiği gibi İpek Yolu ticaret koridorlarına hâkim olma isteği tarafından motive edilmiştir. Çin'in ipek ve seramik başta olmak üzere diğer lüks malları, yurt dışında yeni pazarlara olan talebi arttırmış ve İpek Yolu bu bağlamda hem lojistik destek hem de pazar sağlamıştır. Öte yandan İpek Yolu'nun gelişmesi, tüccarların baharat, değerli metal ve at gibi ürünlerini Çin'e satmalarına olanak sağlayarak Orta Asya kabile devletlerine de faydalı olmuştur (Millward, 2013, s. 38).

Harita 4.1. Çin'in İpek Yolu

Kaynak: Elizabeth, N (2023), *A Brief History of the Silk Road: Development, Significance, Travelers*, Panda Silk, <https://www.pandasilk.com/a-brief-history-of-the-silk-road-development-significance-travelers/> , Erişim Tarihi: 13/02/2023.

Han Hanedanlığından sonra 13. yüzyıla kadar Çin ile Orta Asya arasındaki ilişkiler, çatışma ve işbirliğinin damgasını vurduğu çeşitli dönüşümlere uğramıştır. Tang, Song ve Yuan Hanedanlıkları döneminde, Çin, Rusya ile Orta Asya arasındaki diplomatik ve ticari ilişkiler önemli ölçüde gelişmiştir. Bu ilerleme, İpek Yolu'nun genişlemesi ve bu iki bölge arasındaki kültürel entegrasyonla mümkün olmuştur (Dessein, 2023). Çin uygarlığının altın çağı olarak kabul edilen Tang Hanedanlığı döneminde (MS 618-907), Çin ile Orta Asya arasındaki kültürel ve ticari işbirliğinde bir artış yaşanmıştır. Tang Hanedanlığı döneminde Çin, stratejik nüfuzunu İpek Yolu boyunca batıya doğru genişletmiş ve Chang'an'dan (günümüz Xi'an) Orta Asya'nın Semerkant ve Buhara gibi büyük şehirlerine kadar uzanan ticaret koridorlarını açmıştır (Benn, 2002, s. 11). Sonuç olarak, Tang Hanedanlığı yönetimindeki en büyük kozmopolit şehir olan Chang'an, Avrasya'dan gelen tüccarları, sanatçıları ve gezginleri cezbeden, kültürlerin ve ekonomik faaliyetlerin buluşma noktası haline gelmiştir. Üstelik Tang Hanedanlığı, Çin'in Orta Asya'yla ilişkilerinin tarihinde çok önemli bir döneme damgasını vurmuştur. Çünkü bu dönemde elçi alışverişi, hediyeler ve haraç misyonları da dahil olmak üzere diplomatik ilişkilerde

önemli bir gelişme yaşanmıştır (Stockwell, 2002, s. 15). Bu dönemde, Çin ile komşu emperyal devletler arasında herhangi bir askeri fetih veya çatışma yaşanmamıştır. Tang yöneticileri, ittifaklar kurarak ve barış anlaşmaları imzalayarak, Uygur Kağanlığı, Tibet İmparatorluğu ve çeşitli Türk kabileleri gibi yakın komşularıyla dostane ilişkiler kurmuşlardır (Benn, 2002, s. 12).

Tang Hanedanlığının son yıllarında Çin ile Orta Asya'daki komşu devletler arasındaki yakın iş birliği, Budizm'in Çin'e yayılmasını da kolaylaştırarak iki bölge arasında keşif ve bilim adamı alışverişini mümkün kılmıştır. Eş zamanlı olarak Budizm, Budist yazıtlarının Çinceye çevrilmesiyle Çin'de önemli bir din olarak ön plana çıkmıştır (Sen, 2003, s. 7). Ancak Çin ile Orta Asya arasındaki ilişkiler, Tang Hanedanlığının 907'de yıkılmasının ve Çin'de 907 ile 960 yılları arasında yaşanan iç savaşın ardından kötüleşmiştir. İç savaş, Beş Hanedanın imparatorluk tahtı için rekabet etmesiyle Çin'de yaygın bir kargaşaya ve yıkıma yol açmış ve sonuçta Çin'in Orta Asya'daki nüfuzunun azalmasına neden olmuştur (Mote, 1999, s. 7). Çin'deki kaos, Karahıtay, Jurchen (Çurçenler) ve Moğollar gibi komşu Göçebe kabilelerin Çin'in kuzey sınırlarına baskın yapmasını mümkün kılmış ve bu da iki bölge arasındaki ticari ve diplomatik ilişkileri ciddi şekilde bozmuştur (Barisitz, 2017). İç savaş nihayet 960'ta Çin'de Song Hanedanının (960-1279) ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. Song hükümdarı iktidara geldikten kısa bir süre sonra Çin'in Orta Asya ile diplomatik bağlarını yeniden kurma girişiminde bulunmuştur. Özellikle, Kuzey Song döneminin (MS 960-1127) imparatorları, Çin'in geleneksel merkezi üzerindeki otoritelerini, Orta Asya bölgesindeki etkilerini yeniden canlandırarak güçlendirmeye çalışmışlardır (Zurndorfer, 2011). Üstelik Tang hükümdarları İpek Yolu'nun Çin'in ekonomik refahı açısından önemini anlamışlar ve böylece ticaret kervanlarını ve ticaret filolarını Orta Asya'ya girmeye teşvik etmişlerdir.

İpek Yolu'nun Song Hanedanlığı döneminde yeniden canlandırılması, ekonomik alışverişin teşvik edilmesi ve Çin ile batısındaki topraklar arasında malların, fikirlerin ve teknolojilerin dolaşımının teşvik edilmesi yoluyla gerçekleşmiştir. İpek Yolu boyunca ticaret koridorlarını ve pazarlarını güçlendirmek için Song yöneticileri, tarım, sanayi ve ticaretteki gelişmelerin tetiklediği, üretkenliğin artmasına katkıda bulunan ve Hindistan pazarına ulaşmak için resmi olarak deniz İpek Yolu'nu başlatan, ülke içinde önemli ekonomik reformlar yapmışlardır (Torr, 2021, s. 264). Çin'in, Song Hanedanlığı döneminde Orta Asya ile ilişkilerinin seyrindeki bir diğer önemli dönüm noktası, İpek

Yolu boyunca büyük ticari merkezlerin ve kent merkezlerinin kurulmasıdır (Mote, 1999, s. 393). Ancak, Song Hanedanlığı dönemindeki önemli ticari ve diplomatik başarılarına rağmen Çin'in Orta Asya üzerindeki etkisi Han ve Tang dönemlerine göre sınırlı kalmıştır. Bu sınırlılığın, iki önemli nedeni vardır. Birincisi, Orta Asya ve Moğolistan'daki çeşitli göçebe kabileler arasında yaşanan aralıksız savaşın ve rekabetin, Çin'in bölgedeki siyasi nüfuzunu zedelemesidir (Mote, 1999, s. 62). İkincisi, Moğolistan'da heybetli Göçebe Hanedanlığının ortaya çıkışının, Orta Asya ve Kafkasya'daki komşu devletlere yönelik istilaların başlangıcına işaret etmesi ve böylece Çin için yüzyıllar boyunca kalıcı bir tehdit oluşturmalarıdır (Torr, 2021, s. 186). Moğol fethi resmen 13. yüzyılda Cengiz Han döneminde başlamış ve bu, Çin'in Orta Asya'daki asırlık etkisinin sonunu getirmiştir. Çin'e ilk Moğol saldırısı, 1211'de Jin Eyaleti'nin işgaliyle başlamıştır. 3 yıl süren bu istila, nihayet 1214'te Moğol kuvvetlerinin büyük yıkım ve kan dökülmesine neden olması ve Jin'in merkezi başkenti Zhongdu'ya (bugünkü Pekin) varmasıyla sona ermiştir (Crawford, 2019). Moğolların Jin Eyaleti'ni fethi, kuzeydeki Moğol İmparatorluğu ile güneydeki Song İmparatorluğu arasında, Çin'i ikiye bölerek bir tampon bölge oluşturmuştur.

Moğolların Jin Eyaleti'ni fethi, Song Hanedanlığı liderliğindeki Çin'in işgalinin de başlangıcı olmuştur. Bu istila, Yuan Hanedanlığının (MS 1271-1368) Kubilay Han tarafından kurulduğu 1271 yılına kadar 56 yıl sürmüştür. Yuan Hanedanlığının kurulması hem Orta Asya'yı hem de Çin'i Moğol egemenliğine sokmuş ve böylece Pasifik'ten Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir imparatorluğu ortaya çıkarmıştır (Ramesh, 2018). Çin'deki Yuan Hanedanlığı neredeyse bir yüzyıl boyunca varlığını sürdürmüş ve bu dönemde Çin-Orta Asya ilişkileri ticaretten kültürel alışverişe, yeni bir Avrasya kimliğinin ortaya çıkışına kadar çeşitli alanlarda yeni bir yol izlemiştir (Mote, 1999, s. 280). Moğol Boyunduruğu sıklıkla Rusya-Avrasya tarihiyle ilişkilendirilse de Çin-Orta Asya ilişkileri açısından Yuan Hanedanlığı yönetimindeki Moğol Boyunduruğu da gelecek yüzyıllar boyunca Çin'in Avrasya kimliğine katkıda bulunmuştur (Rossabi, 2020). Yuan Hanedanlığı, 1368'de Beyaz Nilüfer (Lotus) Hareketinin yol açtığı ve Çin'deki Moğol egemenliğine son veren Kızıl Türban İsyanı sonucunda yıkılmıştır. Kızıl Türban İsyanı, 1368'den 1644'e kadar hükmeden Ming Hanedanlığının ortaya çıkmasına yol açan siyasi alanda büyük bir geçişin de yolunu açmıştır (Mote, 1999, s. 477). Ming Hükümdarlığı döneminde Çin, sanat, edebiyat, bilim ve teknoloji alanlarındaki büyük

başarıların damgasını vurduğu ekonomik ve kültürel bir rönesans yaşamıştır. Modern Çin tarihinde Ming dönemi, Çin'in Avrasya'da bir imparatorluk titanı haline gelmesinde büyük rol oynayan Akıl ve Aydınlanma Çağı olarak kabul edilmektedir (Stockwell, 2002, s. 15).

Fakat Ming Hanedanlığı döneminde Çin izolasyoncu bir politika izlemiş ve iki önemli nedenden dolayı Orta Asya devletleriyle ilişkilerini kapatmıştır. Birincisi, Göçebe istilası korkusu ve Moğol liderliğindeki Yuan Hanedanlığı döneminde yaşanan deneyimlerin, Ming yöneticilerini göçebe Orta Asya devletleri ile ekonomik ve kültürel ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye zorlamasıdır (Zhang, 2015). İkincisi, Avrupa nüfusunun yüzde 30 ila 50'sini yok eden hıyarcıklı vebanın (1348-1355) Avrupa'da patlak vermesi, Ming hükümdarını Çin'i Avrupa'ya bağlayan İpek Yolu'nu kapatmaya mecbur kılmasıdır (Fisher, 1996). Buna rağmen, içerde Ming Hanedanlığı siyasi, ekonomik ve idari alanlarda muazzam reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak yönetiminin sonraki aşamalarında Ming Hanedanlığı yolsuzluk, ekonomik eşitsizlik ve toplumsal huzursuzluk gibi iç sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Mote, 1999, s. 598). Çin'in çeşitli bölgelerindeki bir dizi köylü ayaklanması, 1644'te Ming Hanedanlığının devrilmesi ve Mançu Hanedanlığının (1644-1911) ortaya çıkışıyla sonuçlanmış ve merkezi otoritenin zayıflamasına yol açmıştır (Dardess, 1972). Han Hanedanlığından bu yana Mançu Hanedanlığı, Çin'in ekonomik ve kültürel alanlarda gelişmesine katkıda bulunan, Çin'in en uzun süre iktidarda kalan hanedanı olmuştur. Mançu Hanedanlığı döneminde Çin, Ming liderliğindeki izolasyon politikasını terk etmiş ve Batılı komşularıyla diplomatik ve ticari bağlarını yeniden canlandırmaya başlamıştır. Mançu Hanedanlığı döneminde İpek Yolu üzerinden ticaretin yeniden canlanması, Çin'in Orta Asya'daki göçebe kabilelerle ilişkilerinin hayat bulmasında da çok önemli bir rol oynamıştır (Kim K., 2022). Buna rağmen, Orta Asya'daki kabile çatışmaları ve rekabet, ticareti kesintiye uğratmış ve bu da Mançu yöneticilerini, batıya doğru çeşitli askeri seferler düzenlemeye itmiştir. Çin'in batı komşularını askeri olarak fethetmesi, 18. yüzyılın başında İmparator Kangxi'nin (1661-1722) hükümdarlığı sırasında başlamıştır. Çin'in askeri kampanyalarının temel amacı, bu bölgelerdeki çeşitli etnik gruplara ve kabile konfederasyonlarına boyun eğdirmek ve onları imparatorluğa dahil etmektir (Dai, 2000). Batıya yapılan askeri seferlerin bir diğer nedeni de Çin'in göçebe istilalarına karşı güvenliğini sağlamaktır.

Mançu Hanedanlığının ilk yıllarında Çin, 1634'te Moğolistan'ı başarıyla fethetmiş ve bu, Güney sınırının Göçebe istilalarından korunmasında önemli bir rol oynamıştır (Mote, 1999, s. 32). Ancak Çin'in kuzeybatıdaki Sincan'a (Doğu Türkistan) olan sınırları Uygur kabileleri arasındaki kabile çatışmaları ve işgal tehditleri nedeniyle çalkantılı bir dönem getirmiştir. Coğrafya ve etnik yapı açısından bakıldığında Sincan, tarihsel olarak kuzeyde Çungarya ve Tianshan (Tanrı) Dağları'nın güneyinde Tarım Havzası olmak üzere iki geniş kısma ayrılmıştır. Çin'in Sincan bölgesini askeri olarak fethi, 1757'deki son fetihlere kadar neredeyse yarım yüzyıl süren, Çungarya-Mançu Savaşları'nı (1687-1757) sona erdirmiştir (Yin, 2018, s. 2-3). Sincan'ın fethinin ardındaki en önemli nedenlerden biri, Mançu Hükümdarları tarafından ciddi sorun yaratan Çungarya'nın İpek Yolu üzerindeki kontrolüdür. Sincan'ın fethinden sonra Mançu hükümdarları, Çin'i Rusya'nın yanı sıra Avrasya'da büyük bir güce dönüştürmüştür. Çin'in Orta Asya'daki konumunun yeniden canlanması ve Çin-Orta Asya ilişkileri tarihinde yeni bir başlangıç yapılması Mançu hakimiyeti sayesinde olmuştur (Raczka, 1998). Mançu Hanedanlığı, 1911'deki Xinhai Devrimi'nin ardından Çin'de monarşinin sona ermesiyle dağılmıştır. Cumhuriyet devriminin ardından Çin, merkezi yönetimin çökmesi nedeniyle kaosa sürüklenmiştir. Çeşitli eyaletlerin valileri bağımsızlıklarını ilan ederek, kendilerini yönetmeye başlamış ve Tibet ve Sincan gibi sorunlu bölgelerde siyasi mücadele başlamıştır (Mao, 2021). Çin-Orta Asya ilişkileri tarihinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret eden Çin'deki Komünist Devrimin ardından durum nihayet istikrara kavuşmuştur. Buradan hareketle, Çin dış politikasının çağdaş söylemi ve Orta Asya'yla olan ilişkisinin doğası aşağıdaki iki ana unsurla kavranabilir.

4.1.1. Soğuk Savaş Döneminde Çin ve Orta Asya

Soğuk Savaş, Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki stratejik ittifak nedeniyle Avrasya tarihinde farklı bir dönemdir. Çünkü, Mançu yönetimi sırasında Orta Asya, sınır anlaşmazlıkları nedeniyle imparatorluk Çin'i ile imparatorluk Rusya'sı arasında bir savaş alanıdır. Bu durum, 1911 yılında Çin'de gerçekleşen Cumhuriyet Devrimi ve 1917 yılında Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi sonrasında değişmiştir. Bolşevik Devrimi sonrasında Rusya, bölgede Sosyalist Cumhuriyetleri kurarak Orta Asya üzerinde mutlak bir kontrol sağlamıştır (Parham, 2017, s. 25). Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden ve 1949'daki Komünist Devrimine kadar geçen on yıllar boyunca Çin, Orta Asya'daki etkisini önemli ölçüde azaltan iç çatışmalar ve güç mücadeleleri yaşamıştır. Komünist Devrimin

ardından yeni kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ile dostluk antlaşması imzalamış ve Amerika liderliğindeki Batı Bloğuna karşı Sovyet ittifakına katılmıştır (Ong, 2005). Ancak Sovyet bloğuna katılmasına rağmen iki ülke arasındaki tarihi sınır anlaşmazlığı ilişkileri gerginleştirmiştir. 1950'lerin başındaki müzakereler sırasında Çinli lider Mao Zedong, Sovyet liderleri Stalin ve Kruşçev ile sınır anlaşmazlıkları konusunu ele almıştır. Bu sorun, daha sonraki yıllarda Çin-Sovyet ittifakının önünde önemli bir engel olarak ortaya çıkmıştır (Gerson, 2010). Batı ile Sovyet Bloğu arasındaki Yumuşama (Detente) dönemini kapsayan 1960'lara gelindiğinde, sınır anlaşmazlığı nedeniyle Çin-Sovyet ittifakı zayıflamış durumdadır. Çin-Sovyet bölünmesi, 1969'da Ussuri Nehri üzerindeki Zhenbao (Damanski) Adası üzerinde yaşanan, yedi aylık ilan edilmemiş askeri çatışmanın ardından meydana gelmiştir (Ahluwalia, 2021). Dahası, Çin ile Sovyetler Birliği arasında artan sınır gerilimleri Çin halkı arasında aşırı milliyetçi duyguları ateşlemiş ve bu durum 1960'ların sonunda ittifakın dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

Çin-Sovyet ittifakı, 1970'lerin başında Çin'in ABD'ye yeniden yaklaşmasıyla daha da kötüleşmiştir. Ek olarak, Zhenabao'da yaşanan ve çok sayıda can kaybıyla sonuçlanan savaşın yedinci ayında, Sovyetler Birliği'nin önleyici bir nükleer saldırı yapabileceği olasılığı belirince, savaşın tırmanma tehdidi daha da artmıştır (Yi, 2013). Bu, her iki ülkeyi de sınır anlaşmazlığını çözmek için barış müzakereleri başlatmaya zorlamıştır. Ancak, 1970'ler boyunca ve Sovyetlerin Çin'e yönelik politikasını değiştiren Mihail Gorbaçov yönetiminde müzakerelerin ilerlediği 1980'lerin ortalarına kadar, sınır çözümüne yönelik ilerleme elde edilememiştir. Gorbaçov döneminde Sovyetler Birliği'nin Çin sınırındaki askeri varlığını azaltması, müzakereler için uygun ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır (Green ve Long, 2017). Sovyetler Birliği'nin Çin'e yönelik politika değişikliğinin ana nedenlerinden biri, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki başarısızlığının bir sonucu olarak zayıflamış olmasıdır. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması, sonuçta üç yüzyılı aşkın süredir devam eden toprak anlaşmazlığını çözen bir sınır anlaşmasının imzalanmasına yol açmıştır (Segal, 1992, s. 849-50). İlgili sınır anlaşmazlığının çözümü, ilişkilerin normalleşmesine zemin hazırlamış ve iki ülke arasında Soğuk Savaş sonrası dönemde stratejik ortaklığın yolunu açmıştır. Dahası, Çin ile Sovyet sonrası Rusya arasındaki sınır anlaşması, Avrasya genelinde, özellikle Orta Asya'da yeni bir işbirliği ve ortaklık döneminin temellerini atmıştır.

4.1.2 Soğuk Savaş Sonrası Dönem: Çin'in Jeopolitik Kaygıları ve Stratejik Hedefleri

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Avrasya'nın jeopolitik manzarası değişmiştir. Orta Asya'da bağımsız devletler ortaya çıkmış ve bu durum bölgedeki nüfuzunu genişletmeye çalışan Çin'in dikkatini çekmiştir. Başlangıçta Çin'in en büyük endişesi, Orta Asya'nın, özellikle de Orta Asya ile kültürel ve etnik bağları paylaşan Sincan eyaletinin istikrarı ve güvenliğidir (Kurečić, 2010). Tarihsel olarak, etnik Türk Müslümanların evi olan Sincan (Doğu Türkistan), Çin için büyük bir güvenlik sorunu olmaya devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Orta Asya'da bağımsız devletlerin ortaya çıkması, Çin'in bu gelişmelerin Sincan bölgesinde ayrılıkçı duyguları tetikleyebileceğinden endişe etmesine neden olmuştur (Kerr ve Laura, 2008, s. 117). Bu bağlamda Çin, "sert vuruş" (strike hard) kampanyası ve "batı kalkınma" girişiminin desteklenmesi gibi yeni stratejiler uygulamaya koyarak kuzeybatı bölgesinin kalkınmasına ve ekonomik refahına odaklanmaya başlamıştır. 1990'lar boyunca Çin, Orta Asya'yla olan ilişkisinin seyrini güvenlik kaygılarını aşarak, özellikle enerji kaynaklarına ilişkin ekonomik çıkarları da içerecek şekilde değiştirmiştir (Tukmadiyeva, 2013). Ayrıca Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra jeostratejik konumu ve el değmemiş engin doğal kaynakları nedeniyle küresel politikada jeopolitik açıdan önemli bir bölge olarak ortaya çıkmış ve Çin, Rusya, AB ve ABD gibi büyük güçlerin dikkatini çekmiştir (Kerr ve Laura, 2008, s. 115). Orta Asya'da nüfuz kazanmak için artan rekabet karşısında Çin, 1990'larda bölgedeki devletlerle ayrı ayrı (ikili) yumuşak güç⁴ ve ekonomik diplomasiye dayalı bir politika uygulamaya başlamıştır (Nogayeva, 2015). 2001 yılında bu ilişki tipi, ŞİÖ'nün kurulması da dahil olmak üzere çok taraflı bir bölgesel girişime dönüşmüştür.

Çok taraflı bölgesel düzenlemelerin ortaya çıkışı, Avrasya'da işbirlikçi güvenlik önlemleri ve ekonomik işbirliği ile karakterize edilen yeni bir bölgeselcilik çağının başlangıcına işaret etmektedir. Bu gelişmeler Çin'in Avrasya'da kalıcı barış, istikrar ve ekonomik refahın önünü açarak küresel politikada barışçıl bir yükselişe yönelik stratejik

⁴ Yumuşak Güç terimi, 1980'lerin başında ünlü Amerikalı siyaset bilimci Joseph S. Nye tarafından ortaya atılmıştır. Yumuşak güç terimi, bölgesel ve küresel düzeyde siyasi etki yaratmak için ekonomik ve kamu diplomasisi gibi zorlayıcı olmayan araçların kullanılmasını ifade etmektedir. Bkz. Joseph S. Nye, Yumuşak Güç: Dünya Politikasında Başarının Araçları (New York, Londra: PublicAffairs; Perseus Running, 2006), s. 21.

hedeflerini ortaya koymaktadır (Wilhelmsen ve Flikke, 2011). Sovyet sonrası Rusya gibi Çin de bölgede gelişen jeopolitik boşluk ortamında Orta Asya'nın güvenliği ve istikrarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle Çin, 11 Eylül ve ABD'nin 2001'de Afganistan'ı işgal etmesinden sonra ABD ve Avrupa'nın bölgede artan nüfuzundan endişe duymuştur (Zhekenov ve Ahmadzai, 2023, s. 37). Orta Asya'da artan Batı etkisi nedeniyle Çin, bölgedeki Batı varlığını azaltmak için Rusya ile yakın iş birliği yapmaya başlamıştır. Çin, Rusya ile yaptığı stratejik iş birliği sayesinde bölgedeki Batılı güçlere meydan okuyabilmek için Orta Asya'daki ekonomik, askeri ve siyasi nüfuzunu artırmıştır (Wilhelmsen ve Flikke, 2011). Petrol, gaz ve kritik madenler gibi işlenmemiş kaynakların varlığı nedeniyle Orta Asya, büyük güçler arasında yeni bir jeopolitik saha haline gelmiştir. Çin'in Orta Asya'yla ilişkisinin güncel hali, ülkenin bölgedeki dış politika hedefleriyle, özellikle de artan talebi karşılamak için enerji kaynakları arayışıyla iç içe geçmiş durumdadır (Peyrouse, 2016). Çin sanayisinde yaşanan hızlı büyüme ve 1,5 milyarlık nüfus, onu dünyanın en büyük ikinci enerji tüketicisi konumuna getirmektedir. Sonuç olarak Çin, Malakka Boğazı gibi stratejik zayıflıkları azaltmak için enerji ithalatını çeşitlendirme ihtiyacının farkındadır (Lanteigne, 2008, s. 144).

Büyük bir jeoekonomik bölge olarak Orta Asya, Çin'e enerji arzını güvence altına almak ve bölge ülkeleriyle diplomatik bağları güçlendirmek için önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu nedenle, Çin'in Rusya ile stratejik ortaklık yoluyla Orta Asya ile artan ilişkisi, özellikle tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu dünya düzenine geçiş bağlamında, Çin'in bölgedeki Büyük Stratejisini yansıtmaktadır (Lewis, 2022). Mevcut dünya düzeni açısından bakıldığında, Çin ve Rusya'nın Orta Asya konusundaki angajmanı, uluslararası politika ve ekonomide önemli bir rol oynamaya yöneliktir (Wilhelmsen ve Flikke, 2011, s. 9). Çin, dış politika uygulamalarında barış içinde bir arada yaşama, karşılıklı yarar ve diğer ulusların iç işlerine karışmama ilkelerini vurgulamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Çin ile Orta Asya arasındaki ticari ve diplomatik işbirliği hızla gelişmiştir. Rusya'nın bölgedeki etkisinin azalmasının sonrasında, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle özellikle enerji gibi sektörlerde ticari ve diplomatik bağlarını güçlendirmeye başlaması, ekonomik ilişkilerinin önemini vurgulamaktadır (Fels, 2018). Üstelik Soğuk Savaş sonrası Çin ile Orta Asya arasındaki ilişkiler sadece ticaretle sınırlı kalmamış, Çin bölgeyle güvenlik iş birliğini de genişletmiştir. Güvenlik alanında Çin'in ana odak noktası üç kötülükle mücadele etrafında dönmektedir: terörizm, radikalizm ve ayrılıkçılık (Yau

N., 2022, s. 24). Bu tehditler Çin tarafından hem ülke içinde hem de bölgede barış ve istikrara yönelik önemli güvenlik kaygıları olarak değerlendirilmektedir. Bu ısrarlı güvenlik endişelerini gidermek için Çin, askeri modernleşme, sınır güvenliği işbirliği hususlarını kapsayan Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) gibi bölgesel güvenlik forumlarına katılım yoluyla Orta Asya devletleriyle işbirliğini güçlendirmiştir (Chung, 2004).

Bugün Çin, ABD ve AB gibi Batılı güçlerin etkisini caydırmada önemli bir rol oynayan Rusya'nın yanı sıra Orta Asya'nın en büyük ticaret ortaklarından biridir. Bununla birlikte jeopolitik açıdan Çin ve Orta Asya ortak çıkarları paylaşmakta ve birbirlerini stratejik ortak olarak görmektedirler. Dahası, Şangay Beşlisi'nin 2001 yılında ŞİÖ'ye dönüşmesi Çin, Rusya ve Orta Asya arasındaki stratejik ortaklığı daha da güçlendirmiştir (Fels, 2018, s. 250). ŞİÖ'nün kurulması, Avrasya'da güvenlik alanında işbirliğinin derinleşmesinin yolunu açmış ve bölge ülkeleri arasındaki güvenlik bağlarını güçlendirmiştir (Chung, 2004). Ek olarak, Çin'in Orta Asya'yla ilişkilerinin mevcut gidişatının izi, modernleşme, bölgeselcilik ve milliyetçilik gibi çeşitli temalar etrafında gelişen Soğuk Savaş sonrası dış politikasına kadar sürülebilmektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından “barışçıl yükseliş” ve “barışçıl kalkınma” gibi kavramlar, Çin'in dış politika stratejisinin temel taşı haline gelmiştir (Clarke, 2008, s. 108). Jeopolitik ve jeoekonomik önemi nedeniyle Orta Asya, Çin'in stratejik hesabında Çin nüfuzunun genişlemesi için uygun koşullar sunan çok önemli bir bölge olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Çin ile Orta Asya arasındaki yakın stratejik ve diplomatik iş birliğine rağmen Çin'in bölgedeki politikasının nihai hedeflerine ilişkin gerginlikler ve belirsizlikler devam etmektedir (Odgaard, 2017, s. 116). Örneğin, Orta Asya devletleri, Orta Asya ve Rusya ile ikili ve çok taraflı düzeyde yakın işbirliğinin yanı sıra, ABD ve AB gibi Batılı güçlerle de yakın ilişkiler sürdürmektedir. Bu bağlamda, Çin'in Rusya ile stratejik işbirliği yoluyla bölgeye yönelik artan ilgisinin temel amacı, bölgede artan Batı nüfuzunu caydırmaktır.

4.2. Ekseni Yönlendiren İktisadi Çıkarlar: İpek Yolu'nun Canlandırılması

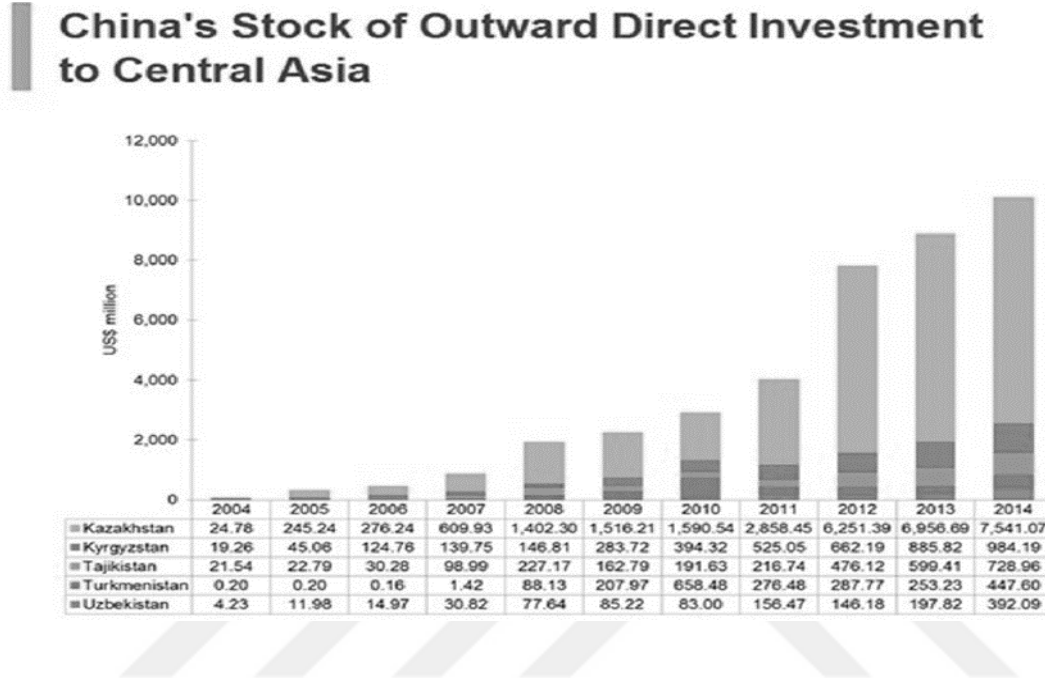
Çin'in Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Orta Asya ile olan ilişkisi, bölgeye yönelik dış politika yörüngesinin evrimini gösteren dört aşamaya ayrılabilir. İlk aşamada (1991-1995), Çin'in Orta Asya'ya yönelik dış politikası, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Orta Asya'nın bağımsızlığının bir sonucu olarak Sincan eyaletinde ortaya çıkan huzursuzluk

ve ayrılıkçı hareketin yarattığı zorluklarla şekillenmiştir (Clarke, 2008, s. 109). 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Çin için uzun süredir devam eden bir dış tehdit kaynağını ortadan kaldırmış olsa da Orta Asya'da bağımsız devletlerin ortaya çıkması nedeniyle Çin, etnik ayrılıkçılığın ve Sincan bölgesindeki istikrarsızlığın yayılmasından endişe duymaya başlamıştır (Gladney, 2004). Örneğin, 1990'da Baren kasabasındaki ayaklanma gibi olaylar, Çin'in batı sınırında istikrarı koruma konusunda karşılaştığı zorlukların altını çizmiştir. Bu bağlamda, ilk aşamada Çin'in öncelikli odak noktası, özellikle Sincan'daki ulusal güvenlik çıkarlarını korumak olmuştur (Clarke, 2010). Batı sınırında büyüyen etnik ayaklanma karşısında Çin, Orta Asya'ya yönelik dış politikasını, ulusal güvenlik çıkarları açısından hayati önemde görerek yeniden değerlendirmeye başlamıştır. Ulusal güvenlik çıkarlarını korumak amacıyla Çin, bölgenin stratejik önemini dikkate alarak Orta Asya odaklı bir ekonomik entegrasyon politikası oluşturmuştur (Yuan, 2010). Benzer şekilde, ikinci aşamada (1996-2004) Çin'in Orta Asya'ya yönelik dış politikası, "barışçıl yükseliş" stratejisi ve bölge devletleriyle yoğunlaştırılmış ilişkilerle karakterize edilen büyük bir dönüşüme uğramıştır. Çin, Orta Asya devletleriyle ticaret ve güvenlik bağlarını güçlendirerek bölgeye yönelik jeopolitik ve jeo-ekonomik vizyonunu yeniden yapılandırmıştır (Kim ve Blank, 2013, s. 774). Bu aşamada Çin, ŞİÖ çerçevesinde ve Rusya öncülüğündeki BDT ve KGAÖ gibi bölgesel düzenlemeler aracılığıyla Orta Asya ile güvenlik işbirliğini başarıyla güçlendirmiştir.

Üçüncü aşama (2004-2012), Çin'in Orta Asya'yla ilişkilerinde güçlü ekonomik bağlar, kilit sektörlerdeki büyük yatırımlar ve güçlendirilmiş güvenlik ilişkileriyle birlikte büyük değişikliklere işaret etmiştir. Bu aşamada Çin'in Orta Asya'ya yönelimi, başta 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında olmak üzere küresel ve bölgesel olaylarla şekillenmiştir (Muzalevsky, 2015, s. 46). Özellikle güvenlik alanında Çin, Afganistan'dan kaynaklanan radikalizm, terörizm ve etnik ayrılıkçılığın yayılma korkusuyla bölge devletleriyle yakın işbirliğine başlamıştır (Yau, 2022, s. 10). Küresel terörizm tehdidine yanıt olarak Çin hem ikili düzeyde hem de ŞİÖ'nün himayesi altında bölge devletleriyle ilişkilerinin temel belirleyicisi olarak Orta Asya'nın güvenliğine ve istikrarına öncelik vermiştir. Üçüncü aşama, Çin ile Orta Asya arasındaki güvenlik ve ekonomik ilişkiler açısından önemlidir çünkü bu aşamada Çin, bölgenin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol oynayan Rusya'dan sonra Orta Asya'nın ikinci büyük ticaret ortağı haline gelmiştir (Yuan, 2010). Üstelik bu aşamada Çin, bölgenin kilit ekonomik sektörlerine yaptığı büyük yatırımlar

yoluyla Orta Asya'daki siyasi nüfuzunu başarıyla tesis etmiştir. Çin'in Orta Asya'daki yatırım hacminde 2004'ten 2014'e kadar bilinçli olarak yaptığı düzenli artışı, Şekil 4.1'de görülebilir.

Şekil 4.1. Orta Asya'ya Yapılan Çin Yatırımları

Kaynak: Svetlana, Gelvig (2020)China-Kazakhstan Economic Cooperation and One Belt One Road Construction, Science Review, 3(30), s. 47

Şekil 4.1, 21. yüzyılın ilk on yılında Çin ile Orta Asya arasındaki ticari işbirliğinin büyümesini göstermektedir. Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikasının başarısı, Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin dış politikasının doğal hedefi haline gelen "barışçıl yükseliş" stratejisiyle ilişkilendirilebilir. "Barışçıl yükseliş" stratejisinin temel amacı, yumuşak güç ve diplomasiyi kullanarak Çin'in dünyadaki siyasi nüfuzunu genişletmektir (Clarke, 2008, s. 112). Sovyetler Birliği'nin çöküşü, neredeyse bir asırdır Rusya'nın nüfuz alanı altında bulunan Orta Asya'da siyasi bir boşluk yaratmıştır. Ortaya çıkan siyasi boşluk, jeopolitik açıdan Rusya ve Çin'in siyasi elitleri için büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Rusya'nın siyasi ve ekonomik gücü azalmıştır (Ziegler, 2014). Bu durum, Çin'i Batı'nın Orta Asya'daki boşluğu doldurma girişimlerine karşı koymaya zorlamıştır. 1992'den 2014'e kadar uzanan üç farklı dönem boyunca Çin hem ikili hem de çok taraflı düzenlemeler yoluyla ekonomik yatırımları artırarak ve Orta Asya ülkeleriyle ortaklığı teşvik ederek bölge genelinde üstün siyasi hakimiyetini etkin

bir şekilde güvence altına almıştır (Miller, 2017, s. 17). Çin'in Orta Asya ile ilişkilerindeki önemli dönüm noktasına, Çin'in ortaklıklarının dördüncü aşamasını (2013'ten günümüze) resmen başlatan Kuşak ve Yol Girişimini (KYG) tanıttığı 2013 yılında ulaşılmıştır. KYG girişi, Orta Asya'da Çin'in bölgeyle jeopolitik ve jeoekonomik bağlarının güçlendirilmesinde önemli rol oynayan çok sayıda mega altyapı ve yatırım projesini kapsamaktadır (Pradhan, 2018).

KYG girişi kapsamında Çin, enerjiden altyapıya, sanayiden tarıma kadar çeşitli temel ekonomik sektörlerde mega yatırımlar başlatarak bölgenin bağlantı, ticaret ve ekonomik kalkınmasını artırmayı hedeflemiştir. Ünlü Amerikalı Çin uzmanı Nadège Rolland'a göre, Çin liderliğindeki KYG, Avrasya için gerçek bir oyun değiştiricidir ve Avrasya'nın merkezinde, özellikle Orta Asya ve Kafkaslarda Çin nüfuzunu artıracaktır. Kendisi şunu ileri sürmektedir: “KYG esasen Çin'in nüfuzunu ilerletme ve 'en azından kendi mahallesini yeniden şekillendirme' çabalarının bir bileşenidir (Rolland 2017, s. 132). Çin liderliğindeki KYG’de, Orta Asya'nın önemi Harita 4.2’de gösterilmektedir.

Harita 4.2. KYG, Orta Asya ve Avrasya Koridoru

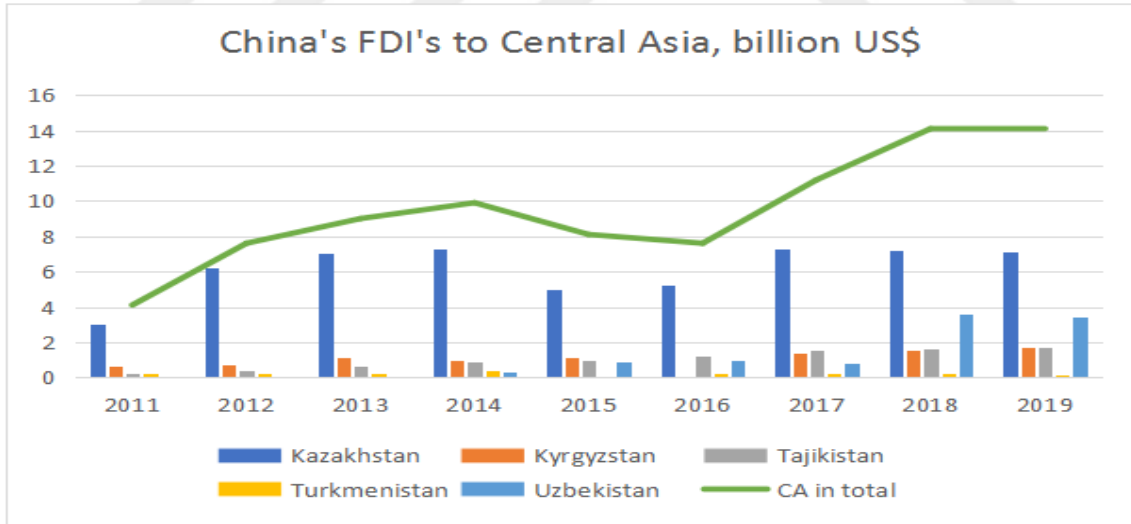

Kaynak: *The Belt and Road Initiative*, Acclime, <https://china.acclime.com/news-insights/belt-road-initiative/> , Erişim Tarihi: 07/08/2017.

Bununla birlikte, jeopolitik ve jeoekonomik açıdan KYG, Çin'in “barışçıl yükseliş” stratejisi yoluyla Avrasya'daki nüfuzunu savunmaya yönelik dış politikasının önemli bir

parçasıdır. Çin liderliğindeki KYG girişiminin ana temalarından biri, Harita 4.2'de de gösterildiği gibi tüm ülkelerin ortak kalkınması fikri etrafında dönen “Kazan-Kazan İşbirliği” ilkesidir. Ayrıca, KYG girişiminin başarısı için Orta Asya, stratejik konumu ve işlenmemiş geniş doğal kaynakları nedeniyle kritik öneme sahiptir. KYG girişimi kapsamında Çin, Orta Asya ülkelerinin kilit ekonomik sektörlerine yatırım yaparak çeşitli eyaletler arası projeler başlatmıştır. Temel iktisadi yatırımlar, Orta Asya ülkelerindeki otoyollarının, demiryollarının ve gaz boru hatlarının inşaatını içermektedir (Zhang, 2015, s. 199). KYG girişimi kapsamındaki en dikkate değer projeler arasında İpek Yolu Ekonomik Kuşak Demiryolu, Orta Asya-Çin Gaz Boru Hattı ve Afganistan-Çin-Kırgızistan-Tacikistan-İran Demiryolu yer almaktadır. Bu mega projelerin temel amacı, Çin'in Orta Asya devletleriyle ekonomik işbirliğini derinleştirmek ve Büyük Avrasya ortaklığını kurmaktır (Manish ve Behera, 2024). Ek olarak, KYG bayrağı altında Çin'in Orta Asya ülkelerindeki yatırımları, Şekil 4.2'de gösterildiği gibi son on yılda dört katına çıkmıştır.

Şekil 4.2. Son on yıl içerisinde, Çin'in Orta Asya'da yapmış olduğu doğrudan yatırımlar

Kaynak: Otorbaev, Djoomart (2022), *Who is biggest Investor in Central Asia? It is not Russia or China*, Djoomart Otorbaev, CTGN, <https://news.cgtn.com/news/2022-05-02/Who-is-the-biggest-investor-in-Central-Asia-It-is-not-China-or-Russia-19HRnQhtnrO/index.html>, Erişim Tarihi: 02/05/2022

Chinese Investment Tracker'a göre, 2013'ten 2020'ye kadar KYG kapsamındaki Çin yatırımlarının toplam hacmi 755,17 milyar dolara ulaşmış ve bunun 297 milyar doları enerji sektöründe gerçekleşmiştir. 2000 yılından bu yana Orta Asya'da yaşanan emtia patlaması, özellikle enerji üretimi, Çin ve Rusya'dan yatırımcı çekmede kritik rol oynamıştır (Taliga, 2021, s. 8). Orta Asya'nın iki güçlü komşusu, bölgenin ekonomik kalkınması ve güvenliğini ciddi şekilde önemsemektedir. Özellikle KYG girişiminin başlatıldığı 2013 yılından itibaren, Çin'in yönlendirdiği doğrudan yabancı yatırımlar, Orta Asya ülkelerinin kilit sektörlerine yapılan büyük yatırımlarla dört katına çıkmıştır. KYG girişiminin başlatılmasından bu yana Çin, Orta Asya'da demiryolları ve otoyollar gibi altyapı unsurlarından enerji projelerine kadar yaklaşık 112 mega projeye yatırım yapmış ve finanse etmiştir (Manish ve Behera, 2024). Çin'in KYG projesi kapsamında Orta Asya'daki farklı ölçekteki 261 projeye yönelik yatırımının toplam bütçesi 136 milyar dolar değerindedir. Bu projeler arasında Çin'i, beş Orta Asya ülkesine bağlayan 51 demiryolu ve otoyol projesi de bulunmaktadır (Grewal, vd., 2023, s. 75). Çin liderliğindeki KYG girişiminin bölgesel bağlantısı açısından Orta Asya'nın önemi Harita 4.3'te gösterilmektedir.

Harita 4.3. Orta Asya'da Kuşak ve Yol Girişimi ile Çin'in Avrupa ile Bağlantısı

Kaynak: Ying Xu (2023), *The Belt and Road Initiative at 10*, Khmer Times, <https://www.khmertimeskh.com/501364553/the-belt-and-road-initiative-at-10-a-vision-realized-with-progress-till-to-come/>, Erişim Tarihi: 22/09/2023.

Harita 4.3'ten de görüldüğü üzere, özellikle Çin'in Avrupa ile bağlantısı söz konusu olduğunda, KYG için Orta Asya'nın önemini yüksektir. Üstelik mega ulaşım bağlantı projeleri, Çin ile Orta Asya arasındaki 33 ikili ve 18 çok taraflı anlaşmanın sonucudur. Orta Asya ülkeleri arasında Çin'in KYG projesi kapsamında başlattığı demiryolu ve otoyol projelerinin çoğunluğuna, Kazakistan ev sahipliği yapmaktadır (Manish ve Behera, 2024, s. 147). Çin perspektifinden bakıldığında, bölgesel bağlantıyı geliştirmek için mega ulaşım projeleri inşa etmenin temel amacı, Avrasya hinterlandındaki denize kıyısı olmayan ülkeleri Çin anakarasına bağlamaktır. Benzer şekilde, KYG programı kapsamındaki mega ulaşım projeleri yoluyla bölgesel bağlantısını gideren Çin, bu yolla dünyanın geri kalanıyla, özellikle de Avrupa ile fiziksel, finansal, dijital ve sosyal alanlarda köprü oluşturmaktadır (Zhang Z., 2018). Bununla birlikte, 2013'teki lansmanından bu yana, mega altyapı projeleri Çin'in KYG girişiminin önemli bir bileşeni haline gelmiş ve bu, Çin'in güvenliğinin, enerji kaynakları ve kritik madenlere erişiminin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Büyük nüfusu ve hızlı gelişen sanayisi nedeniyle Çin, petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının en büyük tüketicisidir (Taliga, 2021, s. 5). Bu bağlamda, Orta Asya, el değmemiş geniş doğal kaynakları nedeniyle, Çin'in artan enerji ihtiyacını karşılayabilmesi açısından jeo-ekonomik ve jeopolitik bir öneme sahiptir.

4.3. Enerji Diplomasisi ve Ulusal Çıkarlar

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Çin, iki ana nedenden dolayı Orta Asya ile derinden ilgilenmeye başladı: bölgesel güvenlik ve enerji çıkarları. 1992'den bu yana Çin'in Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkisi barışçıl işbirliği ve diplomasi kavramıyla başladı. 1995 yılına gelindiğinde Çin, bölgedeki güvenliği ve ekonomik katılımı artırması nedeniyle ABD, AB ve Rusya'nın yanı sıra bölgedeki baskın faktörlerden biri olarak ortaya çıktı (Muzalevsky, 2015, s. 6-7). En büyük dönüm noktası, Çin'in hem altyapı yatırımları hem de bölgenin gelişen enerji sektörü açısından Orta Asya ile en büyük ticaret ortağı olarak diğer büyük güçleri geride bıraktığı 2008 yılına kadar gerçekleşti. Aynı şekilde, 2013 yılında Kuşak ve Yol girişimi'nin başlamasıyla Çin, Orta Asya'da enerji diplomasisinde resmen önemli bir oyuncu haline geldi (Grewal, vd., 2023, s. 75). Enerji arzının güvence altına alınması ve enerji kaynaklarına erişimin artırılması, Çin'in Orta Asya politikasının merkezinde yer almaktadır.

Bu bağlamda, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Çin'in Orta Asya devletleriyle artan ekonomik ilişkileri, Batı'nın nüfuzuna karşı koymak için Rusya'nın yanında bölgede hâkim varlığını yeniden tesis etme amacını taşımaktadır (Kim ve Indeo, 2013). KYG'nın başlatılmasının ardından Çin'in Orta Asya'daki varlığı siyasi, ekonomik ve diplomatik alanlarda daha da artmıştır. Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, el değmemiş doğal kaynakların zenginliği ve stratejik konumu nedeniyle jeopolitikada ve jeo-ekonomide ön plana çıkmıştır. Coğrafi yakınlığı nedeniyle Orta Asya'nın işlenmemiş doğal kaynakları, Çin'in artan enerji taleplerinin karşılanması açısından hayati öneme sahiptir (Zhang Z., 2018). Buradan hareketle Çin, bölgenin altyapı ve enerji sektörünü geliştirmeye yönelik yatırımlara başlamıştır. Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) kapsamında Çin, başta enerji sektörü olmak üzere Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkilerini hem ikili hem de çok taraflı formatlarda önemli ölçüde artırmıştır (Taliga, 2021, s. 7). KYG programları kapsamında Çin'in Orta Asya ülkelerinin enerji sektörüne yaptığı yatırımların sayısı aşağıdaki Tablo 4.1'de gösterilmektedir.

Tablo 4.1. Çin'in Orta Asya'ya Enerji Sektörünü de İçeren Projelerin Sayısı

Sectors	Rail and Road Connectivity Projects	Energy Connectivity Projects	Trade and Industrial Development Projects	People-to-people Contact Projects
Kazakhstan	14	20	61	7
Kyrgyzstan	11	5	17	13
Tajikistan	16	7	17	4
Turkmenistan	5	4	12	5
Uzbekistan	5	12	24	2

Kaynak: Aminjonov, F., Abylkasymova, A., Aimée, A. & Eshchanov B. (2019). BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects: Ambitions, Risks and Realities, OSCE Bishkek Academy, 20(1), s. 1–5.

Crude Accountability'ye göre Orta Asya özellikle Çin'in petrol ve gaz gibi doğal kaynaklara erişim için yaklaşık 70 milyar dolar yatırım yaptığı Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan gibi ülkeler, Çin'in enerji çıkarları açısından kritik öneme sahiptir (Crude

Accountability, 2018). Tablo 4.1'de görüldüğü gibi, Çin'in enerji sektöründeki yatırımlarının en büyük alıcısı Kazakistan olup, onu Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan takip etmektedir. Özellikle Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı ve Orta Asya-Çin Gaz Boru Hattı gibi mega enerji altyapı projelerinin inşası, Çin'in Orta Asya ile olan ilişkisinin jeopolitik doğası söz konusu olduğunda oyun değiştiricidir (Manish ve Behera, 2024). Hem jeopolitik hem de jeoekonomik açıdan Çin'in mega altyapı projelerine yaptığı yatırımlar, 'Malakka İkilemi'⁵ olarak bilinen stratejik kırılganlığını, Çin'in deniz ticaret yollarına, özellikle Malakka Boğazı'na olan bağımlılığını azaltmayı amaçlamaktadır (Akram ve Fareed, 2019). Tahminlere göre Çin'in ticaretinin yaklaşık yüzde 90'ı deniz yoluyla gerçekleşmekte, petrol ve doğalgaz ithalatının da yüzde 80'i bu kanallar üzerinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla, uzun vadede Çin'in Malakka Boğazı gibi deniz ticaret yollarına olan ciddi bağımlılığı, Çin ekonomisinin ekonomik çıkarları açısından jeopolitik ve jeoekonomik risk oluşturmaktadır (Wang, 2015). Bu bakımdan Orta Asya, önemli petrol ve gaz rezervleri gibi geniş doğal kaynaklara sahip olması nedeniyle Çin'in, deniz ticaretine ilişkin risklerin azaltılmasında bir alternatif oluşturmaktadır.

4.3.1. Türkmenistan ve Kazakistan: Çin Enerji İşbirliğini Yönlendiren Temel Faktörler

Enerji işbirliği açısından Türkmenistan ve Kazakistan Çin'in başlıca odak noktalarıdır. Büyük miktarda petrol ve gaz rezervleri nedeniyle, her iki ülke de Çin'in Orta Asya'daki enerji güvenliği ve diplomasisi için kritik öneme sahiptir. Çin'in Türkmenistan ve Kazakistan ile işbirliği bu yüzyılın ilk on yılında yoğunlaşmıştır (Liao, 2021). Çin'in Kazakistan ve Türkmenistan ile işbirliğinin gelişen doğası iki ana evrede ele alınabilir. İlk aşama (1993-2001) Çin'in Türkmenistan ve Kazakistan ile işbirliğini başlattığı ve özellikle enerji işbirliğine vurgu yaparak genişlettiği aşamadır. Dahası, bu aşamada doğal gaz konusundaki işbirliği, Çin'in her iki ülkeyle olan işbirliğinin temel taşı haline gelmiştir (Cutler, 2018). Çin'in Kazakistan ve Türkmenistan ile çeşitli kapsamlı enerji işbirliği anlaşmaları imzaladığı ikinci aşama (2001-2013). Örneğin, Ağustos 2005'te Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) PetroKaz'ın %33 hissesini satın almış ve birkaç ay sonra

⁵ "Malakka İkilemi" kavramı, Çin'in deniz ticaretinde Malakka Boğazı'na aşırı bağımlılığını gören Çinli güvenlik uzmanları tarafından ortaya atılmıştır. Bu nedenle, ticaret ikilemini önlemek için Çinli uzmanlar, çatışma durumunda boğazın ABD veya Hindistan donanmaları tarafından abluka altına alınması gibi uzun vadeli ticaret risklerini azaltmak için ticaret koridorlarının çeşitlendirilmesini önermektedir.

Çin ile Kazakistan arasındaki enerji işbirliğinin derinleşmesine yol açmıştır. Benzer şekilde, Ağustos 2006'da Çin ve Türkmenistan, Kazakistan üzerinden 30 yıllık gaz tedariki için kapsamlı bir anlaşma imzaladı (Zhou, He ve Yang, 2020, s. 1882). Bu anlaşmalar, 2013 yılında Çin'in Türkmenistan ve Kazakistan ile stratejik ortaklığının önünü kademeli olarak açmıştır. Çin perspektifinden bakıldığında, Çin'in Türkmenistan ve Kazakistan ile stratejik ortaklığı, “ikinci Basra Körfezi” ve “21. yüzyılın enerji üssü” olarak bilinen Hazar Denizi'ndeki kaynaklar üzerinde Çift Hatlı bir enerji işbirliğidir (Haiyan, 2014, s. 128). Bu bağlamda, Çin'in Kazakistan ve Türkmenistan ile enerji işbirliğinin dinamikleri aşağıdaki mega yatırımlar göz önünde bulundurularak anlaşılabilir.

Kazakistan örneğinde CNPC, Çimkent Petrol Rafinerisi'nin modernizasyonuna 2011 yılında yaklaşık 1,9 milyar dolarlık bir yatırım ile iki büyük aşamada başlamıştır. Çimkent Petrol Rafinerisi'nin modernizasyonu tamamlanmış ve 2018 yılında tamamen faaliyete geçmiştir (Harutyunyan, 2022, s. 288). Modernizasyon, rafinerinin altyapısını geliştirerek yakıt ve işleme kapasitesini Euro-4 ve Euro-5 standartlarını karşılayacak şekilde artırmayı amaçlamıştır. Çimkent Petrol Rafinerisi'nin modernizasyonunun tamamlanması, Kazakistan'ın artan enerji talebinin karşılanmasında kritik bir rol oynarken aynı zamanda katı Avrupa düzenlemelerinin standartlarını da karşılamıştır (Astana Times, 2018). Benzer şekilde, Türkmenistan örneğinde, 2009 yılında CNPC, kanıtlanmış gaz rezervleri açısından ikinci en büyük saha olan ve daha önce Güney Yolotan-Osman sahası olarak bilinen Galkynysh gaz sahasının modernizasyonuna ve geliştirilmesine başladı. Galkynysh gaz sahasının geliştirilmesi, verimliliği ve üretim çıktısını artırmak için gaz işleme tesislerinin inşasını içermektedir (Myrat & Jun, 2023). CNPC, ortağı Hyundai Engineering ve Petrofac ile birlikte 2013 yılında geliştirmenin ilk aşamasını tamamlayarak Türkmenistan'ın gaz üretim kapasitesinin önemli ölçüde artmasına katkıda bulunmuştur (Pirani, 2019, s. 6). İlk aşamanın başarılı bir şekilde uygulanması nedeniyle Türkmenistan hükümeti, ikinci aşamanın geliştirilmesine başlamak için 2022 yılında CNPC ile yeni bir sözleşme imzaladı. Bu aşama, sahanın kapasitesini genişletmeyi ve ek kuyuların ve işleme tesislerinin inşası gibi gaz üretim altyapısını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Pradhan, 2021, s. 280). Dolayısıyla, yukarıda bahsi geçen projeler Çin'in Orta Asya'da enerji ve altyapı geliştirmeye yönelik kapsamlı stratejisini ortaya koymaktadır.

2013 yılında KYG girişiminin uygulamaya konmasından bu yana, Orta Asya'dan Çin'e yapılan enerji ithalatı, Çin'in boru hatları ile petrol ve gaz sahalarının inşasını da kapsayan enerji sektöründeki yoğun yatırımı sayesinde dört katına çıkmıştır. Son on yılda Çin, Orta Asya enerji sektöründe baskın bir oyuncu olarak ortaya çıkarak Rusya'yı geride bırakmıştır (Manish ve Behera, 2024). Sonuç olarak Çin'in Orta Asya'nın baskın enerji ortağı olarak ortaya çıkmasıyla birlikte Avrasya bölgesinin enerji haritası da değişmiştir. Çin'in, Orta Asya'nın enerji diplomasisindeki öncü rolüne rağmen Moskova, Çin'i Avrasya ortağı olarak benimsemiş ve işbirliği arzusunu belirtmiştir (Pradhan, 2018, s. 54). Moskova açısından bakıldığında, Batı'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımlara etkili bir şekilde karşı koymak için Çin ile güvenlik ve enerji alanlarında güçlü bir işbirliği kurmak büyük önem taşımaktadır (Peters, 2023). Çin'in Orta Asya'dan petrol ve gaz ithalatının yüzdesi, aşağıdaki Tablo 4.2'de gösterilmektedir.

Tablo 4.2. Orta ve Kuzey Asya'dan Çin'e yapılan petrol ve doğalgaz ihracatının oranı

Year	2017	2018	2019	2020	2021
Oil					
Russian Federation		15.48	13.09	15.42	15.53
Kazakhstan		0.50	0.46	0.67	0.88
Azerbaijan		0.12	0.21	0.46	0.05
Uzbekistan		0.00	0.00	0.00	0.00
Turkmenistan		0.00	0.00	0.02	0.00
Central-North Asia		16.09	13.76	16.57	16.46
Natural gas					
Russian Federation	0.62	0.78	2.56	7.74	10.16
Kazakhstan	1.13	4.61	5.19	5.16	3.81
Azerbaijan	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Uzbekistan	3.71	5.24	3.73	1.74	3.18
Turkmenistan	35.10	27.51	24.49	20.08	20.33
Central-North Asia	40.56	38.14	35.97	34.72	35.65

Sources: United Nations Energy Statistics Yearbook and China General Administration of Customs.

Kaynak: Duan, M., & Duan, Y. (2023). Research on Oil and Gas Energy Cooperation between China and Central-North Asian Countries under the “One Belt and One Road” Strategy, *Energies*, 16(21), s. 7326.

Tablo 4.2, Çin'in deniz ticaret yollarına olan aşırı bağımlılığını azaltmak için kara koridorları yoluyla enerji ithalatının çeşitlendirilmesini göstermektedir. Yalnızca 2021 yılında Çin, üç boru hattı aracılığıyla Türkmenistan'dan 10,3 milyar ABD doları ve Rusya'dan 4 milyar ABD doları değerinde doğal gaz ithal etmiştir (Donnellon-Mayıs,

2023). Tablo 4.2'de gösterildiği gibi Çin, Rusya ve Orta Asya arasında büyüyen enerji bağları, Çin'in bölgedeki enerji diplomasisinin pragmatik doğasını göstermektedir. Özellikle Çin'in KYG kapsamında Orta Asya'daki mega enerji altyapı projelerine yaptığı yatırım, deniz ticaretiyle bağlantılı ticari risklerin azaltılmasında hayati bir rol oynamaktadır. Ayrıca bu yatırım, Rusya ile yakın işbirliği sayesinde Avrasya bölgesindeki enerji güvenliğini de sağlamlaştırmaktadır.

4.4. Çin'in Güvenliği: Çıkarlar ve Bölgesel İstikrar ve ŞİÖ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya'nın güvenliği, Rusya'nın bölge üzerindeki doğrudan kontrolünü kaybetmesi hem Çin hem de Rusya için büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Çin, 1992-1999 yılları arasında bağımsız Orta Asya devletleriyle diplomatik ilişkiler kurmuştur (Blank, 2012, s. 150). Bu dönemde ikili güvenlik görüşmeleri, öncelikle Çin'in kuzeybatısındaki Sincan eyaletinin güvenliğine odaklanmıştır. Çin'in temel endişesi, Uygur liderliğindeki bağımsızlık hareketinin, kendi güvenlik çıkarlarına ciddi bir tehdit oluşturarak Sincan'a yayılmasıdır (Kerr ve Laura, 2008, s. 118). Güvenlik tehditlerini azaltmak için Çin, Orta Asya ülkeleriyle ikili formatta güvenlik bağlarını güçlendirmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Çin'in Orta Asya'ya yönelik güvenlik yönetimi, etnik milliyetçilik, siyasi geçiş, terörizm ve radikalizm tehditlerine kadar çeşitli stratejik temalar etrafında yoğunlaşmaktadır. Çin açısından bakıldığında, bu zorluklar yalnızca Orta Asya'nın güvenliğine yönelik uzun süredir devam eden tehditler olmakla kalmamakta aynı zamanda Çin'in ekonomik çıkarlarını ve iç güvenliğini de tehlikeye atmaktadır (Yau, 2022, s. 4). 1995 yılına gelindiğinde Çin, Avrasya bölgesindeki güvenlik bağlarını derinleştirmek için Rusya'yı da dahil ederek Orta Asya devletleriyle çok taraflı formatta işbirliğine odaklanmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak, 26 Nisan 1996'da Rusya, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın devlet başkanları Şanghay'da bir araya gelerek Şanghay Beşlisi'ni (ŞİÖ'nün öncülü) kurmuşlardır (Somzhurek, Yessengaliyeva, Medeubayeva, ve Makangali, 2018). Avrasya bölgesindeki güvenlik bağlarını güçlendirmeyi amaçlayan Şangay Beşlisi'nin kurulması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Çin Cumhuriyeti için önemli bir dönüm noktası olmuştur.

21. yüzyılın başlangıcıyla birlikte Çin'in Orta Asya'yla ilişkilerinin niteliği hem ekonomik hem de güvenlik alanında dönüşüme uğramıştır. Çin'in Orta Asya devletleriyle güvenlik

hususlarına odaklanan yeni etkileşim paradigmaları iki temel etrafında şekillenmiştir. Birincisi, Çin'in radikalizmin, etnik ayrılıkçılığın ve terörizmin komşu Afganistan'dan bölgeye yayılmasından endişe duyması ve bunu engellemek ve tehditleri caydırmak amacıyla bölgedeki ekonomik kalkınma stratejisini kullanmasıdır (Kerr ve Laura, 2008). İkinci olarak Çin'in, bölgenin geleneksel güvenlik garantörü olan Rusya ile yakın işbirliğinin yanı sıra bölge devletleriyle ticari ve askeri ittifakların güçlendirilmesiyle istikrarın sağlanabileceğine inanmasıdır (Chung, 2004). Alman uzman Anastasiya Bayok'un da belirttiği gibi “Orta Asya, özellikle Çin'in iç ve bir bütün olarak Avrasya bölgesinin güvenliği söz konusu olduğunda, Çin için önemli jeostratejik bölgelerden biridir” (Bayok, 2016, s. 320). Ancak Çin'in Orta Asya'daki güvenlik tehditlerine karşı genel tepkisi, sadece ekonomik politikalarla sınırlı değildir; Çin, diplomatik koordinasyon ve siyasi eylemler yoluyla bölgenin güvenlik faaliyetlerine aşamalı olarak dahil olarak iktisadi işbirliğinin ötesine geçmektedir. Çin, 1990'lı yılların başından bu yana, Avrasya bölgesindeki güvenlik işbirliğini geliştirmek amacıyla Rusya ile yakın işbirliği içinde çalışmıştır (Wilhelmsen ve Flikke, 2011). Bu işbirliği 1996 yılında Şangay Beşlisi'nin kurulmasıyla doruğa ulaşmış ve bu örgüt daha sonra 2001 yılında ŞİÖ olarak bilinen önde gelen güvenlik örgütüne dönüşmüştür (Bayok, 2016, s. 319). Başlangıçta ŞİÖ, sadece ABD ve AB gibi Batılı aktörlerin bölgedeki etkisine karşı koymak ve onları caydırmak için kurulan bir güvenlik bloğu olarak algılanmıştır. Bununla birlikte, on yıl boyunca ŞİÖ, Rusya, Çin ve Orta Asya arasındaki güvenlik bağlarını derinleştirmek için önemli bir bölgesel güvenlik platformu olarak hizmet ederek Avrasya'da ciddi bir bölgesel güvenlik düzenlemesine dönüşmüştür (Ahmad, 2018). ŞİÖ'nün genel organizasyon yapısı aşağıdaki Şekil 4.3'te gösterilmektedir.

Şekil 4.3. ŞİÖ'nün Organizasyon Yapısı ve Temel Fonksiyonel Organları

Permanent bodies	Convening bodies	Non-charter based permanent bodies non-governmental members
The Regional Anti-terrorist Structure (RATS) in Tashkent	The Council of Heads of State – CHS	SCO Interbank Consortium regional financial institutions
The Secretariat in Beijing	The Council of Heads of Government – CHG (Prime Ministers)	SCO Business Council business and financial institutions
	The Council of Ministers of Foreign Affairs – CMFA	SCO Forum and Discussion Club researchers/academics
	Meetings of Heads of Ministries and/or Agencies	SCO Youth Council youth organizations
	The Council of National Coordinators (responsible for directing the organization's day-to-day activities and preparing meetings of the CHS, CHG and CMFA)	SCO Energy Club energy suppliers and consumers (MoU in 2013)

Kaynak: Meduz, Linda (2018) *Flexibility by Design: The Shanghai Cooperation Organisation and the Future of Eurasian Cooperation*, Center for Security Studies (CSS), s. 8.

Neticede, ŞİÖ himayesi altında Çin, Orta Asya devletleriyle ortak askeri tatbikatlara ve örgütsel yapılara aktif olarak katılmaktadır. Örneğin, bu angajmanın en önemli örneklerinden biri 2004 yılında merkezi Özbekistan'ın Taşkent şehrinde bulunan Bölgesel Anti-Terör Yapısı'nın (RATS) kurulmasıdır. RATS'ın kurulmasının temel amacı Orta Asya'da terörizm ve aşırıçılıkla mücadelede işbirliğini geliştirmektir (Yau, 2022, s. 17). Ayrıca, RATS'ın yapısı öncelikle üye devletler arasında ortak terörle mücadele operasyonları yürütmekten istihbarat paylaşımına kadar uzanan terörle mücadele çabalarına odaklanmaktadır. Kurulduğu 2004 yılından bu yana RATS, bölgede terörizm ve aşırıçılıkla mücadele konusunda üye devletler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Yuan, 2010). Benzer şekilde, ŞİÖ himayesi altında Çin, kolektif müdahale kabiliyetlerini geliştirmek için üye devletlerle ortak askeri tatbikatlara da aktif olarak katılmaktadır (Yuan, 2023). Örneğin, 2003 yılında ŞİÖ himayesinde “Barış Misyonu” tatbikatlarının başlaması, üye devletler arasındaki güvenlik işbirliğinin derinleşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. O tarihten bu yana Çin, ŞİÖ himayesinde Barış Misyonu tatbikatlarına önemli sayıda asker katkısında bulunmaktadır (Haas, 2016).

Buna ek olarak, Çin ve Orta Asya arasındaki güvenlik işbirliği ŞİÖ ile sınırlı olmayıp bunun ötesine geçmektedir. KYG girişiminin başlangıcından bu yana Çin, Orta Asya'daki münferit cumhuriyetlerle stratejik işbirliğini geliştirmiştir (Zhang Z., 2018, s. 2). Bu

stratejik eksenin kayda değer bir örneği, Afganistan'ın Tacikistan ve Çin sınırındaki Badkashan vilayetinde yer alan dar bir şerit olan Wakhan koridoru üzerinde Çin ve Tacikistan arasındaki ikili işbirliğidir. İkili işbirliği, altyapının geliştirilmesine yönelik yatırımları, askeri tatbikatları, istihbarat paylaşımını ve ekipman tedarikini içermektedir (Bawa & Ashish, 2023). Çin'in Wakhan koridorunu izlemesindeki temel güvenlik kaygısı, yakınlardaki Afganistan'dan kaynaklanan terör tehdidiyle mücadele etmek ve çalkantılı özerk Xinjiang Eyaleti'nin güvenliğini garanti altına almaktır (Wishnick, 2012). Ayrıca, 7 Ağustos 2019'da Wakhan Koridoru yakınlarındaki Gorno-Badakhshan eyaletinde Çin'in Tacikistan ile artan güvenlik işbirliğini gösteren “İşbirliği-2019” adlı ortak terörle mücadele tatbikatı düzenlenmiştir. 2021 yılında Tacikistan hükümeti, Çin'in Wakhan Koridoru yakınlarında Afganistan ile olan güney sınırı boyunca bir terörle mücadele üssü geliştirme önerisini onaylamıştır (Lemon & Jardine, 2024, s. 52). Ancak Çin'in Wakhan Koridoru'na katılımı sadece ikili angajmanların ötesine geçmektedir. Aslında Çin, hem ŞİÖ üyesi devletlerle hem de ŞİÖ-Afganistan Temas Grubu ile aktif bir şekilde işbirliği yapmaktadır. Bu işbirliği Afganistan'daki Wakhan Geçidi ile ilgili güvenlik endişelerini gidermeyi amaçlamaktadır.

Çin açısından ŞİÖ, Çin'in Avrasya bölgesinin güvenliğine yönelik mevcut yaklaşımının yanı sıra Rusya ile güvenlik işbirliğine dair mihenk taşı olan büyük bir güvenlik platformu olarak da hizmet vermektedir (Yuan, 2010). Bununla birlikte, önemli bir güvenlik çerçevesi olarak ŞİÖ, sadece ikili bir güvenlik işbirliği biçimi olarak hizmet etmemektedir; aynı zamanda AEB ve KGAÖ gibi Rusya liderliğindeki bölgesel düzenlemelerin üyelerini de içermektedir. ŞİÖ, Çin ve Rusya tarafından ortaklaşa kurulup yönetiliyor olsa da örgüt içindeki işbirliğinin doğası Çin dış politika ilkeleriyle uyumludur (Maduz, 2018, s. 9). Bu, Çin'in stratejik ortağı Rusya'nın çıkarlarına meydan okumadan, Orta Asya'ya erişimini kolaylaştırmaktadır. Çin dış politikasının işbirliği ilkelerine bağlılığına rağmen, örgütün temel hedefleri KGAÖ'nün Avrasya güvenliğini sağlamak ve üç kötülükle (radikalizm, ayrılıkçılık ve terörizm) mücadele etmek olan hedeflerini de kapsamaktadır (Carroll, 2011). Esnek tasarımı ve diğer bölgesel düzenlemelerle uyumu nedeniyle ŞİÖ, açık bölgeselciliği teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır. ŞİÖ'nün esnek tasarımı, örgüt Güney Asya'dan (Hindistan ve Pakistan) ve Orta Doğu'dan (İran) üyeleri kabul ederek bir açık bölgeselcilik uygulaması sergilediğinde ayan beyan ortaya çıkmıştır (Maduz, 2018). Ayrıca Çin ve Rusya'nın

öncülüğünde Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), 2007-2014 yılları arasında ASEAN, EİT ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) gibi çeşitli bölgesel ve küresel kuruluşlarla mutabakat zaptı imzalayarak uluslararası konumunu güçlendirmiştir (Seiwert, 2023). Bugün ŞİÖ, Avrasya'da önemli bir çok-terafı güvenliğı örgütü haline gelmiştir ve bölgedeki büyük ülkeler arasında güvenliğı işbirliğinin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

4.5. Çin-Rusya İş Birliği ve Yeni Büyük Oyun: Fırsatlar ve Zorluklar

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Çin ile Rusya arasındaki ilişkilerde, ağırlıklı olarak uzun süredir devam eden sınır çatışmasının çözümü bağlamında yeni bir sayfa açılmıştır. Bu, yeni Avrasya ortaklığının başlangıcına ve Çin-Rusya ile Sovyet sonrası alanda, özellikle Orta Asya ve Kafkaslarda ortaya çıkan ülkeler arasında yeni bir işbirliği çağının başlangıcına işaret etmiştir (Dueben, 2013, s. 70). Sovyetler Birliği'nin çöküşü, bölgesel güç Rusya ve Çin için Orta Asya'da ortaya çıkan jeopolitik boşluk nedeniyle önemli bir zorluk doğurmuştur (Ziegler, 2014). Orta Asya'nın dönüşen jeopolitik manzarası, ABD ve AB gibi Batılı güçlere bölgede nüfuz kurma fırsatı vermiştir. Ancak bu durum hem Rusya'yı hem de Çin'i bölgedeki Batı etkisini caydırmak için KGAÖ, AEB ve ŞİÖ gibi bölgesel düzenlemeler kurarak nüfuzlarını yeniden tesis etmeye teşvik etmiştir (Zabortseva, 2012, s. 171). Orta Asya'nın jeopolitik önemi, 19. yüzyılda imparatorluk Rusya'sı ile Britanya İmparatorluğu arasında Avrasya'nın kontrolü için yaşanan rekabet olan Büyük Oyun'a kadar uzanmaktadır. Büyük Oyun, Rusya'nın Orta Asya üzerinde doğrudan kontrol sahibi olmasıyla 20. yüzyılın başında resmen sona ermiştir (Kurečić, 2010). Bu kontrol 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar etkisini sürdürmüştür.

1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte, büyük güçler arasında Sovyet sonrası alanda nüfuz sağlamak için yaşanan jeopolitik rekabet yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Bu bağlamda, artan jeopolitik istikrar eksikliği, akademisyenlerin ve jeopolitik analistlerin "Yeni Büyük Oyunun" başlangıcı olarak işaret eden Avrasya'nın kalbi (Orta Asya) üzerinde nüfuz kazanmak için yeni bir büyük güç rekabetinin olasılığını arttırmıştır (Blank, 2012, s. 150). Artan jeopolitik rekabet karşısında hem Çin hem de Rusya, BDT, KGAÖ ve ŞİÖ gibi bölgesel kurumlar aracılığıyla Orta Asya devletleriyle yakın işbirliğine başlamıştır (Ahmad, 2018). Batı'nın Avrasya'ya olan ilgisi, ABD'nin

1970'lerde Çin Cumhuriyeti'ne yeniden yaklaşmasına kadar uzanmaktadır. Bu durum, Soğuk Savaş'ın zirvesinde Çin-Sovyet ittifakını zayıflatmıştır. Çin-Sovyet ittifakındaki çatlak, Orta Asya ve Kafkaslarda hegemon olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin Avrasya'daki konumunun da zayıflamasına neden olmuştur. Üstelik Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından Carter Yönetimi Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski, ABD'nin Avrasya'ya yönelik dış politika stratejisini formüle etmiş ve Afganistan'daki Savaşın baş mimarı olarak ortaya çıkmıştır (Tsygankov A., 2003, s. 114). Brzezinski'ye göre Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, ABD'ye Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki etkisini zayıflatmak ve Avrasya'da yer edinmek için stratejik bir fırsat sağlamıştır. Brzezinski, Afgan direniş güçlerini destekleyerek Sovyetler Birliği'nin askeri, ekonomik ve siyasi yeteneklerini aşındırmak ve böylece Sovyetler Birliği'ni bir çıkmaza sokmayı amaçlamıştır (Vlad, Josan, ve Vlasceanu, 2010). Brzezinski'ye göre Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, Sovyetlerin zayıf noktalarından yararlanmak, küresel konumunu baltalamak ve Avrasya'nın merkezi bölgesinde Amerikan nüfuzunu arttırmak için ender bir fırsat sağlamıştır.

Avrasya hakkındaki bilimsel yazıları ve kitapları aracılığıyla Brzezinski, Sovyetler Birliği ile Çin arasında herhangi bir ittifakın önlenmesini savunmuştur (Tsygankov A., 2003, s. 122). Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Avrasya'nın jeopolitik manzarası değişmiş ve bu durum Çin ile Rusya arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından iki Avrasyalı güç, bölgedeki Batı müdahalesini caydırmak için bölgesel düzenlemeler yoluyla Sovyet sonrası Orta Asya ve Kafkasya alanı üzerinde yakın işbirliği yapmaya başlamıştır (Hansen, 2013). Soğuk Savaş sonrası Çin ile Rusya arasında özellikle Avrasya kapsamındaki işbirliği, bu ittifakı bölgedeki çıkarlarına jeostratejik bir tehdit olarak gören ABD için büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir (Ahmad, 2018). Brzezinski 1997 yılında yazdığı “Büyük Satranç Tahtası” adlı kitabında, “büyük anti-hegemonik koalisyon” olarak adlandırılan, ABD hegemonyasına yönelik potansiyel Çin-Rusya ittifakı tehdidi konusunda uyarıda bulunmuştur. Brzezinski böyle bir ittifakın “dünyanın güç dengesini değiştirebilecek” bir Avrasya devinin ortaya çıkmasına yol açabileceğine inanmaktadır (Bolt ve Cross, 2018, s. 21). Batı'nın Avrasya'daki geniş çıkarlarını göz önünde bulunduran hem Çin hem de Rusya, Orta Asya ve Kafkasların jeopolitik önemini anlamaktadır. Üstelik Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana iki ülke arasında

derinleşen stratejik ortaklık da bunu doğrulamaktadır (Kazantsev, Medvedeva, ve Safranchuk, 2021). Çatışan jeoekonomik çıkarlar gibi çeşitli zorluklara rağmen, Çin ile Rusya arasındaki ortaklık, güvenlik, ekonomik, diplomatik ve siyasi alanlarda derinleşen ilişkilerden ötürü doğası gereği çok yönlüdür. Avrasya ittifakının güçlenmesinde önemli rol oynayan Çin öncülüğündeki ŞİÖ ve KYG'nin (Bolt ve Cross, 2018, s. 21) kurulmasıyla iki ülke arasındaki stratejik ortaklık önemli ölçüde güçlenmiştir.

Çin açısından bakıldığında, Rusya ile stratejik ortaklık, KYG girişiminin Avrasya'da başarılı bir şekilde uygulanması için hayati öneme sahiptir. Rusya'nın katılımı olmasaydı KYG 'nin Avrasya ayağı önemli zorluklarla karşı karşıya kalabilirdi. Çin'in Moskova'yı KYG'ye dahil etmeye yönelik stratejik kararı, Çin ile Avrupa arasında önemli bir bağlantı görevi gören Rusya'nın coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır (Shakhanova ve Garlick, 2020). Bununla birlikte, ABD ve AB dahil olmak üzere Batılı güçlerin Avrasya'daki jeopolitik çıkarlarına yanıt olarak Çin ve Rusya arasındaki stratejik işbirliği, büyük ölçüde bölgedeki Yeni Büyük Oyun'a bağlanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya, Avrasya'nın kalbindeki stratejik konumu ve el değmemiş doğal kaynakları nedeniyle büyük güçler için önemli bir tampon bölgesi haline gelmiştir (Lukin ve Novikov, 2021). Dahası, Batı ama özellikle ABD merkezli perspektiflere göre, Çin ile Rusya arasında Sovyet sonrası Orta Asya ve Kafkaslar konusunda oluşacak herhangi bir ittifak, bölgede Batının jeopolitik çıkarlarını tehdit edebilecek anti-hegemonik bir Avrasya koalisyonunun oluşumuna neden olabilecektir (Diesen ve Lukin, 2021, s. 31). Ancak Batı'nın rejim değişikliği operasyonları ve yaptırımlar gibi çok sayıda çabasına rağmen, Çin ile Rusya arasındaki stratejik ortaklık son otuz yılda önemli bir ivme kazanmıştır. Rusya'nın Çin ile stratejik ortaklığı Batı yaptırımlarına bir alternatif oluştururken, Çin'in Rusya ile stratejik ortaklığı Avrasya'nın güvenliğinin sağlanması ve KYG girişiminin başarılı bir şekilde uygulanması açısından hayati öneme sahiptir. Bu bağlamda, özellikle Avrasya'daki değişken jeopolitik manzara göz önüne alındığında, her iki ülke de bu ortaklıktan zarardan çok daha fazla fayda sağlamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BATILI GÜÇLERİN ORTA ASYA'YA YÖNELMESİ VE YENİ BÜYÜK OYUN: ABD VE AB

5.1. Batı'nın Asya'daki Çıkarları: Soğuk Savaş'tan Sovyetlerin Dağılmasına

Batı'nın Orta Asya'daki jeopolitik çıkarları, geniş Avrasya kara kütlesi üzerindeki jeostratejik konumu nedeniyle 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, özellikle de Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu bloğu ile ABD liderliğindeki Batı bloğu arasında Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte Orta Asya, ABD'nin çevreleme stratejisi için önemli bir engel olarak ortaya çıkmıştır (Kumar, 2006). ABD, Komünizmin Asya'ya yayılması korkusu nedeniyle Sovyetler Birliği'nin Orta Avrasya'ya hakim olma potansiyelinden endişe duyuyordu. Bu durumu ele almak için ABD, sırasıyla CENTO ve SEATO olarak bilinen Güney Asya ve Güneydoğu Asya'daki devletlerle bir Güvenlik anlaşması imzalamıştır (Erol ve Oğuz, 2023, s. 79). ABD'nin Avrasya'daki çevreleme politikasına yönelik bir diğer büyük zorluk da Sovyetler Birliği ile Komünist Çin arasındaki ittifaktı (Walt, 1989). Bu bağlamda, ABD'nin bölgeye yönelik çevreleme politikası iki baskın faktörle karakterize edilmiştir. Birincisi, Güney Asya, Batı Asya ve Güneydoğu Asya'daki bölge ülkeleriyle güvenlik ittifakları kurmak (Goh, 2008, s. 9-10). İkincisi, komünist bloğu iki kampa bölmek için Çin-Sovyet ittifakında bir çatlak yaratmak. Sovyetleri çevreleme stratejisi 1940'ların sonunda ünlü Amerikalı diplomat ve stratejist George F. Kennan tarafından öncülük edilmiştir (Li & Xia, 2011). Kennan'ın Asya'daki ülkelerle CENTO ve SEATO gibi güvenlik ittifakları kurarak uygulamaya koyduğu çevreleme stratejisi, Komünizmin Avrupa'da yayılmasını engellemeyi ve Sovyetlerin dünya meselelerindeki etkisini sınırlamayı amaçlamıştır (Nawaz, Murtaza ve Akbar, 2022, s. 22-23).

Çin-Sovyet ittifakındaki bölünme, iki komünist müttefik arasındaki sınır anlaşmazlığının yoğunlaştığı 1960'larda yeniden ortaya çıktı. ABD, Avrasya'daki Sovyet etkisini zayıflatmak için Komünist müttefikler arasında yoğunlaşan sınır anlaşmazlığından

yararlanarak bölünmeyi derinleştirmek için bir fırsat gördü (Li & Xia, 2011). Örneğin, Vietnam'daki savaş bu çatlağı gerekli kılmıştır çünkü Çin ve Sovyetler Birliği Kuzey Vietnam'daki Komünist isyanın başlıca destekçileridir. Vietnam Savaşı, 1 Kasım 1955'te başlamış ve Laos ve Kamboçya'ya kadar uzanarak Soğuk Savaş döneminde Çinhindi'nde yaşanan ikinci büyük çatışmayı temsil etmiştir (Hixson, 1998). Bu savaş, Sovyet bloğunu doğrudan ABD ve müttefikleriyle karşı karşıya getiren önemli bir çatışma olarak ortaya çıkmıştır. Vietnam Savaşı esas olarak komünist müttefikleri (Sovyetler Birliği, Çin ve diğer komünist devletler) tarafından desteklenen Kuzey Vietnam ile ABD ve diğer anti-komünist ülkeler tarafından desteklenen Güney Vietnam arasındaydı. Kuzey Vietnam'ın güçleri Güney Vietnamlı komünist bir isyan olan Viet Cong'u içerirken, Güney Vietnam'ın güçleri ABD askeri desteğinin yanı sıra Güney Kore, Avustralya ve Tayland gibi ülkelerden gelen yardımlarla desteklendi (Linantud, 2008, s. 641). ABD'nin Vietnam savaşına müdahil olması, Güneydoğu Asya'daki çevreleme stratejisinin bir parçasıydı ve bu stratejinin temelinde, bölgedeki bir ülkenin komünizme yenik düşmesi halinde diğer ülkelerin de onu takip edeceğini öne süren domino teorisi yatıyordu. ABD, Mart 1965'te Başkan Lyndon B. Johnson'ın Güney Vietnam'daki Da Nang'a 3,200 deniz piyadesinin konuşlandırılması emrini vermesiyle Vietnam Savaşı'na doğrudan müdahil olmuştur (Taylor, 1985, s. 22). ABD birliklerinin Kuzey'deki Komünist güçlere karşı Güney Vietnam'ı desteklemek üzere doğrudan savaşa dahil olması Güneydoğu Asya'daki vekalet savaşını daha da derinleştirmiştir.

Ancak 1968 yılına gelindiğinde, özellikle Kuzey Vietnam ve Vietkong güçlerinin Güney Vietnam'da Tet Saldırısı olarak bilinen koordineli bir dizi sürpriz saldırı başlatmasının ardından ABD güçleri Vietnam'da tıkanmıştır (Wirtz, 1990). Vietnam'daki ABD birliklerinin büyük kayıplar vermesi, ABD genelinde savaş karşıtı hareketleri tetikledi ve bu da savaş çabalarını daha da karmaşık hale getirdi. Büyüyen savaş karşıtı hareket ve Vietnam'daki ağır askeri kayıplar karşısında ABD yönetimi bölgeden çıkış için yeni bir strateji geliştirmek zorunda kalmıştır (McAdam & Su, 2002). 1969 yılında, Ussuri Nehri ve diğer tartışmalı sınır bölgeleri boyunca Çin-Sovyet Sınır Çatışması olarak da bilinen Sovyet-Çin sınır savaşı yaşandı. Çatışmaya bir dizi askeri çatışma, özellikle de Zhenbao Adası'ndaki yoğun savaş damgasını vurmuş ve iki komünist dev arasında bölgesel ve ideolojik farklılıklar nedeniyle yaşanan derin gerilimleri yansıtmıştır (Iwashita, 2008, s. 70). Kısa ama şiddetli karşılaşmalar her iki tarafta da kayıplara yol açmış ve Çin-Sovyet

ilişkilerini önemli ölçüde gererek Çin'i ABD ile yakınlaşma arayışına itmiştir. ABD bu fırsatı Güneydoğu Asya'da Sovyetler Birliği'ne karşı yeni stratejisinin bir parçası olarak kullandı (Zhongchun, 2005). Dahası ABD, Çin'in komünist müttefiki üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, Çin ile ilişkilerin geliştirilmesinin Kuzey Vietnam'a barış anlaşması için baskı yapacağını umuyordu. 1971 yılında ABD pinpon takımının Çin'e yaptığı ziyaret, Çin-Amerikan ilişkilerinde bir çözülmeye işaret etmiş ve bir dizi diplomatik alışverişe yol açmıştır. "Ping-Pong Diplomasisi" olarak bilinen bu dönem, daha önemli diplomatik angajmanların önünün açılmasına yardımcı oldu. 1972 yılında Başkan Richard Nixon'ın Çin'e yaptığı tarihi ziyaret, Pekin ile ilişkileri geliştirmek için stratejik bir hamleydi (Eckstein, 1993, s. 328). Bu ziyaret, ABD-Çin ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu ve Sovyet gücünü dengelemeye yönelik karşılıklı bir ilgiden kaynaklanıyordu. Ayrıca 1970'lerin başında Çin-Sovyet ittifakındaki bölünme, bölgede Sovyetler Birliği'ni kontrol altına almak için yeni Amerikan Avrasya Stratejisi'nin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Thornton, 1986, s. 56). Dahası, Çin-Sovyet bölünmesi Amerikalı stratejistlere bu durumdan faydalanma ve Avrasya'daki Amerikan varlığını genişletme fırsatı da sunmuştur.

ABD'nin Asya'ya yönelik yaklaşımındaki en önemli dönüm noktası, 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra gerçekleşmiş ve bu da Amerikanın Avrasya stratejisinin gelişmesine yol açmıştır. ABD, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalini Sovyetler Birliği'ni temelden zayıflatmak için mükemmel bir fırsat olarak görmüştür (Bromley, 2007). Dahası, Amerikalı stratejistler bölgedeki müttefiklerini ikna ederek Amerika'nın Afganistan'a müdahalesini meşrulaştırmak için "Sıcak Su Tezi"nin propagandasını yaptılar. Bu söylem, Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı (NSA) Zbigniew Brzezinski tarafından yayılmış ve Brzezinski, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin nihai amacının sadece burayı işgal etmek değil, Hint Okyanusu'ndaki sıcak su limanına ulaşmak olduğunu belirtmiştir (Ali & Dong, 2015, s. 45-46). Brzezinski'ye göre, Sovyetler Birliği'nin Hint Okyanusu'ndaki sıcak su limanına erişimi, ABD'nin Akdeniz'deki deniz hegemonyasına potansiyel olarak meydan okuyabilirdi. Akdeniz Amerika'nın enerji güvenliği için kritik önemde olduğundan, Sovyetlerin Hint Okyanusu'na ulaşması Batı Asya'dan Batı'ya petrol sevkiyatını tehlikeye atabilirdi (Lowenstein, 2016, s. 39). Ancak pek çok akademisyene göre Brzezinski, Jimmy Carter'ı Sovyet işgaline karşı radikal

unsurları desteklemeye ve silahlandırmaya ikna etmek için Afganistan'ın işgalinin ardındaki gerçek Sovyet niyetlerini kasıtlı olarak yanlış yorumlamıştır.

Jeopolitik açıdan bakıldığında Brzezinski, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalini ABD'nin stratejik bir yenilgiye uğratmak için kullanması gereken stratejik bir hata olarak görmüştür. Dahası Brzezinski, Sovyet işgaline karşı Afganistan'daki gerillaları silahlandırarak ABD'nin Avrasya'daki stratejik konumunu uzun bir süre için güçlendirebileceğine de inanıyordu (Baev, 2012). ABD'nin Afganistan'a artan ilgisinin ardındaki bir diğer önemli neden de 1979 yılında İran'da gerçekleşen ve ABD destekli Şah rejimini deviren İslam devrimidir. Bu bağlamda ABD, güvenlik çıkarlarını korumak için bölgede yeni bir müttefike ihtiyaç duymuştur (Shapiro, 2020, s. 4). Ancak, halefi Ronald Reagan'a kıyasla daha yumuşak dilli bir başkan olan Jimmy Carter döneminde, dış politika kurumu ABD'nin Afganistan'da Sovyetlere karşı müdahalesi konusunda derin bir bölünme yaşadı. Ancak NSA'sı Brzezinski, Carter'ı Sovyetleri çıkmaza sokmak ve Sovyetler Birliği'ni yenerek ABD'nin çıkarlarını ilerletmek için Afganistan'daki militanları, Mücahitleri silahlandırmaya ikna eden şahin bir savunucuydu (Shapiro, 2020, s. 5). Diğer nedenlerin yanı sıra, 1979 İslam devriminden sonra İran'la yaşanan rehine krizi, Carter'ın 1981'de Sovyetlerle mücadelede daha agresif olan Cumhuriyetçi başkan adayını Ronald Reagan'a karşı yeniden seçilme şansını kaybetmesine neden olmuştur. Reagan 20 Ocak 1981'de göreve geldikten sonra Afganistan'da Sovyetlere karşı savaşıyan mücahitlere finansman ve silah yardımını yoğunlaştırdı (Hartman, 2002, s. 474). Brzezinski Reagan Yönetimi döneminde NSA'daki pozisyonunu kaybetmesine rağmen, lobicilik faaliyetleriyle Afgan İç Savaşı'na agresif bir şekilde müdahil olma çabalarını sürdürdü. Brzezinski, Mücahit savaşçılara Stinger füzeleri de dahil olmak üzere gelişmiş silahlar sağlanması için ABD hükümeti nezdinde aktif lobi faaliyetlerinde bulundu. Stratejisi çatışmayı tırmandırmayı ve Sovyet işgalini ekonomik ve siyasi olarak savunulamaz hale getirmeyi amaçlıyordu (Kuperman, 1999). Nihayetinde Stinger füzeleri Mücahitlerin Sovyet uçaklarıyla etkin bir şekilde mücadele edebilmesinde çok önemli bir rol oynamış ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan çekilme kararına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Reagan'ın yeniden seçilmeyi garantilediği 1985 yılına gelindiğinde, Sovyet kuvvetleri Afganistan'da tehlikeli bir çıkmaza girmişti. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı elinde tutma konusundaki zayıflayan pozisyonunu göz önünde bulunduran Reagan Yönetimi,

militalara silah tedarikini ve finansmanı yoğunlaştırarak ABD'nin savaşa katılımını daha da yoğunlaştırdı. Reagan yönetimi tarafından Sovyet-Afgan Savaşı (1979-1989) sırasında Afgan m¼cahlıtlere sağlanan toplam yardım miktarı yaklaşık 3 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (Hughes, 2008, s. 335). Bu destek t¼fekler, makineli t¼fekler, havan topları, el bombaları ve tanksavar f¼zeleri gibi çok çeşitli silah ve teçhizatı içeriyordu. Ancak en kayda değer katkılardan biri Stinger karadan havaya f¼zelerinin tedarik edilmesi idi. Omuzdan fırlatılan bu f¼zeler özellikle Sovyet helikopterleri ve uçaklarına karşı etkili olmuş ve M¼cahlıtlerin daha iyi donanımlı Sovyet kuvvetlerine karşı etkili gerilla savaşı y¼r¼tme kabiliyetini önemli l¼de arttırmıştır (Torbin, 2020). ABD'nin Afganistan'daki militalara verdiği askeri ve mali desteğin yoğunlaşması, 1988 yılına gelindiğinde Sovyet g¼lerinin stratejik olarak yenilgiye uğramasına yol açmış ve Sovyetler Birliği nihayet g¼lerini geri çekmek için m¼zakerelere başlamıştır. Afganistan'dan ekilme Sovyetler Birliği için hem iç hem de uluslararası alanda jeopolitik bir felaketle sonuçlanmıştır. ¼lke içinde Afganistan'daki savaş Sovyetler Birliği'ni iflas ettirmiş, bu da Sovyet bloğu içinde isyan ve ayaklanmalara neden olmuştur (Drre & Kraudzun, 2012, s. 426). Aynı şekilde, uluslararası alanda da Sovyetler Birliği, Afganistan'daki Sovyet g¼lerinin k¼¼k d¼ř¼r¼c¼ yenilgisiyle hayal kırıklığına uğrayan kom¼nrist m¼ttefikleri arasındaki prestijini ve pop¼laritesini kaybetti. Son olarak, 1991 yılının sonunda Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'daki eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde Sovyetler Birliği dağılmaya başlamıştır (Daley, 1989). Sovyetler Birliği'nin dağılması post-Sovyet coğrafyasında b¼y¼k bir jeopolitik ve jeostratejik boşluk yaratmış, siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda de-Sovyetleşme s¼reci başlamıştır (Bakke, Rickard ve O'Loughlin, 2023). Buna ek olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD liderliğindeki Batı'nın Sovyetler Birliği'ne karşı kazandığı zaferle Soğuk Savaş'ı da sona erdirmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi, k¼resel siyasetin geleceğine ilişkin iki b¼y¼k tartışmayı tetiklemiştir (Mastanduno, 1997, s. 50). İlk tartışma, Soğuk Savaş sonrası k¼resel siyaseti ABD liderliğindeki tek kutupluluk dönemi olarak ilan eden Francis Fukuyama gibi akademisyenler tarafından başlatılmıştır. İkinci tartışmanın nc¼l¼ę¼n¼ ise Çin'in y¼kseliři ve Rusya'nın yeniden ortaya çıkma ihtimalini ortaya koyarak tek kutupluluğu bir yanılısama olarak ilan eden Amerikalı akademisyen Christopher Layne yapmıştır.

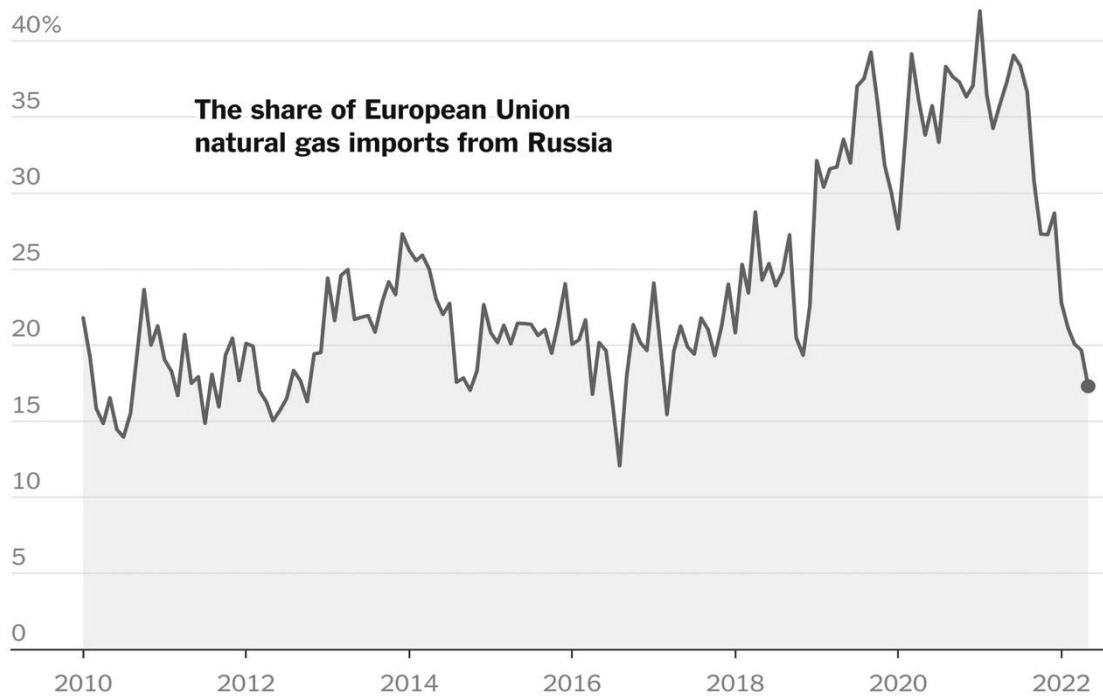
Sovyet sonrası Rusya ve Çin tarihsel olarak Avrasya'da bölgesel hegemonlar olduklarından, küresel siyasette gelecekte oynayacakları rol göz ardı edilemez. 1993 tarihli ünlü eseri “Tek Kutuplu Yanılsama: Neden Yeni Büyük Güçler Yükselinecek?” adlı ünlü eserinde Layne, ABD liderliğindeki tek kutupluluğun hayatta kalmasının ve devamlılığının uluslararası sistemdeki yeni güçlerin yükselip yükselmeyeceğine bağlı olduğunu savunmaktadır (Layne, 2006, s. 9-10). Layne'e göre, Büyük Güçlerin ortaya çıkışı yapısal kaynaklı bir olgudur ve iki ana faktörün sonucudur: anarşi ve farklı büyüme oranları. Layne, Çin ve Rusya'nın ekonomik gücü ve askeri kudreti göz önüne alındığında, büyük güçler olarak ortaya çıkmalarının muhtemel olduğu sonucuna varmaktadır (Layne, 1993, s. 37). Buna ek olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Çin ve Rusya için Orta Asya ve Kafkasya'da jeopolitik bir boşluğun ortaya çıkması büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir (Ziegler, 2014). Hem Rusya hem de Çin, boşluğu doldurmaya çalışan ABD ve Avrupalı müttefiklerinin çıkarlarının farkındaydı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden kısa bir süre sonra, Sovyet sonrası Rusya, uzun süredir devam eden sınır anlaşmazlığını çözmek için Çin ile bir anlaşma imzaladı ve bu da iki ülke arasında yeni bir işbirliği döneminin temelini attı (Mankoff, 2015). Dahası, Sovyet sonrası Doğu Avrupa'da artan Batı etkisiyle birlikte hem Rusya hem de Çin, Batı etkisinin Orta Asya ve Kafkasya'ya yayılmasından endişe duymaya başlamıştır. Batı etkisine karşı koymak için her iki ülke de Orta Asya devletleriyle hem ikili hem de çok taraflı formatlarda yakın işbirliğine başlamıştır (Kazantsev, Medvedeva, & Safranchuk, 2021, s. 58). Orta Asya, 19. yüzyılın başından bu yana, Avrasya'nın kalbindeki stratejik konumu nedeniyle Batılı güçler ve bölgesel hegemonlar arasındaki rekabetin jeopolitik eksenini olarak hizmet etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını kazanarak stratejik konumları ve geniş doğal kaynakları nedeniyle Batılı güçlerin dikkatini çekmesiyle jeopolitik manzarada önemli değişikliklere yol açmıştır.

5.2. Sovyet Sonrası Orta Asya, Batı'nın Enerji Çıkarları ve Yeni Büyük Oyun

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı'nın Orta Asya'ya olan ilgisi, petrol ve doğal gaz gibi kullanılmayan geniş doğal kaynaklar ve Avrasya'nın kalbindeki stratejik konumu gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle önemli ölçüde artmıştır. Tıpkı Doğu Avrupa'daki Sovyet sonrası alan gibi, ABD ve AB gibi Batılı güçler de Orta Asya'yı, Çin ve Rusya gibi bölgesel hegemonlara karşı Avrasya'daki nüfuzlarını genişletmek için stratejik bir

sınır olarak görmüştür (Iqbal & Afridi, 2017, s. 234-35). Sovyetler Birliği'nin çöküşünden kısa bir süre sonra Batı, bölgede bir yer edinmek için Orta Asya'daki bağımsız devletlerle diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır (Allison, 2004). Batı açısından Orta Asya, Avrupa'nın enerji güvenliği ve Avrupa'nın Rus hidrokarbonlarına bağımlılığını azaltmak için jeostratejik açıdan önemlidir. Örneğin, Şekil 5.1'de gösterildiği üzere, 2022 öncesinde AB, Rusya'dan Avrupa'ya yılda %40 oranında 150-190 milyar metreküp (bcm) doğal gaz ithal etmekteydi.

Şekil 5.1. 2022 Öncesi Rusya'dan Avrupa'ya Doğalgaz İthalatı

Kaynak: Karaian, Jason & Russell K. (2022), *How Russian Gas in Europe Is Dwindling*, NYT, <https://www.nytimes.com/2022/09/07/business/russia-gas-europe.html> Erişim Tarihi: 07/09/2022.

Yukarıdaki Şekil 5.1, Avrupa'nın enerji taleplerini karşılamak için doğalgaz ithalatında Rusya'ya olan aşırı bağımlılığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Orta Asya ve Kafkasya'daki henüz kullanılmamış doğal kaynakların geniş rezervleri, Avrupa'nın enerji güvenliği ve Rusya'ya olan aşırı bağımlılığının azaltılması için hayati önem taşımaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD ve AB gibi Batılı güçler Orta Asya ve Kafkasya'ya doğru yönelimlerini genişletmeye başladılar.

Ayrıca Batı, özellikle de ABD, Çin'in bölgede artan ekonomik ve siyasi etkisinden korkuyordu (Iqbal & Afridi, 2017, s. 244). Bununla birlikte, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin jeopolitik manzarada Rusya, Çin, ABD ve AB gibi büyük güçleri ittifaklar kurmak için yeni stratejiler geliştirmeye zorlayan önemli değişiklikler getirdiği gerçeği inkar edilemez (Lewis, 2022). Dahası, Sovyetler Birliği'nin çöküşü Rusya'nın Orta Avrasya üzerindeki doğrudan kontrolünü sona erdirmiş ve bölgede stratejik bir boşluk yaratmıştır. Örneğin, 1990'ların ortalarından sonlarına kadar, Hazar bölgesinin enerji manzarasını şekillendiren birkaç önemli anlaşma yapılmıştır. "Asrın Anlaşması" 20 Eylül 1994'te Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de imzalanarak ülkenin Sovyet sonrası petrol endüstrisinin gelişiminde önemli bir dönüm noktasına işaret etti. Bu anlaşma, Azeri-Çirak-Güneşli petrol sahalarının araştırılması ve geliştirilmesi için Azerbaycan hükümeti ile uluslararası petrol şirketlerinden oluşan bir konsorsiyumu içeriyordu. Ankara Deklarasyonu, 29 Ekim 1998 tarihinde imzalanmış ve özellikle enerji taşımacılığı alanında bölgesel işbirliğini daha da güçlendirmiştir (Mahammadali, ibrahim, & gardashkhan, 2020, s. 12). 1999 yılında Gürcistan, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan, Orta Asya'dan Avrupa pazarlarına doğal gaz taşımayı amaçlayan Trans-Hazar Boru Hattı'na ilişkin hükümetler arası bir anlaşma imzaladı (Zhiltsov, 2015). Aynı şekilde ABD de bu fırsattan yararlanmak ve boşluğu doldurmak amacıyla eski Sovyet coğrafyasındaki nüfuzunu genişletmeye başladı. Bu bağlamda, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD'nin Orta Asya ve Avrasya'ya yönelik temel stratejilerinden biri bölgede demokrasi, istikrar ve güvenliği teşvik etmektir (Karaganov, 2018). Ekim 1992'de ABD, eski Sovyet cumhuriyetlerine ekonomik ve insani yardım sağlayan Özgürlük Destek Yasası'nı yürürlüğe koymuştur. Bu yasa, bölgedeki demokratik kurumları, serbest piyasa reformlarını ve ABD iş yatırımlarını desteklemede önemli bir rol oynamış ve kritik bir geçiş döneminde Sovyet sonrası alanda Amerikan etkisini etkili bir şekilde genişletmiştir (CRS, 2002, s. 30). Özgürlük Destek Yasası'nın bir diğer amacı da enerji kaynaklarını geliştirmek, Rusya'yı bypass eden yeni ihracat yolları oluşturmak ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin piyasa ekonomilerine ve demokratik sistemlere geçiş sürecinde Batı etkisini arttırmaktır.

Bu bağlamda, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD'nin Avrasya'ya yönelik büyük stratejisi çeşitli faktörler tarafından yönlendirilmiştir. Birincisi, bölge Batı için jeopolitik olarak önemlidir, özellikle de petrol ve doğal gaz gibi kullanılmayan doğal kaynakların

geniş rezervlerinin varlığı söz konusu olduğunda. İkincisi, bölge stratejik olarak iki büyük Avrasya gücü olan Rusya ve Çin arasında yer almaktadır, dolayısıyla ABD'nin bölgedeki varlığı bu iki gücün etkisini sınırlandırmak ve Batı'nın ekonomik çıkarlarını korumak için elzemdir (Iqbal & Afridi, 2017). Soğuk Savaş döneminde Avrasya'daki ilk rakipler Sovyetler Birliği ve ABD iken, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Çin ve AB de bu yarışa katılmıştır. Bu bağlamda, üç büyük güç; Çin, Rusya ve ABD arasında süregelen stratejik rekabet, bölgeyi jeopolitik rekabetin merkezine taşımıştır (Kim & Indeo, 2013). Amerikalı siyaset bilimci Alexander Cooley'e göre, Büyük Güçlerin Sovyet sonrası Orta Asya'ya daha fazla müdahil olması, bölgede Büyük Oyun'un yeniden canlandığını göstermektedir. Rusya, Çin, AB ve ABD gibi Büyük Güçler, çeşitli stratejik amaçlar için eski Sovyet etki alanına erişmek istemektedir (Cooley, 2019). Örneğin, ABD için Orta Asya'daki varlığı Avrasya'da stratejik bir yer edinmek ve bölgedeki Rus ve Çin etkisine karşı koymak için gereklidir (Allison, 2004). Benzer şekilde Rusya da bölgeyi kendi tarihi arka bahçesi olarak görmekte ve büyük güç statüsünü geliştirmek için bölgede baskın bir varlık olarak sürdürmek istemektedir. Aynı şekilde, AB için de petrol ve doğal gaz gibi kullanılmayan doğal kaynakların geniş rezervleri Avrupa'nın enerji güvenliği ve enerji ithalatında Rusya'ya olan aşırı bağımlılığının azaltılması için kritik öneme sahiptir (Iqbal & Afridi, 2017, s. 235). Son olarak Çin, Orta Asya'yı özellikle çalkantılı Sincan eyaletinde iç istikrarı sağlamak için stratejik olarak önemli bir bölge olarak görmekte ve bu nedenle bölgeyle ekonomik, enerji ve güvenlik alanlarında yakın işbirliğine odaklanmaktadır (Tian, 2009).

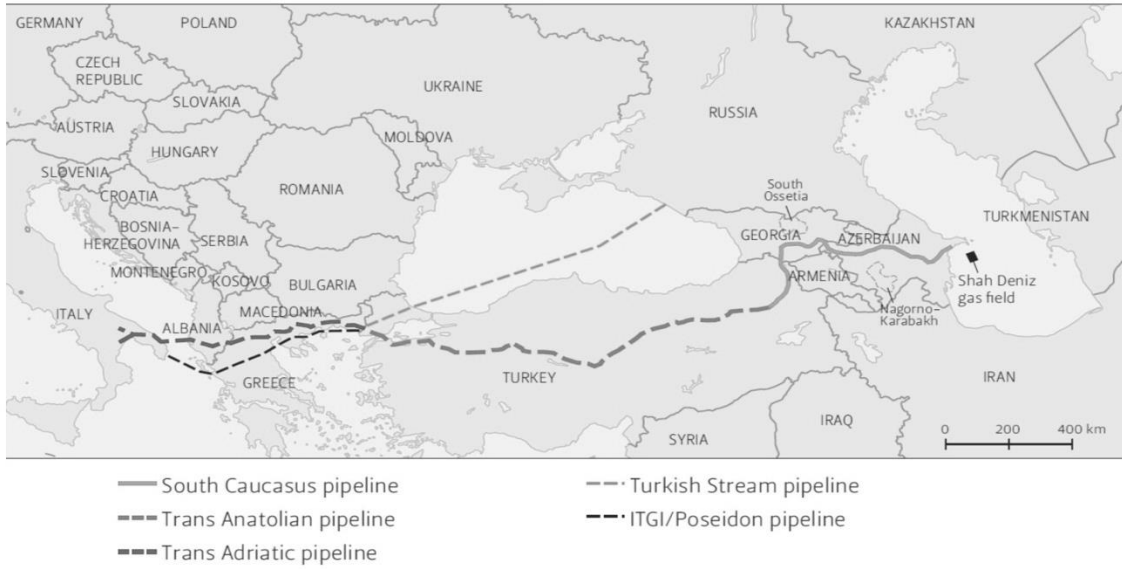
İkinci bağlamda, Sovyet sonrası Orta Asya jeopolitik ve jeoekonomik açıdan Batılı Güçler için önemlidir. Örneğin, Batılı güçler Orta Doğu'daki enerji rezervlerinin dünyanın artan talebini karşılamak için yeterli olmadığına inanmaktadır (Iqbal & Afridi, 2017). Bu nedenle Batılı güçler, Orta Asya ve Kafkasya'nın kaynak zengini bölgeleriyle işbirliklerini artırarak enerji ithalatlarını çeşitlendirmek istemektedir. Ayrıca, Orta Doğu'da, özellikle de petrol ticareti için hayati önem taşıyan Basra Körfezi'nde artan istikrarsızlık, Batı'nın enerji güvenliği için bir tehdit oluşturmaktadır (Dorian, 2006). Bu bağlamda, ABD ve AB gibi Batılı güçler Orta Asya ve Kafkasya'daki kaynakları, Batı'nın enerji ithalatında Orta Doğu ve Rusya'ya olan bağımlılığına bir alternatif olarak görmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hem Çin hem de Rusya Batılı güçlerin niyetlerini anlamış ve Orta Asya'da ikili ve çok taraflı formatlar aracılığıyla

yakın işbirliği yapmaya başlamıştır (Yenikeyeff, 2011). Bu arada, Rus ve Çin etkisine karşı koymak için Batılı güçler Orta Asya devletleriyle işbirliğini arttırmak için ekonomik ve diplomatik stratejiler uygulamaktadır. Hem ABD hem de AB, 1995'ten bu yana, bölgeden Avrupa'ya doğru petrol ve gaz akışını artırmak amacıyla yeni bir boru hattı ağının inşası için enerji sektörüne yatırım yapmaya başlamıştır (Baghat, 2006, s. 971). Bunun nedeni, Sovyet döneminden kalma mevcut boru hattı ağlarının bölgeden artan petrol ve gaz talebini karşılamak için yeterli olmamasıdır. Bu nedenle 1990'ların sonlarından bu yana Shell, Total, Exxon Mobil ve ENI gibi Batılı petrol şirketleri boru hattı ağlarını çeşitlendirmek için yatırımlar yaparak bölgede aktif olarak yer almaktadır (Raimondi, 2019, s. 18-19). Örneğin, önerilen Trans-Hazar (Transcaspian), Türkmenistan'dan Azerbaycan üzerinden Avrupa'ya gaz taşıyan en büyük boru hattı ağlarından biriydi.

Trans-Hazar Denizi Boru Hattı Projesi (Trans-Caspian Pipeline Project—TCPP) fikri ilk olarak 1996 yılında Rusya'nın bölgedeki enerji hakimiyetine karşı koymak için ABD tarafından önerilmiş ve desteklenmiştir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın 2000'li yılların başında AB ile yaptıkları anlaşmalara rağmen, proje Rusya ve İran'ın Hazar Denizi'nin karasal sınırlarına ilişkin hukuki ihtilafları nedeniyle sekteye uğramıştır (Bahgat, 2003). Rusya ve İran'ın muhalefeti projenin uygulanmasını engellemiştir. Ancak TCCP, 2005 yılında Rusya-Ukrayna gaz anlaşmazlığı nedeniyle Batı'nın dikkatini yeniden çekmiştir. Mayıs 2006'da Avrupa Komisyonu'nun Enerjiden Sorumlu Üyesi Andris Piebalgs Kazakistan'a yaptığı resmi ziyaret sırasında AB'nin TCCP'nin inşasına verdiği desteği ifade etmiştir (Feklyunina, 2008). İran ve Rusya'nın boru hattına ilişkin muhalefetine rağmen AB, boru hatlarının 2012 yılına kadar inşa edilmesi için çabalarını yoğunlaştırmıştır. Benzer şekilde, TCCP'ye olan ilgiyi yeniden canlandırmak için AB, Rus gaz devi Gazprom'un bölgedeki tekeline alternatif olarak Güney Gaz Koridoru'nun oluşturulmasına yönelik 2008 tarihli önerisini 2014 yılında yeniden gündeme getirmiştir (Leal-Arcas, Grasso ve Ríos, 2015). Güney Gaz Koridoru önerisi, Güney Gaz Koridoru önerisi, Türkmenistan, yaklaşık 19,5 trilyon metreküp ile dünyanın dördüncü en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olmasına rağmen, bu gazın Avrupa'ya tedariki Azerbaycan'ın Şah Deniz sahası üzerinden gerçekleştirilmemektedir. Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri yaklaşık 7 milyar varil olup, yıllık üretimi günde 700.000 varil civarındadır; doğal gaz rezervlerinin ise 2,5 trilyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir (O'Byrne,

2021). Bu kaynaklar Avrupa'nın enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi için önemli bir potansiyel teşkil etmektedir ve Güney Gaz Koridoru'nun inşası Avrupa'ya enerji arzını artıracaktır. Bununla birlikte, AB komisyonu öncülüğündeki Güney Gaz Koridoru, Arnavutluk üzerinden Yunanistan ve İtalya arasındaki Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP) ve Türkiye-Gürcistan sınırından geçen Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) gibi karmaşık bir boru hattı ağını içermektedir (Jafarzadeh, Shakeri, Ghasemi, & Javan, 2021, s. 221). TANAP'ın inşasına 2015 yılında, TAP'ın inşasına ise 2016 yılında başlanmış olup aşağıdaki Harita 5.1'de gösterilmektedir.

Harita 5.1. Güney Gaz Koridoru Genişlemesi

Kaynak: Siddi, Marco (2018). *A lack of critical public debate: Questioning the EU's support for the Southern Gas Corridor*, LSE, <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2018/08/22/a-lack-of-critical-public-debate-questioning-the-eus-support-for-the-southern-gas-corridor/> , Erişim Tarihi: 22/08/2018.

Güney Gaz Koridoru, TAP ve TANAP boru hatlarının inşasının tamamlanmasının ardından Aralık 2020'de faaliyete geçmiştir. Bu boru hattının toplam uzunluğu yaklaşık 3500 kilometre olup Azerbaycan'dan başlayarak İtalya'ya kadar yedi ülkeyi birbirine bağlamaktadır (Leal-Arcas, Grasso, & Ríos, 2015, s. 2). Yatırım kararı 2013 yılında AB tarafından alınmıştır ve bu mega projenin inşaatının toplam maliyeti 40 milyar dolardır. AB tarafından Güney Gaz Koridoru'nun oluşturulmasının ardında iki önemli hedef vardı. Güney Gaz Koridoru'nun inşasının arkasındaki en önemli nedenlerden biri, Rusya ve

İran'ın karşı çıktığı tartışmalı Trans-Hazar Boru Hattı'nı yeniden düzenlemektir (Abbasov, 2014, s. 28). Güney Gaz Koridorunun, AB'nin Rus gazına olan bağımlılığını azaltmasını sağlamaktadır. Aynı şekilde AB, Güney Gaz Koridoru'na yatırım yaparak kendisini Çin ve Rusya'nın yanı sıra Avrasya Enerji pazarında önemli bir paydaş olarak konumlandırmıştır (Siddi, 2019). Ayrıca Güney Gaz Koridoru, ABD ve AB gibi Batılı güçlerin Çin ve Rusya'ya karşı Avrasya bölgesindeki nüfuzlarını genişletmeleri için önemli bir teşvik işlevi görmektedir. Stratejik ve güvenlik perspektifinden bakıldığında ABD, Rusya ile rekabeti nedeniyle AB'nin Rus gazına aşırı bağımlılığını Batı'nın enerji güvenliğine bir tehdit olarak görmektedir (Yenikeyeff, 2011). Bu bağlamda, Batılı güçler tarafından Güney Gaz Koridoru gibi alternatif boru hattı ağlarının inşa edilmesi, bölgedeki büyük güçlerin çatışan jeopolitik çıkarlarını ortaya koymaktadır. Dahası, büyük güçlerin çatışan jeopolitik çıkarları, bölgedeki Yeni Büyük Oyun'un mantığını doğrulamaktadır; bu mantık sadece enerji kaynaklarıyla sınırlı olmayıp, nüfuz alanı için de verilen bir rekabeti.

5.3. ABD ve AB'nin Orta Asya'ya Yönelmesi: Jeostratejik Zorunluluk

Batı'nın Orta Asya ve Kafkasya'ya odaklanması, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden kısa bir süre sonra pragmatik olarak şekillenmeye başladı. Rusya'nın arka bahçesi üzerindeki doğrudan kontrolünü kaybetmesi, Batılı güçlere bölgedeki diplomatik, ekonomik ve siyasi alanlardaki nüfuzlarını genişletme fırsatı sunmuştur (Blank, 2012). Başlangıçta, Batı'nın bölgedeki çıkarları temel olarak iki ana faktörden kaynaklanıyordu. Birincisi, bölgedeki kullanılmayan kaynakların geniş rezervleri, Batılı güçlerin sürekli artan enerji taleplerini karşılamak için gerekliydi. İkincisi, Batılı güçler Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan jeopolitik boşluğu doldurmak istiyordu (İqbal & Afridi, 2017, s. 233). Dahası, Orta Asya ve Kafkasya'nın coğrafi konumu onu altyapı, ticaret ve enerji açısından Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan canlı bir kavşak haline getirmektedir. Coğrafi konumu ve jeopolitik zorunluluğuna rağmen Batılı güçler, Sovyetler Birliği'nin ani çöküşünden sonra bölgeye fazla ilgi göstermemiştir. Ancak, Rusya'nın yeniden ortaya çıkışı ve Çin'in bölgede artan etkisi nedeniyle bölge, on yılı aşkın bir süredir Avrasya jeopolitiğinin merkezine girmiştir (Abilov, 2012). 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Afganistan'ı işgali, ABD'nin Afganistan'daki askeri çabalarını desteklemek için Orta Asya'yı stratejik olarak önemli hale getirmiştir. ABD'nin

Afganistan'ı işgali, ABD'nin Rusya ile istişare ettikten sonra Özbekistan ve Kırgızistan'da geçici askeri üsler kurmasına izin vermiştir (Giragosian, 2004).

Bununla birlikte, ABD'nin Afganistan'a müdahalesi, Rusya'nın baskısı ve muhalefeti nedeniyle ABD'nin bölgede kalıcı bir askeri dayanak sağlamasına izin vermemiştir. ABD, Özbekistan ile ilişkilerinin bozulması nedeniyle 2005 yılında Taşkent'teki askeri üssünü kapatmıştır (Sun & Elmahly, 2018, s. 10). ABD'nin Özbekistan'daki askeri üssünün 2005 yılında kapatılması, bölgesel jeopolitik faktörlerin karmaşık bir etkileşimi sonucunda gerçekleşmiştir. Başlangıçta Taliban rejiminin yıkılmasının ardından Afganistan'daki operasyonları desteklemek için kurulmuş olsa da, üssün kapatılmasında öncelikle ABD-Özbek ilişkilerinin kötüleşmesi etkili olmuştur (Troitskiy, 2015). Bu bozulma, Özbek hükümetinin Mayıs 2005'te Andican'daki protestoları şiddet kullanarak bastırmasına yönelik ABD eleştirileri ve Taşkent'in eski Sovyet coğrafyasını kasıp kavuran "renkli devrimler" dalgasına ABD'nin verdiği destekten duyduğu endişeden kaynaklanmıştır (Jarvik, 2007). Aynı zamanda, Rusya'nın 2005'ten itibaren "Egemen Demokrasi" kavramını dile getirmesi ve uygulaması, algılanan etki alanında daha iddialı bir duruşa işaret ederek ABD'nin Orta Asya'daki etkisini daha da karmaşık hale getirmiştir. Temel olarak, 2006 yılında Vladislav Surkov tarafından dile getirilen Rus "Egemen Demokrasi" kavramı, farklı bir Rus yönetim modelini meşrulaştırmayı ve Moskova'nın yakın çevresindeki etkisini yeniden güçlendirmeyi amaçlamıştır (Chatterjee, 2023, s. 147). Ancak ABD, Afganistan'daki güçlerini desteklemek için 2014 yılına kadar Kırgızistan'daki askeri üssünü işletmeye devam etti. ABD, Doğu Avrupa'nın Sovyet sonrası bölgesine kıyasla Orta Asya'daki güvenlik çıkarlarına daha az öncelik verse de, bölge hem ABD hem de Avrupalı müttefikleri için jeopolitik açıdan önemini korumaktadır (Kim, Blank ve Ordabek, 2015).

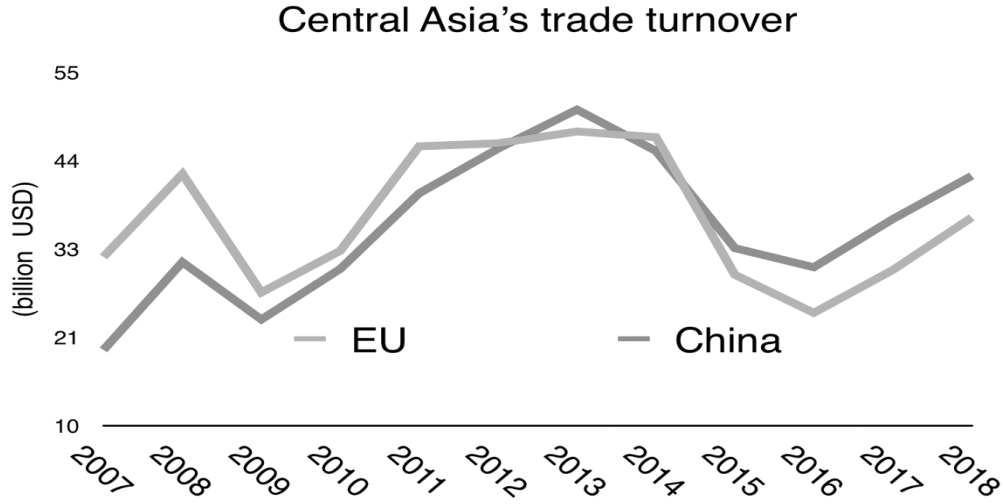
Dahası, Çin'in 2000'ten bu yana Orta Asya'da hem ekonomik hem de güvenlik alanında artan etkisi, ABD ve Avrupalı müttefiklerini bölge ülkeleriyle işbirliğini genişletmeye zorlamıştır. Çin'in yanı sıra Rusya da, Batılı güçlerin bölgedeki jeopolitik çıkarlarına tehdit olarak gördükleri Rusya merkezli Avrasya yapılanmasının mirasını bölgede sürdürmeye çalışmaktadır (Nichol, 2013, s. 13). ABD'nin Orta Asya stratejisi aynı zamanda bölgesel istikrarı korumak, ekonomik entegrasyonu teşvik etmek ve Rusya ile Çin'in etkilerini dengelemek gibi daha geniş jeopolitik hedefleri de yansıtmaktadır. ABD, bölge genelinde ilişkiler geliştirerek Orta Asya devletlerinin egemenlik ve

bağımsızlıklarını desteklerken kendi stratejik çıkarlarını da ilerletmeyi amaçlamaktadır (Cooley, 2012). Ancak jeopolitik açıdan bakıldığında, ABD'nin Orta Asya'daki ana odak noktası, bölgedeki “Enerji Devleri” olan Kazakistan ve Türkmenistan'dır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, ABD'nin neredeyse bir buçuk asır boyunca doğrudan Rusya'nın etki alanında kalan Avrasya'daki nüfuzunu genişletmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, son otuz yılda ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik stratejisi, güvenlik alanındaki işbirliğinden enerji sektörüne ve ekonomik alana kadar çeşitli alanlarda gelişmiştir (Karaganov, 2018). Başlangıçta Rusya gibi ABD de komşu Afganistan'daki istikrarsızlık nedeniyle küresel barış için sonuçları olabilecek bölgenin güvenliğiyle ilgilenmeye başlamıştır. ABD Kongresi Araştırma Servisi (CRS) tarafından yapılan tahminlere göre, ABD son otuz yılda Orta Asya devletlerine demokratik reformları, güvenliği, barışı ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla 9 milyar doların üzerinde doğrudan yardım sağlamıştır (CRS, 2023, s. 3). Ancak Soğuk Savaş sonrası ABD'nin Orta Asya'ya angajmanı, özellikle Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler tarafından zorluklarla karşılaştı. Avrasya'daki geleneksel hegemonlar olarak hem Rusya hem de Çin, ABD'nin Orta Asya meselelerine müdahil olmasını jeostratejik ve iç güvenlik çıkarlarına bir tehdit olarak algıladı. Örneğin, ABD ve Batılı müttefikleri, eski Sovyet coğrafyasındaki "renkli devrimler" de dahil olmak üzere Orta Asya'daki demokratik hareketleri ve sivil toplumun gelişimini desteklemiştir. Siyasi çoğulculuğu ve insan haklarını teşvik etmeyi amaçlayan bu çabalar Rusya tarafından yakın çevresindeki etkisini zayıflatma girişimleri olarak yorumlanmıştır (Tsygankov, 2012).

ABD'nin bölgeye artan ilgisine karşılık olarak Rusya ve Çin, KGAÖ, BDT, ŞİÖ ve AEB gibi bölgesel örgütler kurarak Orta Asya devletleriyle etkileşim için kendi stratejilerini geliştirdiler (Bhatty, 2008). Bu düzenlemeler Batı'nın bölgedeki etkisini sınırlamak için tasarlanmıştır. Ancak Rusya ve Çin arasında özellikle Orta Asya'da enerji, güvenlik ve ekonomik alanlarda derinleşen işbirliği ABD için büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Zira ABD, bölgedeki iki komşu arasındaki artan işbirliğini Batı'nın bölgedeki çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak görmektedir (Dibb, 2019, s. 12). Özellikle enerji sektöründe Rusya ve Çin, Orta Asya hidrokarbon kaynaklarına yönelik ortak girişimler ve yatırımlar gerçekleştirmiştir. Rusya'nın Rosneft ve Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) tarafından Kazakistan'ın Karazhanbas petrol sahasının ortaklaşa geliştirilmesi bunun çarpıcı bir örneğidir. Ayrıca, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'dan geçerek Çin'e

ulaşan Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattının inşası, enerji altyapısında büyük bir işbirliği çabasını temsil etmektedir (Overland & Kubayeva, 2018). Rusya ve Çin'in bölgedeki etkisine karşı koymak için ABD, Batı'nın bölgedeki çıkarlarını genişletmek amacıyla Avrupalı müttefiklerine destek sağlamıştır. ABD aksine, AB bölgede kapsamlı bir faaliyette bulunmamıştır. Ancak AB, 2005'ten sonra Orta Asya ve Kafkasya ile işbirliğini yoğunlaştırmış ve özellikle bölgedeki enerji sektörüne odaklanmıştır (Lopour, 2015, s. 3). AB stratejisi açısından bakıldığında, Orta Asya ve Kafkasya'daki kullanılmayan önemli doğal kaynaklar, Avrupa'nın Rusya'ya olan aşırı bağımlılığını azaltması açısından büyük önem taşımaktadır (Iqbal & Afridi, 2017). AB, Orta Asya devletleriyle işbirliğini geliştirmek için bölgedeki söz konusu devletlerle ticari ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Bu, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'a Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) aracılığıyla AB pazarına erişim hakkı verilerek gerçekteşirilmiştir. Orta Asya devletlerine GTS veya GTS+ statüsü verilmesi, Orta Asya ile AB arasındaki ticari işbirliğinin genişlemesini kolaylaştırmıştır (Shreeves, Delivorias ve Caprile, 2019, s. 7). Son yılı aşkın sürede AB, bölgeden ham petrol ve doğal gaz ithalatının da etkisiyle Orta Asya'nın en büyük ikinci ticaret ortağı haline gelmiştir. Aşağıda 2007-2018 arası AB-Orta Asya arasındaki toplam ticaret hacmini içeren şekil 5.2'nin da gösterdiği gibi, AB'nin Orta Asya meselelerinde önemli bir paydaş olma stratejisinin olduğuna işaret etmektedir denebilir. AB, Orta Asya stratejisini açıkladığı 2007 yılından sonra bölgede artan Çin etkisiyle rekabet etmeye başlamıştır. Her ne kadar AB-Orta Asya ilişkilerinin hızı ABD'nin 2001'de Afganistan'ı işgalinden sonra ivme kazanmış olsa da, AB'nin bölgeye yönelik stratejik eksenini 2007'den sonra başlamıştır (Bossuyt & Bolgova, 2020). Bu bağlamda, AB'nin Orta Asya'ya yönelimi üç farklı aşamada anlaşılabilir.

Şekil 5.2. AB-Orta Asya arasındaki ticaret hacmi

Kaynak: Bhutia, Sam (2019). *The EU's new Central Asia strategy: What does it mean for trade?* Eurasia.net, <https://eurasianet.org/the-eus-new-central-asia-strategy-what-does-it-mean-for-trade> Erişim Tarihi: 05/06/2019

İlk aşama açılış aşaması olarak adlandırılmaktadır (1992-2005) ve bu aşamada AB üye devletleri Orta Asya devletleri ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Ayrıca, bu aşamada AB'nin ana odak noktası kurumsal yapılanma, demokratikleşme, sivil toplum, terörizmle mücadele ve sınır ötesi uyuşturucu ticareti olmuştur (Gast, 2014). İkinci aşama, AB'nin odağını kurumsal yapılanma ve demokratikleşmeden güvenlik işbirliği ve ekonomik işbirliği gibi daha stratejik zorunluluklara kaydırduğu stratejik yaklaşım dönemi (2005-2013) olarak bilinmektedir. AB'nin Orta Asya'ya yönelik yaklaşımındaki değişim, 2007 yılında ilk Orta Asya stratejisinin kabul edilmesinden sonra gerçekleşmiştir (Akiner, 2010). AB'nin 2007 Orta Asya stratejisinin arkasında iki önemli faktör vardır. Birincisi, yeni strateji kapsamında AB, altyapı geliştirme ve bölgenin enerji sektörü de dahil olmak üzere kilit ekonomik alanlardaki yatırımlarını artırarak Orta Asya'nın ekonomik alanında önemli bir paydaş olmayı hedeflemiştir. İkinci olarak, AB, Orta Asya stratejisi aracılığıyla, bölgesel hegemonlar olan Çin ve Rusya'nın yanı sıra Orta Asya devletlerinin güvenlik meselelerinde ortağı olmayı hedeflemiştir (Matveeva, 2023). 2003 yılında AB,

sınır güvenliğini artırmak ve yasal ticaret ve geçişi kolaylaştırmak için Orta Asya ülkeleri ile Orta Asya'da Sınır Yönetimi Programı (BOMCA) programını başlatmıştır. Benzer şekilde, 2013 yılında AB, terörizm, aşırıcılık ve su kaynakları yönetimi de dahil olmak üzere bölgesel güvenlik sorunları hakkında düzenli tartışmaları kolaylaştırmak için AB-Orta Asya Üst Düzey Siyasi ve Güvenlik Diyalogu'nu kurmuştur (Boonstra, 2009). İkinci aşamada AB, 2005 yılında bölge için özel bir temsilci atayarak Orta Asya'ya aktif katılımını sağlamış ve böylece bölgeye yönelik stratejik değişimini başlatmıştır. AB'nin Orta Asya devletleriyle angajmanı, Lizbon Antlaşması'nın 2009'da yürürlüğe girmesinin ardından, AB'nin beş Orta Asya devletinden dördünde resmi olarak diplomatik ofis açmasıyla yoğunlaşmıştır (Gast, 2014). Orta Asya devletleriyle daha derin diplomatik angajmanların amacı, AB'nin gelecek on yıllarda bölgedeki siyasi ve ekonomik alanlardaki payını arttırmaktır. Bununla birlikte, AB'nin 2007 Orta Asya Stratejisinin temel hedefi bölgesel entegrasyonu, ekonomik dayanıklılığı ve bölgesel güvenliği teşvik etmektir.

Son olarak, jeoekonomik angajman (2013'ten günümüze) olarak bilinen bu aşamada AB, yeni gaz boru hatlarının inşası gibi enerji sektörünün gelişimine odaklanarak jeostratejik hedeflerini genişletmiştir. AB'nin bu aşamada Orta Asya ile daha derin bir ilişki kurması, öncelikle Çin liderliğindeki KYG'ye bir yanıt niteliğindeydi (Winn & Gänzle, 2023). Çin, Avrasya'da bağlantılılığı ve bölgesel entegrasyonu artırmak için Orta Asya'daki eski İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasına odaklanan KYG'yi 2013 yılında başlatmıştır. Sonuç olarak, başta ABD olmak üzere Batılı güçler Çin liderliğindeki KYG'yi girişimini bölgedeki çıkarlarına yönelik jeopolitik bir tehdit olarak algılamaktadır (Bossuyt & Bolgova, 2020). Bölgedeki kullanılmayan doğal gaz ve petrol rezervlerini enerji güvenliği için kritik olarak gören AB, jeoekonomik alana odaklanarak Orta Asya devletleriyle angajmanını artırmıştır (Iqbal & Afridi, 2017, s. 239). Örneğin, son on yılda AB üye ülkelerinden Orta Asya'ya yapılan toplam yatırım miktarı 121 milyar dolara ulaşmıştır ki bu da bölgedeki toplam DYY'nin yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır (Khitakhunov, 2023, s. 28). Orta Asya'da enerji sektörü gibi kritik sektörlerde artan yatırımlarla birlikte, AB'nin bölgedeki stratejisi Çin ve Rusya ile rekabet etmek olmuştur. Bu aşamada AB, TAP ve TANAP projelerini içeren Güney Gaz Koridoru'nun inşasına aktif bir şekilde başlayarak AB'nin Orta Asya enerji sektöründeki kalıcı yerini işaret etmiştir (Jafarzadeh, Shakeri, Ghasemi, & Javan, 2021). Bu aşamada AB-Orta Asya

ilişkilerinin yörüngesindeki en önemli dönüm noktası, Avrupa Konseyi'nin bölgedeki angajmanını daha da derinleştirmek için Haziran 2017'de 2007 Orta Asya stratejisini yenilemesiyle gerçekleşmiştir. Yeni Orta Asya stratejisi iki faktör tarafından yönlendirilmiştir: uzun vadede AB'nin bölgedeki payını artırmaya yönelik operasyonel planlama ve bölge ile güvenlik işbirliğini artırmak (Boonstra & Laruelle, 2018, s. 4). AB, Orta Asya ile güvenlik işbirliğini arttırmak için terörle mücadele girişimleri, siber güvenlik işbirliği ve yasadışı faaliyetleri önlemek ve gözetimi arttırmak için sınır güvenliği yönetimi gibi çeşitli güvenlik alanlarında aktif olarak çalışmaktadır.

Bundan böyle, son yirmi yılda, bir tarafta Çin ve Rusya, diğer tarafta AB ve ABD gibi büyük güçlerin artan angajmanı, bölgede temel olarak kaynaklar için rekabetten kaynaklanan Yeni Büyük Oyun'u yankılandırmaktadır (Iqbal & Afridi, 2017). Eski Büyük Oyun'dan farklı olarak, Orta Asya'daki Yeni Büyük Oyun etki alanı rekabetiyle sınırlı değildir, yeni rekabetin merkezinde bölgedeki enerji kaynakları yer almaktadır (Contessi, 2016). Örneğin, yükselen bir sanayi ekonomisi olan Çin, ülkesinde artan enerji talebini karşılamak için bölgedeki geniş petrol ve doğalgaz rezervlerine ihtiyaç duymaktadır. Dahası, güvenlik açısından bakıldığında Çin, bölgedeki KYG'yi enerji ithalatı için Malakka Boğazı'na olan aşırı bağımlılığını azaltmak için bir alternatif olarak görmektedir (Gordon, Tong ve Anderson, 2019, s. 14). Bölgede geleneksel bir hegemon olan Rusya ise petrol ve gaz boru hatları gibi enerji tedarik yolları üzerindeki hâkimiyetini sürdürmek istemektedir. Sovyetler Birliği döneminde inşa edilen enerji tedarik yolları 1950'lerin ortalarından bu yana Rusya'nın kontrolü altındaydı. Bu bakımdan Rusya'nın bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki kontrolü, dünya sahnesindeki jeopolitik konumu açısından kritik önem taşımaktadır (Abilov, 2012). Son on beş yılda Orta Asya ülkeleri, Rusya'ya olan tarihsel bağımlılıklarını azaltmak ve jeopolitik etkilerini genişletmek amacıyla uluslararası ilişkilerini stratejik olarak çeşitlendirmiştir. Bu çeşitlendirme, Çin, Türkiye, Hindistan ve AB gibi kilit küresel ve bölgesel aktörlerle ilişki kurarak kolaylaştırılmıştır. Güney Kafkasya ve Hazar Denizi üzerinden önemli geçiş yollarını kullanan bu ülkeler, daha geniş pazarlarla bağlantılarını ve ekonomik entegrasyonlarını güçlendirmişlerdir (Kurečić, 2010). Buna karşılık, AB ve ABD gibi Batılı güçler için Orta Asya'daki enerji kaynakları, özellikle Rusya ile karşı karşıya gelmesi karşısında Avrupa'nın enerji güvenliğini güçlendirmek için elzemdir. AB, yatırım ve diplomasi yoluyla Orta Asya'daki payını artırarak, özellikle Avrupa'ya ham petrol ve gaz akışını

artırarak bölgenin en büyük ticaret ortağı olmak istemektedir (Lopour, 2015, s. 6). Ayrıca ABD, AB'nin Orta Asya'ya yönelmesinde yakın bir müttefiktir çünkü ABD bölgedeki enerji rezervlerini AB'nin enerji ithalatında Rusya'ya olan aşırı bağımlılığını azaltacak bir alternatif olarak görmektedir. Dolayısıyla, bölgedeki büyük güçler arasında gelişen jeopolitik rekabet, devam etmekte olan Yeni Büyük Oyun'un dinamiklerini göstermektedir.

5.4. Batılı Güçlerin Orta Asya'ya Yönelmesi: Zorluklar ve Fırsatlar

Batılı güçler Orta Asya'ya yönelirken, öncelikle bölgenin Rusya ile olan köklü bağları nedeniyle çok sayıda zorlukla karşılaşmaktadır. Tarihsel olarak Rusya, Orta Asya ve Kafkasya üzerinde önce imparatorluk genişlemesi yoluyla, daha sonra da Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak önemli bir etkiye sahip olmuştur (Zabortseva, 2012). Sovyetlerin dağılmasından sonra bile Rusya, BDT ve KGAÖ gibi örgütler aracılığıyla yeni bağımsız devletlerle güçlü siyasi, güvenlik ve ekonomik bağlarını sürdürmüştür. Bu kalıcı ilişkiler, bölgede bir yer edinmek isteyen Batılı güçler için önemli engeller yaratmaktadır (Matveeva, 2013). Ayrıca Rusya'nın Orta Asya ile olan kültürel ve tarihi bağları, Batı'nın benzer bağlar kurma çabalarını zorlaştıran bir sadakat ve karşılıklı anlayış duygusunu beslemektedir. Dahası, Orta Asya'nın jeopolitik manzarası bir başka karmaşıklık katmanı sunmaktadır (Marat, 2007). Bölgenin stratejik konumu, geniş doğal kaynak rezervleri ile birleşince sadece Batılı güçler için değil Çin gibi diğer büyük oyuncular için de ilgi odağı haline gelmektedir (Yuan, 2010). Çin'in KYG'si Çin'i, Orta Asya'daki ekonomik ve altyapısal etkisini önemli ölçüde arttıran ve onu Batı'nın çıkarlarına karşı zorlu bir rakip haline getirmiştir. ABD, AB ve Çin'in bölgedeki örtüşen emelleri kalabalık ve rekabetçi bir ortam yaratmaktadır (Yılmaz & Changming, 2020). Ayrıca, Orta Asya devletlerindeki iç siyasi istikrar ve yönetim sorunları, bu ülkeler genellikle otoriter rejimler, yolsuzluk ve Batı girişimlerini baltalayabilecek sosyo-ekonomik sorunlarla boğuştuğundan, ek zorluklar oluşturabilir.

Batılı güçlerin Orta Asya'ya yönelmelerinin önündeki bir diğer önemli zorluk da Rusya ve Çin arasında gelişen işbirliğidir. Her iki ülke de bölgedeki çıkarlarını, genellikle ŞİÖ gibi çok taraflı örgütler aracılığıyla stratejik olarak bir araya gelerek kolektif etkilerini artırmaktadır (Wilhelmsen & Flikke, 2011). Bu Çin-Rus ortaklığı, Batı'nın girişimlerini dengeleyebilecek güçlü bir blok oluşturduğundan Batı'nın çabalarını zorlaştırmaktadır.

Rusya'nın tarihi ve güvenlik bağları, Çin'in KYG aracılığıyla ekonomik gücünü ve altyapı yatırımlarını tamamlayarak Orta Asya üzerindeki hakimiyetlerini güçlendiren sinerjik bir ilişki yaratmaktadır (Chen & Fazilov, 2018). Bu işbirliği sadece Batı'nın ekonomik çıkarlarını baltalamakla kalmıyor, aynı zamanda stratejik ve siyasi hedeflerine de meydan okuyor ve Batılı güçlerin bölgenin mevcut güç dinamiklerine nüfuz etmesini ve önemli bir etki kurmasını zorlaştırıyor (Cooley, 2012). Rusya ve Çin'in Orta Asya'da istikrarı ve karşılıklı çıkarları korumaya yönelik ortak çabaları, Batı'nın kendi stratejik ve ekonomik politikalarını uygulama fırsatlarını etkili bir şekilde sınırlandırmakta ve bölgeyle ilişki kurmak için incelikli ve çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir (Dessein, 2023). Bu zorluklara rağmen, Orta Asya'da Batılı güçler için kayda değer fırsatlar da bulunmaktadır. Bölgenin önemli petrol ve gaz rezervleri de dâhil olmak üzere henüz kullanılmamış doğal kaynakları, yatırım ve kalkınma için kârlı ekonomik fırsatlar sunmaktadır. Dahası, mevcut jeopolitik manzara Batılı güçlerin ekonomik ortaklıklar, altyapı projeleri ve güvenlik işbirliği yoluyla Orta Asya'daki nüfuzlarını artırmaları için stratejik bir açılım sağlamaktadır (Erol & Oğuz, 2023, s. 81). Devam eden jeopolitik değişimler ve bölgedeki güç dinamiklerinin evrilmesiyle birlikte, Batılı güçler Orta Asya ülkeleriyle ilişki kurma fırsatlarını değerlendirebilir. Altyapı gelişimine yatırım yaparak, ticareti teşvik ederek ve güvenlik ittifakları kurarak Batı, mevcut Rus ve Çin etkisine karşı uygulanabilir alternatifler sunabilir.

AB ve ABD'nin son yirmi yılda Orta Asya'ya yönelik aktif angajmanına rağmen, Batılı güçler Rusya ve Çin'in bölge üzerinde artan ortaklığından kaynaklanan büyük zorluklarla karşı karşıyadır (Rauf, 2017). Bölgedeki petrol ve gaz gibi kullanılmayan kaynakların geniş rezervleri, Avrupa'nın Rusya'ya olan aşırı bağımlılığını azaltmak için enerji güvenliği açısından kritik öneme sahiptir (Iqbal & Afridi, 2017). Ancak Rusya, küresel pazara ihracat açısından Orta Asya ekonomileri için kritik öneme sahip CAC-1,2,4 ve 5 gibi büyük gaz boru hatları üzerindeki kontrolü nedeniyle Orta Asya enerji pazarında hâlâ baskın bir rol oynamaktadır (Raimondi, 2019). Benzer şekilde, son 10 yılda Çin, KYG programı aracılığıyla Çin yatırımlarının en büyük alıcıları olan Türkmenistan ve Kazakistan'dan artan doğal gaz ithalatının da etkisiyle Orta Asya'nın en büyük ticaret ortağı olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Rusya ve Çin'in Orta Asya'daki baskın varlığı ve Avrasya üzerindeki yakın ortaklıkları, Batılı güçlerin bölgede kalıcı bir yer edinmesi için büyük bir zorluk teşkil etmektedir (Zhou, He ve Yang, 2020). Ancak

Amerikalı Avrasya uzmanı Alexander Cooley'e göre, Orta Asya'nın büyük güçlerle işbirliği açısından günümüzdeki manzarası, 'Yerel Kurallar'ın kısıtlamalarından kaynaklanan rant arayışı uygulamaları tarafından yönlendirilmektedir. Orta Asya'daki beş devletin tamamı, büyük güçlerle ilişkilerini dikkatle sürdüren güçlü otokratlar tarafından yönetilmektedir (Contessi, 2013). "Yerel Kural" a iyi bir örnek, Kazakistan'ın bölgedeki büyük güçlerle ilişkilerini dengelemeyi amaçlayan çok vektörlü dış politikasıdır. Cooley'e göre büyük güçlerin rant arayışı, bölgede devam eden Yeni Büyük Oyun'un temel belirleyicisidir (Cooley, 2012, s.160).

Jeopolitik açıdan bakıldığında, devam etmekte olan Yeni Büyük Oyun'a dahil olan tüm büyük güçler bölgeyi küresel güç dengesinin önemli bir parçası olarak görmektedir. Bu durum, bölgenin stratejik konumu ve muazzam kaynakları göz önünde bulundurulduğunda, Orta Asya'nın büyük güç rekabetinin ana odak noktası olarak jeostratejik önemini göstermektedir (Zabortseva, 2012). Buna ek olarak, Rusya ve Çin gibi bölgesel hegemonlar ile ABD ve AB gibi Batılı güçler arasında son otuz yılda artan rekabet, bölgeyi büyük bir satranç tahtasına dönüştürmüştür. Bu büyük satranç tahtasında devam eden Yeni Büyük Oyun, büyük güçler arasında nüfuz ve hakimiyet için yoğun bir güvenlik rekabetini içermektedir (Trenin, 2015). Benzer şekilde, jeoekonomik açıdan bakıldığında, bölgedeki petrol, gaz ve kritik mineraller gibi kullanılmayan kaynakların geniş rezervi, bölgeyi büyük güçler arasındaki ekonomik rekabetin önemli bir tiyatrosu haline getirmektedir (Iqbal & Afridi, 2017). Jeoekonomik cephede, büyük güçler arasındaki rekabet, AB destekli Güney Gaz Koridoru ve bölgeden Avrupa'ya enerji ithalatı için Rusya'yı bypass etmeyi amaçlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı gibi boru hatları ve ticaret koridorları içindir (Siddi, 2019). Dahası, jeoekonomik cephede, demiryolları, havaalanları ve otoyollardan boru hatlarına kadar uzanan büyük altyapı projelerini içeren KYG girişimi himayesinde bölgeyle aktif olarak ilgilenen Çin'in çıkarları göz ardı edilemez (Zhang, 2018). Bu bağlamda, bölgenin çağdaş jeopolitik dinamikleri hızla evrilmekte ve bunun başlıca nedeni bölgesel hegemonlar ile Batılı güçler arasındaki şiddetli rekabettir. AB ve ABD gibi Batılı güçlerin artan ekonomik ve enerji bağları aracılığıyla Orta Asya'ya daha derin bir şekilde dahil olmalarına rağmen, Rusya ve Çin arasında Avrasya üzerinde büyüyen ortaklıktan kaynaklanan büyük bir meydan okumayla karşı karşıyadırlar.

SONUÇ

Tez, Orta Asya'nın çağdaş jeopolitik manzarasını kısaca incelemiş ve bölgenin 19. yüzyıldan bu yana büyük güçler için jeostratejik önemini vurgulamıştır. Günümüz jeopolitik arenasında Orta Asya, stratejik konumu ve kullanılmayan geniş kaynak rezervleri nedeniyle büyük güçler arasındaki rekabetin odak noktasında yer almaktadır. Orta Asya, 19. yüzyılın başlarında Britanya İmparatorluğu ile emperyal Rusya arasında yaşanan meşhur "Büyük Oyun "dan halen devam etmekte olan "Yeni Büyük Oyun "a kadar büyük güçler arasındaki hegemonik rekabetin başlıca savaş alanı olmuştur. Jeopolitik söylemde Orta Asya, Avrasya'daki nüfuz alanı için Rus ve İngiliz İmparatorlukları arasında jeopolitik bir emperyal rekabetin yaşandığı 19. yüzyılın ünlü Büyük Oyunu nedeniyle özel bir ilgi görmüştür. Büyük Oyun terimi ilk olarak İngiliz istihbarat subayı Arthur Conolly tarafından ortaya atılmış, ancak İngiliz romancı Rudyard Kipling tarafından yazılan ünlü klasik roman "Kim" ile popülerleşmiştir. Büyük Oyun, 19. yüzyılda Britanya İmparatorluğu ile emperyal Rusya arasında Avrasya üzerinde nüfuz sahibi olmak için askeri seferler, istihbarat çalışmaları, diplomasi ve casusluk ile karakterize edilen yoğun bir jeopolitik rekabetti. İki emperyal güç arasında Avrasya üzerinde yaşanan bu tarihsel rekabet, 20. yüzyılda Orta Asya'yı çevreleyen Kara Hâkimiyeti Teorisi ve Kenar Kuşak Teorisi gibi jeopolitik teorilerin temelini oluşturmuştur. Kara Hâkimiyeti Teorisi, Orta Avrasya'nın kontrolünün Dünya Adası'na (Avrasya ve Asya) hakim olmak için önemli olduğunu düşünen ünlü İngiliz Coğrafyacı Halford Mackinder tarafından ortaya atılmıştır. Orta Asya, büyük Avrasya kara kütesinin eksen bölgesi olduğundan, Mackinder'e göre bu kalpgâh'ı kontrol eden Dünya Adası'na da hakim olur. Bu nedenle Mackinder, Pivot Bölgesi olarak adlandırdığı Orta Asya'nın Büyük Güçler için jeopolitik önemini özellikle vurgulamıştır.

Aynı şekilde Rimland Teorisi de Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisi'ne karşı ünlü Amerikalı coğrafyacı Nicholas J. Spykman tarafından ortaya atılmıştır. Spykman'a göre Avrasya'nın merkezindeki Kalpgâh'ı kontrol etmek dünyaya hükmetmek için yeterli

değildir, bunun yerine büyük güçler dünyaya hükmetmek için Rimland olarak adlandırdığı Avrasya'nın kıyı saçaklarına da hakim olmalıdır. Avrasya Kenarları, Avrasya Kalpgâhı ile deniz güçleri arasında bir tampon görevi gören Batı Asya, Batı Avrupa ve Doğu Asya kıyılarını içermektedir. Spykman, Avrasya kenarlarının önemini vurgulayarak, Kenar Kuşak üzerindeki kontrolün Avrasya'yı yönetmek için çok önemli olduğunu ve Avrasya'yı yönetmenin dünyanın kaderini kontrol etmek anlamına geldiğini ilan etmiştir. Hem Kara Hâkimiyeti hem de Kenar Kuşak teorisi, Avrasya'nın büyük güçlerin hegemonik arzuları için jeopolitik önemini ortaya koyan Büyük Oyun'dan doğmuştur. Dahası, 20. yüzyıl boyunca jeopolitikçiler ve stratejistler büyük güç politikalarını anlamak ve açıklamak için bu teorilere bel bağlamışlardır. Büyük güçler arasındaki hegemonya mücadelesi uzun zamandır, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları da dahil olmak üzere tarih boyunca önemli çatışmalara sahne olmuş bir bölge olan Avrasya'nın merkezinde yer almaktadır. Bu mücadele sadece kalpgahla sınırlı kalmamış, aynı zamanda kalpgahı çevreleyen kenar bölgelere de yayılmıştır. Dahası, Kara Hâkimiyeti ve Kenar Kuşak teorileri, Sovyetlerin Avrasya üzerindeki kontrolünü ABD'nin çevreleme stratejisine karşı büyük bir meydan okuma olarak gören Amerikalı stratejistleri Soğuk Savaş boyunca rahatsız etmeye devam etmiştir. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin Orta Asya ve Kafkasya'yı içeren Orta Avrasya üzerindeki kontrolü, Amerika'nın Asya'daki çevreleme stratejisine büyük bir meydan okuma teşkil etmiştir.

Orta Avrasya, 20. yüzyılın ikinci yarısında Hazar havzasında geniş hidrokarbon (petrol ve gaz) rezervlerinin keşfedilmesiyle jeostratejik önemini artırmıştır. Sovyetler Birliği 1950'lerin ortalarında dünya petrol piyasasına, özellikle de ABD'nin Avrupa'daki jeopolitik çıkarları için büyük bir endişe kaynağı haline gelen Avrupa piyasasına hakim olmaya başladı. Dahası, Orta Asya ve Kafkasya'da yeni keşfedilen geniş petrol ve gaz rezervleri üzerindeki Sovyet kontrolü, Avrupa ve Asya'daki Amerikan çıkarlarına daha da meydan okuyordu. Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerinde ABD'nin Avrasya'da karşılaştığı bir diğer büyük zorluk, Sovyetlerin Avrasya'daki hakimiyetini tartışmasız kılan Çin-Sovyet ittifakıydı. Ancak 1960'ların sonunda, iki komünist ülke arasında artan sınır anlaşmazlığı nedeniyle Çin-Sovyet ittifakında büyük bir stratejik çatlak meydana geldi. ABD, 1970'lerin başında Çin ile ilişkilerini normalleştirerek komünist blok içindeki çatlaktan yararlandı ve bu da Sovyetler Birliği'nin Avrasya'daki konumunu zayıflattı. Sovyetler Birliği'nin 1979'da Afganistan'ı işgal etmesinin ardından önemli bir dönüm

noktası yaşandı ve bu da Avrasya'ya yönelik yeni Amerikan stratejisinin başlangıcı oldu. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, Amerika Birleşik Devletleri'ne Sovyetler Birliği'ni zayıflatmak ve yok etmek için stratejik bir fırsat verdi. Afganistan'a yönelik Amerikan stratejisinin baş mimarı, Başkan Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapan Zbigniew Brzezinski'ydi. Brzezinski, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ederek stratejik bir hata yaptığına ve ABD'nin Sovyetlere tuzak kurmak için militan isyancıları desteklemesi gerektiğine inanıyordu. Bununla birlikte, Başkan Carter'ı Sovyet güçlerine karşı mücadelelerinde yerel Afgan militanlarını (Mücahitler) desteklemeye ikna eden Brzezinski oldu.

Afgan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ABD, özellikle bölgedeki Sovyet etkisinin zayıflaması karşısında Avrasya'nın derinliklerine doğru nüfuzunu resmen sağlamlaştırmaya başladı. Afganistan'daki çatışma, Sovyetler Birliği'nin 15 Mayıs 1988'de başlayan ve 15 Şubat 1989'da sona eren ayrılışından önce on yıl boyunca (1979-1989) devam etti. Brzezinski tarafından tasarlanan ABD'nin Sovyet karşıtı stratejisi işe yaradı çünkü 1985'e gelindiğinde Sovyetler Afgan bataklığına ölümcül bir şekilde saplanmış ve özellikle komünist müttefikleri arasında küresel prestijini kaybetmesi nedeniyle küresel sahnede izole edilmişti. Buna ek olarak, Sovyetlerin Afganistan'dan destansı bir şekilde çekilmesi Sovyetler Birliği için hem iç hem de uluslararası alanda büyük bir trajedi oldu. Ülke içinde, Afganistan'da on yıl süren savaş Sovyetler Birliği'ni iflas ettirmiş ve Sovyet Cumhuriyetlerinde etnik ayaklanmalara neden olarak 1990'da çöküşüne yol açmıştır. Aynı şekilde, uluslararası alanda da Sovyetler Birliği, Afganistan'daki trajik başarısızlığı ve Afgan Savaşı'na on yıllar süren askeri katılımının ardından aşağılayıcı bir şekilde geri çekilmesi nedeniyle büyük güç prestijini kaybetmiştir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği'nin çöküşü dünyanın jeopolitik manzarasını iki önemli şekilde değiştirmiştir. İlk olarak, Sovyetler Birliği'nin çöküşü Soğuk Savaş'ı sona erdirmiş ve bu da iki kutuplu küresel sistemin çöküşüne işaret etmiştir. İkincisi, Sovyetler Birliği'nin çöküşü Rusya'nın Avrasya üzerindeki yüzyıllardır süren doğrudan kontrolünü sona erdirdi. Dahası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya'nın etkisi azaldığından, Post-Sovyet coğrafyasında bağımsız Cumhuriyetlerin ortaya çıkması önemli bir siyasi boşluğa yol açmıştır. Bu durum, Çin, ABD ve AB gibi büyük güçler arasında eski Sovyet coğrafyasındaki etki alanlarını genişletmek için yeni bir jeopolitik rekabetin başlamasını tetiklemiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Sovyet sonrası alan büyük güçler arasında yeni bir jeopolitik rekabet alanı haline gelmiştir. Örneğin, Doğu Avrupa'nın Sovyet sonrası alanında ABD ve AB, yeni bağımsız Cumhuriyetleri AB'ye ve ardından da NATO'ya kabul ederek nüfuzlarını genişletmiştir. Bu hamle, Doğu Avrupa'nın Sovyet sonrası alanını Batı'nın etki alanına dönüştürmüştür. Bununla birlikte, Orta Asya ve Kafkasya'nın Sovyet sonrası alanı, bir tarafta Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler ile diğer tarafta ABD ve AB gibi Batılı güçler arasında önemli bir jeopolitik rekabet alanı haline geldi. Orta Asya ve Kafkasya bölgesi, çeşitli jeopolitik nedenlerden ötürü hem bölgesel hem de Batılı güçler için jeostratejik olarak önemli hale gelmiştir. Örneğin Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler için bölgesel güvenlik ve istikrar, bölgeye yönelmelerinin temel taşıdır. Dahası, Orta Asya ve Kafkasya'nın stratejik konumu ve Orta Asya ve Kafkasya'daki geniş rezervli kullanılmayan doğal kaynaklar Avrasya enerji güvenliği için kritik öneme sahiptir. Neredeyse bir asır boyunca Rusya, hem imparatorluk hem de Sovyet döneminde Orta Asya ve Kafkasya'da bölgesel bir hegemon olarak kalmıştır. Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bölgede sadece Rusya için değil, yükselen Çin için de büyük bir endişe kaynağı haline gelen önemli bir siyasi boşluk ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından kısa bir süre sonra, Sovyet sonrası Rusya ve Çin, uzun süredir devam eden sınır anlaşmazlığını çözdükten sonra bölgesel işbirliğinde yeni bir sayfa açtı.

ABD ve AB gibi Batılı güçlerin etkisine karşı koymak için hem Rusya hem de Çin, bölgesel düzenlemeler yoluyla Orta Asya Devletleri ile yakın işbirliği yapmaya başladı. Örneğin, Rusya, Orta Asya ve Kafkasya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerle işbirliğini derinleştirmek için KGAÖ ve BDT gibi bölgesel örgütler kurulmuştur. Benzer şekilde, Çin örneğinde, daha sonra ŞİÖ'ye evrilen Shangai Beşlisi'nin kurulması, son yirmi yılda Avrasya'da güvenlik işbirliği için önemli bir bölgesel platform haline gelmiştir. Ayrıca, çok taraflı bölgesel düzenlemelerin kurulması da Rusya ve Çin arasındaki işbirliğini bölgesel ve küresel düzeyde yoğunlaştırmıştır. Sovyet sonrası Rusya ve Çin arasında artan yakınlaşma, iki Avrasya gücü arasında derinleşen işbirliğini bölgedeki jeopolitik çıkarlarına bir tehdit olarak gören Batılı güçler için büyük bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Tezin kapsamlı incelemesinin de gösterdiği gibi, büyük güçlerin Orta Asya'ya yönelik artan ilgisi iki ana faktörden kaynaklanmaktadır. Birincisi, küresel enerji güvenliği açısından kritik öneme sahip olan petrol, gaz ve nadir mineraller gibi henüz kullanılmamış doğal kaynakların geniş rezervleri. İkincisi, Orta Asya'nın büyük

güçler için jeostratejik açıdan önemli kılan coğrafi konumu. Buna ek olarak, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Avrasya üzerinde hem ikili hem de çok taraflı formatta gerçekleşen yeni bir işbirliği döneminin başlangıcına işaret etmiştir. Rusya ve Çin gibi bölgesel güçler için bölgedeki güvenlik, terörizm, aşırıcılık ve ayrılıkçılık korkusu nedeniyle önemli bir öncelik haline gelmiştir. Bu nedenle, bölgesel güvenlik ve istikrarı sağlamak amacıyla KGAÖ ve ŞİÖ gibi bölgesel güvenlik düzenlemeleri oluşturulmuştur.

Rusya ve Çin'in Orta Asya ile ilişkilerini derinleştirmesinin ardındaki bir diğer önemli neden de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan siyasi boşluktur. Hem Çin hem de Rusya, Batı'nın bölgedeki etkisini kendi jeopolitik ve jeoekonomik çıkarları için bir tehdit olarak görmektedir. Batılı güçler için, özellikle de Avrupa için, petrol ve gaz gibi kullanılmayan doğal kaynakların geniş rezervleri, Avrupa'nın enerji güvenliği ve Rus enerjisine olan aşırı bağımlılığını azaltmak için önemlidir. Bu nedenle Avrupa, enerji sektöründe işbirliği yapmak için Orta Asya ve Kafkasya'daki ülkelerle stratejik ortaklığını genişletmek istemektedir. Ancak Sovyet döneminden bu yana Rusya'nın bölgenin enerji sektöründe baskın bir oyuncu olması ve bölgedeki ana tedarik yollarını ve boru hatlarını kontrol etmesi, AB ve ABD gibi dış güçlerin bölgede yer edinmeleri için büyük zorluklar teşkil etmektedir. Dahası, Sovyetler Birliği'nin çöküşüne rağmen Rusya bölgedeki ekonomi, güvenlik ve enerji alanlarında baskın konumunu sürdürmektedir. Buna ek olarak, son yirmi yılda Çin de Orta Asya ve Kafkasya'ya yaptığı büyük yatırımlarla Rusya'nın yanı sıra bölgede önemli bir oyuncu haline gelmiştir. Ekonomik alanda Çin, 2010 yılı itibariyle bölgeye yaptığı yatırım ve ticaret açısından Rusya'yı bile geride bırakmıştır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra büyük güçlerin Avrasya'nın kalbinde artan çıkarları nedeniyle Alexander Cooley gibi siyaset uzmanları bölgede Yeni Büyük Oyun'un başlayacağını öngörmeye başladı. Cooley'e göre, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Avrasya kalpgah'ı üzerinde yüzyıllardır süren doğrudan hakimiyetin sona ermesi, bölgede Çin ve Rusya arasında artan işbirliği nedeniyle hala bir meydan okumayla karşı karşıya olan Batılı güçlere bölgede bir yer edinme fırsatı sundu. Cooley'e göre Yeni Büyük Oyun, sadece coğrafi hakimiyetle sınırlı olan Eski Büyük Oyun'dan farklıdır. Yeni Büyük Oyun daha çok jeostratejik bir nitelik taşımakta ve büyük güçler arasında bölgedeki kullanılmayan doğal kaynaklar ve ticaret yolları için rekabeti içermektedir. En önemli dönüm noktası, Çin'in 2013 yılında ankarayı Orta Asya ve Kafkasya üzerinden

Avrupa'ya bağlamak amacıyla KYG'yi duyurmasıyla yaşanmış ve uzmanlar bu girişimi antik İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması olarak adlandırmıştır. KYG kapsamında Çin, karayolları, demiryolları, ticaret koridorları, sanayi bölgeleri ve enerji alanlarının inşasını kapsayacak şekilde Orta Asya'nın kalkınmasına yatırım yaptı. BRI himayesindeki mega projeler, özellikle bağlantı ve altyapı gelişimi açısından bölge için oyunun kurallarını değiştiren bir unsur haline geldi. Mayıs 2015'te Rusya da KYG'ye katılarak iki bölgesel hegemon arasındaki büyük Avrasya ortaklığının başlangıcına işaret etti. Bir yıl sonra Rusya liderliğindeki AEB, KYG liderliğindeki girişimin Avrasya bölgesine yayılmasında resmen ortak oldu.

Bu tez, küresel güçlerin Orta Asya'ya yönelişinin karşılaştırmalı analizini yaparak, Orta Asya'daki Yeni Büyük Oyun'un jeopolitik dinamiklerini tanımlama amacına ulaşmıştır. Yeni Büyük Oyun, Rusya'nın Avrasya kalpgâhı üzerindeki yüzyıllık doğrudan kontrolünü sona erdirerek jeopolitik bir boşluk yaratan Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra başlamıştır. Tezin hipotezi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün bir sonucu olarak ortaya çıkan jeopolitik boşluğun, küresel güçlere, konumu ve kaynakları açısından jeostratejik olarak önemli bir bölge olan Orta Asya'da nüfuzlarını genişletme fırsatı verdiği varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda Mackinder'in dünya coğrafyasının Pivot'u olarak adlandırdığı Çin, ABD ve AB gibi küresel güçlerin Orta Asya'ya geliş ile Kalpgâh üzerinde büyük güç rekabetinin yeniden canlanması başlamıştır. Bölgede çeşitli küresel güçlerin yer aldığı Yeni Büyük Oyun'un jeopolitik dinamikleri, 19. yüzyılın başlarındaki Eski Büyük Oyun'a benzemektedir. Ancak coğrafi rekabetle sınırlı olan Eski Büyük Oyun'dan farklı olarak Yeni Büyük Oyun, Orta Asya'nın geniş kaynak zenginliğini yansıtan daha jeoekonomik ve jeopolitik bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, Orta Asya'nın çağdaş jeopolitik dinamikleri, Yeni Büyük Oyun'daki büyük güç rekabeti bağlamı dikkate alınmadan anlaşılamaz.

Yukarıdakilerin aksine, devam etmekte olan Yeni Büyük Oyun'un jeopolitiği, bir yandan Çin ve Rusya arasında Avrasya üzerinde derinleşen işbirliği, diğer yandan ABD ve AB'nin bölgede kalıcı bir yer edinme çabaları dikkate alınarak anlaşılabilir. Dahası, Orta Avrasya'daki Yeni Büyük Oyun'un en önemli itici gücü, bölgedeki kullanılmayan doğal kaynakların geniş rezervlerinin varlığıdır. Rusya ve Çin açısından Orta Asya ve Kafkasya'nın doğal kaynak zenginliği, Avrasya'nın enerji güvenliği ve bölgedeki işbirliğinin artırılması için elzemdir. Aynı şekilde ABD ve AB açısından da Orta Asya ve

Kafkasya'daki doğal kaynaklar, Avrupa'nın Rusya'ya olan aşırı enerji bağımlılığını azaltmak için kritik öneme sahiptir. Dolayısıyla, devam etmekte olan Yeni Büyük Oyun'un doğası, 19. yüzyıldaki Büyük Oyun'a kıyasla daha rekabetçi, çok yönlü ve jeostratejiktir. Yeni Büyük Oyun'un bir diğer önemli yönü de Rusya ve Çin arasındaki stratejik ortaklık ve AB ile ABD'nin bölgede yer edinme çabaları gibi Avrasya üzerinde yeni jeopolitik ittifakların oluşmasıdır. Bu tez, Rusya ve Çin'in Orta Asya'ya yönelik güncel eksen ve Batılı güçlerin bölgede artan etkisi karşısında karşılaştıkları zorluklarla sınırlı kalmıştır. Ancak gelecekteki araştırmacılar bu karmaşık konuyu, devam eden Ukrayna-Rusya savaşı ve Yeni Büyük Oyun'un değişen doğası gibi farklı perspektiflerden analiz ederek daha da çeşitlendirebilirler.

Bu tez, küresel güçlerin Orta Asya'ya yönelişinin karşılaştırmalı analizini yaparak, Orta Asya'daki Yeni Büyük Oyun'un jeopolitik dinamiklerini tanımlama amacına ulaşmıştır. Yeni Büyük Oyun, Rusya'nın Avrasya kalpgahı üzerindeki yüzyıllık doğrudan kontrolünü sona erdirerek jeopolitik bir boşluk yaratan Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra başlamıştır. Tezin hipotezi, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün bir sonucu olarak ortaya çıkan jeopolitik boşluğun, küresel güçlere, konumu ve kaynakları açısından jeostratejik olarak önemli bir bölge olan Orta Asya'da nüfuzlarını genişletme fırsatı verdiği varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda Mackinder'in dünya coğrafyasının Pivot'u olarak adlandırdığı Çin, ABD ve AB gibi küresel güçlerin Orta Asya'ya gelişi ile Kalpgâh üzerinde büyük güç rekabetinin yeniden canlanması başlamıştır. Bölgede çeşitli küresel güçlerin yer aldığı Yeni Büyük Oyun'un jeopolitik dinamikleri, 19. yüzyılın başlarındaki Eski Büyük Oyun'a benzemektedir. Ancak coğrafi rekabetle sınırlı olan Eski Büyük Oyun'dan farklı olarak Yeni Büyük Oyun, Orta Asya'nın geniş kaynak zenginliğini yansıtan daha jeoekonomik ve jeopolitik bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle, Orta Asya'nın çağdaş jeopolitik dinamikleri, Yeni Büyük Oyun'daki büyük güç rekabeti bağlamı dikkate alınmadan anlaşılamaz.

KAYNAKÇA

- İşeri, E. (2009). The US Grand Strategy and the Eurasian Heartland in the Twenty-First Century. *Geopolitics*, 14(1), 26-46.
- Şahin, E. (2023). Sovyetler Birliği Döneminde Orta Asya'da Rus Etkisi. *Akademik Düşünce Dergisi*, 8, 29 - 45.
- İsmayil, E. (2016). Rusya'nın Avrasya Birliği Politikası. *T.C. Türk işbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*, 49, 125-151.
- Abazov, R. (1999). Central Asia's conflicting legacy and ethnic policies: Revisiting a crisis zone of the former USSR. *Nationalism and Ethnic Politics*, 5(2), 62-90.
- Abbas, S. R. (2020). Russian Geopolitics and Eurasia. *World Affairs*, 24(2), 90-105.
- Abbasov, F. G. (2014). EU's external energy governance: A multidimensional analysis of the southern gas corridor. *Energy Policy*, 65, 27-36.
- Abilov, S. (2012). The “New Great Game” Over the Caspian Region: Russia, the USA, and China in the Same Melting Pot. *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 15(2), 29-60.
- Acclime China. (2017, August 17). *The Belt and Road Initiative*. Acclime China : <https://china.acclime.com/news-insights/belt-road-initiative/> adresinden alındı
- Adams, J. S. (2002). Russia's Gas Diplomacy. *Problems of Post-Communism*, 49(3), 14-22.
- Ahluwalia, V. K. (2021). The Design in China's Actions and Behaviour: an Assessment. *CLAWS Journal*, 14(1), 1-29.
- Ahmad, I. (2018). Shanghai Cooperation Organization: China, Russia, and Regionalism in Central Asia. H. Loewen, & A. Zorob içinde, *Initiatives of Regional Integration in Asia in Comparative Perspective* (s. 119–135). Dordrecht: Springer.

- Ahmed, A. (2019, October 9). *How china is taking advantage of Russia's war crisis?* Medium: <https://medium.com/@ahmad.arsh/how-china-is-taking-advantage-of-russias-war-crisis-7161a92e54e1> adresinden alındı
- Akerman, E. (2003). Central Asia in the mind of Russia: some political considerations. *The Review of International Affairs*, 2(4), 19-31.
- Akiner, S. (2010). Partnership Not Mentorship: Re-appraising the Relationship Between the EU and the Central Asian States. *China & Eurasia Forum Quarterly*, 8(4), 8-17.
- Akram, Q., & Fareed, M. (2019). China's Malacca Dilemma: Power Politics in Indian Ocean. *Journal of Politics and International Studies*, 50(2), 29-44.
- Alder, G. (1972). Britain and the defense of India: The origins of the problem 1798-1815. *Journal of Asian History*, 6(1), 14-44.
- Alexander, A. (2012). Russian expeditions to Central Asia (1870—1920s): scientific and politico-military aspects. *Terra Linguistica*, 10(4), 103-109.
- Ali, I., & Dong, X. (2015). The Revenge Game: U.S Foreign Policy During Afghan-Soviet War and Afghan-Pakistan Falling Into Hell. *Asian Social Science*, 11, 44.
- Allison, R. (2004). Strategic Reassertion in Russia's Central Asia Policy. *International Affairs*, 80(2), 277–293.
- Allison, R. (2008). Virtual regionalism, regional structures and regime security in Central Asia. *Central Asian Survey*, 27(2), 185-202.
- Allworth, E. (1994). *Central Asia, 130 Years of Russian Dominance: A Historical Overview*. Durham & London : Duke University Press .
- Aminjonov, F., Abylkasymova, A., Aimée, A., Eshchanov, B., Moldokanov, D., Overland, I., & Vakulchuk, R. (2019). BRI in Central Asia: Overview of Chinese Projects. *OSCE Bishkek Academy*, 20(1), 1-5.
- Arreya, H. d. (2021). Central Asia's role in the Heartland, 30 years after the dissolution of the Soviet Union. *Center for Global Studies and Strategic Studies*, 1-22.

- Astana Times . (2018, December 4). *Shymkent Oil Refinery completes modernisation, improves fuel and environmental standards*. The Astana Times : <https://astanatimes.com/2018/12/shymkent-oil-refinery-completes-modernisation-improves-fuel-and-environmental-standards/> adresinden alındı
- Aydin, M. (2001). Geopolitics Of Central Asia And The Cauasus; Continuity An Change Sinca The End Of The Cold War. *The Turkish Yearbook of International Relations*(32), 168-216.
- Badykova, N. (2005). Regional Cooperation in Central Asia: A View from Turkmenistan. *Problems of Economic Transition*, 48(8), 62-95.
- Baek, J. K. (2009). Medvedev's Russia, a 'revisionist power' or an 'architect of a new world order'? The evolution of ideational factors and its cases. *Korean Journal of Defense Analysis*, 21(4), 455-484.
- Baev, P. K. (2012). How Afghanistan was broken: The disaster of the Soviet intervention. *International Area Studies Review*, 15(3), 249-262.
- Baghat, G. (2006). Europe's energy security: challenges and opportunities. *International Affairs*, 82(5), 961–975.
- Bahgat, G. (2003). Pipeline Diplomacy: The Geopolitics of the Caspian Sea Region. *International Studies Perspectives*, 3(3), 310-327.
- Bakke, K. M., Rickard, K., & O'Loughlin, J. (2023). Perceptions of the past in the post-Soviet space. *Post-Soviet Affairs*, 39(4), 223-256.
- Baran, Z. (2008). EU Energy Security: Time to End Russian Leverage. *Washington Quarterly*, 30(4), 131-144.
- Barisitz, S. (2017). From the Migration Period to the Pinnacle of Nomadic Power: The Mongol Eurasian Empire. S. Barisitz içinde, *Central Asia and the Silk Road* (s. 49–136). Cham.: Springer.
- Barlow, T. E. (1997). *Formations of Colonial Modernity in East Asia*. London: Duke University Press .

- Bassin, M., & Aksenov, K. E. (2006). Mackinder and the Heartland Theory in Post-Soviet Geopolitical Discourse. *Geopolitics*, 11(1), 99-118.
- Batsaikhan, U., & Dabrowski, M. (2017). Central Asia — twenty-five years after the breakup of the USSR. *Russian Journal of Economics*, 3(3), 296-320.
- Bawa, J., & Ashish. (2023). China's grand strategy for Tajikistan: challenges and threats. *Asian Journal of Political Science*, 31(2), 125-139.
- Bayok, A. (2016). What Is Central Asia for China? A Chinese Perspective . *IFSH (ed.)*, *OSCE Yearbook* , 317-326.
- Bayramov, A. (2021). Conflict, cooperation or competition in the Caspian Sea region: A critical review of the New Great Game paradigm. *Caucasus Survey*, 9(1), 1-20.
- Becker, S. (2004). *Russia's Protectorates in Central Asia: Bukhara and Khiva, 1865–1924*. London : Routledge .
- Becker, S. (2012). The Great Game: The history of an Evocative Phrase . *Asian Affairs*, 41(1), 61-80.
- Benn, C. D. (2002). *China's Golden Age: Everyday Life in the Tang Dynasty*. Oxford: Oxford University Press .
- Beridze, E. (2009). *The United States-Russian Relations in post-Cold War Era: the Hidden Cold War in South-Caucasus (1991-2008)*. Gazimağusa, Northern Cyprus : Eastern Mediterranean University .
- Bhatty, R. S. (2008). Russia: The Traditional Hegemon in Central Asia. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 13(2), 45-63.
- Bhutia, S. (2019, June 5). *The EU's new Central Asia strategy: What does it mean for trade?* Eurasian Times : <https://eurasianet.org/the-eus-new-central-asia-strategy-what-does-it-mean-for-trade> adresinden alındı
- Billon, P. L. (2004). The Geopolitical economy of 'resource wars'. *Geopolitics*, 9(1), 1-28.

- Blank, S. (1995). Energy, economics and security in Central Asia: Russia and its rivals. *Central Asian Survey*, 14(3), 373-406.
- Blank, S. (2012). Whither the New Great Game in Central Asia? *Journal of Eurasian Studies*, 3(2), 147-160.
- Bogatyrev, S. (2007). Reinventing the Russian Monarchy in the 1550s: Ivan the Terrible, the Dynasty, and the Church. *The Slavonic and East European Review*, 85(2), 271-293.
- Bolt, P. J., & Cross, S. N. (2018). *China, Russia, and Twenty-First Century Global Geopolitics*. Oxford : Oxford University Press .
- Boltaev, A. (2016). *Explaining Russian and Chinese Foreign Policy in Central Asia through Identity and Grand Strategy*. Kyota : Doctoral dissertation, Master Thesis, Ritsumeikan Asia Pacific University.
- Bond, A. R., & Koch, N. R. (2010). Interethnic Tensions in Kyrgyzstan: A Political Geographic Perspective. *Eurasian Geography and Economics*, 51(4), 531-562.
- Boonstra, J. (2009). The EU Strategy for Central Asia Says ‘Security’. Does this Include Security Sector Reform? *EUCAM*(2), 1-5.
- Boonstra, J., & Laruelle, M. (2018). *A new EU-Central Asia Strategy: Deepening relationships and generating long-lasting impact*. Groningen: EUCAM.
- Bordonaro, F. (2009, May 5). *rediscovering Spykman – the Rimland, Geography of Peace and Foreign Policy*. Exploring geopolitics : https://exploringgeopolitics.org/publication_bordonaro_federico_rediscovering_spykman_rimland_geography_peace_foreign_policy/ adresinden alındı
- Bossuyt, F., & Bolgova, I. (2020). Connecting Eurasia: Is Cooperation Between Russia, China, and the EU in Central Asia Possible? M. Lagutina içinde, *Regional Integration and Future Cooperation Initiatives in the Eurasian Economic Union* (s. 234-250). London: IGI Global.
- Bradshaw, M., Graaf, T. V., & Connolly, R. (2019). Preparing for the new oil order? Saudi Arabia and Russia. *Energy Strategy Reviews*, 26, 100374.

- Bromley, S. (2007). Connecting Central Eurasia to the Middle East in American Foreign Policy Towards Afghanistan and Pakistan: 1979-Present. *Perspectives on Global Development and Technology*, 6(1), 87-108.
- Brzezinski, Z. (1996). Geopolitical pivot points. *The Washington Quarterly*, 19(4), 206-216.
- Brzezinski, Z. K. (2006). *The grand chessboard : American primacy and its geostrategic imperatives*. New York : Basic Books.
- Busch, T. N. (2008). Connecting an Empire: Eighteenth-Century Russian Roads, from Peter to Catherine. *The Journal of Transport History*, 29(2), 240-258.
- caniklioğlu, E. (2020). Rus Güvenlik Düşüncesinin Gelişiminde Jeopolitik Faktörlerin ve Avrasyacılığın Rolü. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜİİBFD*, 11(22), 1137-1164.
- Carroll, W. E. (2011). China in the Shanghai Cooperation Organization: Hegemony, Multi-Polar Balance, or Cooperation in Central Asia. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(19), 1-8.
- Chan, Y.-k. (2016). The Greater Game: Qing China in Central Eurasia. *History Compass*, 14(6), 264-274.
- Chatterjee, A. (2023). Sovereign Democracy’: Russian Response to Western Democracy Promotion in the Post-Soviet Space. *Jadavpur Journal of International Relations*, 27(2), 143-168.
- Chen, X., & Fazilov, F. (2018). Re-centering Central Asia: China’s “New Great Game” in the old Eurasian Heartland. *humanities and social sciences communications*, 4(71), 1-12.
- Chung, C.-p. (2004). The Shanghai Co-operation Organization: China's Changing Influence in Central Asia. *The China Quarterly*, 180, 989-1009.
- Clarke, M. (2008). “Making the Crooked Straight”: China's Grand Strategy of “Peaceful Rise” and its Central Asian Dimension. *Asian Security*, 4(2), 107-142.

- Clarke, M. (2010). China, Xinjiang and the internationalisation of the Uyghur issue. *Global Change, Peace & Security*, 22(2), 213-229.
- Clarke, M. (2020). The Neglected Eurasian Dimension of the 'Indo-Pacific': China, Russia and Central Asia in the Era of BRI. *Security Challenges*, 16(3), 32-38.
- Cohen, A. (2006). *U.S. Interests and Central Asia Energy Security*. Washinton: The Heritage Foundation.
- Cohen, S. B. (1991). Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era. *Annals of the Association of American Geographers*, 81(4), 551-580.
- Contessi, N. (2013). Central Eurasia and the New Great Game: Players, Moves, Outcomes, and Scholarship. *Asian Security*, 9(3), 231-241.
- Contessi, N. P. (2016). Central Asia in Asia: Charting growing trans-regional linkages. *Journal of Eurasian Studies*, 7(1), 3-13.
- Cooley, A. (2012). *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*. Oxford : Oxford University Press .
- Cooley, A. (2019). Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space. *Security Studies*, 28(3), 588-613.
- Coomarasamy, J. (2014). China's Westward Pivot: What It Means for Central Asia and Russia. *Mediterranean Quarterly*, 25(2), 48-60.
- Cornell, S. E., Starr, S. F., & Tsereteli, M. (2015). *A Western Strategy for the South Caucasus*. NW, Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Cosmo, N. D. (2010). Black Sea Emporia and the Mongol Empire: A Reassessment of the Pax Mongolica. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 53(1), 83-108.
- Cosmo, N. D. (2010). Qing Colonial Administration in Inner Asia. *The International History Review*, 20(2), 287-309.

- Crawford, S. F. (2019). The Mongol Invasion of Northern China: Hunting Mighty Game. *Medieval Warfare*, 9(2), 16-19.
- Criekemans, D. (2021). *Geopolitical Schools of Thought: A Concise Overview from 1890 till 2020, and beyond*. London & New York : Brill.
- CRS. (2002). *U.S. Assistance to the Former Soviet Union 1991-2001: A History of Administration and Congressional Action*. Washington: Congressional Research Service.
- CRS. (2023). *Central Asia: Implications of Russia's War in Ukraine*. Washington: Congress Research Service.
- Crude Accountability. (2018). *Investigating Chinese Investments*. Crude Accountability : <https://crudeaccountability.org/what-we-do/chinese-investments/> adresinden alındı
- Cuthbertson, I. (1994). The New "Great Game". *World Policy Journal*, 11(4), 31-43.
- Cutler, R. M. (2018). Evolution of the East Central Eurasian Hydrocarbon Energy Complex: The Case of China, Russia, and Kazakhstan. *African and Asian Studies*, 17(2), 40-62.
- Dörre, A., & Kraudzun, T. (2012). Persistence and change in Soviet and Russian relations with Afghanistan. *Central Asian Survey*, 31(4), 425-443.
- Dai, Y. (2000). To Nourish a Strong Military: Kangxi's Preferential Treatment of His Military Officials. *War & Society*, 18(2), 71-91.
- Daley, T. (1989). Afghanistan and Gorbachev's Global Foreign Policy. *Asian Survey*, 29(5), 496-513.
- Dardess, J. W. (1972). Review: The Late Ming Rebellions: Peasants and Problems of Interpretation. *The Journal of Interdisciplinary History*, 3(1), 103-117.
- Demakova, E., & Godzimirski, J. M. (2012). Russian External Energy Strategy: Opportunities and Constraints. C. Kuzemko, A. Goldthau, A. Goldthau, & M. F. Keating içinde, *Dynamics of Energy Governance in Europe and Russia* (s. 149–168). London: Palgrave Macmillan.

- Denisov, I. E., & Safranchuk, I. A. (2017). Four Problems of the SCO in Connection with Its Enlargement. *Russian Politics & Law*, 54(5-6), 494-515.
- Dessein, B. (2023). China, Central Asia and a Changing Global Order. B. Dessein içinde, *Rethinking Asia in World Politics* (s. 89-106). Warsaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Deyermond, R. (2009). Matrioshka hegemony? Multi-levelled hegemonic competition and security in post-Soviet Central Asia. *Review of International Studies*, 35(1), 151-173.
- Dibb, P. (2019). *How the geopolitical partnership between China and Russia threatens the West*. Barton: ASPI.
- Diesen, G. (2018). *Russia's Geoeconomic Strategy for a Greater Eurasia*. London: Routledge .
- Diesen, G., & Lukin, A. (2021). *The Return of Eurasia* . Singapore : Palgrave Macmillan.
- Donaldson, R. H., Noguee, J. L., & Nadkarni, V. (2014). *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*. Armonk & New York : M.E Sharpe .
- Donnellon-May, G. (2023, December 13). *Beijing digs in for the Central Asia-China gas pipeline*. Lowy Institute: <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/beijing-digs-central-asia-china-gas-pipeline> adresinden alındı
- Dorian, J. P. (2006). Central Asia: A major emerging energy player in the 21st century. *Energy Policy*, 34(5), 544-555.
- Dueben, B. (2013). *China-Russia relations after the Cold War: the process of institution-building and its impact on the evolution of bilateral cooperation*. London: LSE.
- Dutkiewicz, P., & Sakwa, R. (2015). Eurasian Perspectives on Regionalism: Central Asia and Beyond. E. I.-T. Within içinde, *Anderi A. Kazantsev* (s. 209-235). London: Routledge .
- Eckstein, R. (1993). Ping Pong Diplomacy: A View from behind the Scenes. *The Journal of American-East Asian Relations*, 2(3), 327-342.

Eder, T. S. (2013). *China-Russia relations in Central Asia: energy policy, Beijing's new assertiveness and 21st century geopolitics*. New York : Springer Science & Media .

Eder, T. S. (2014). *China-Russia Relations in Central Asia: Energy Policy, Beijing's New Assertiveness and 21st Century Geopolitics* . Wiesbaden : Springer .

Edwards, M. (2010). The New Great Game and the new great gamers: Disciples of Kipling and Mackinder. *Central Asian Survey*, 22(1), 83-102.

Efremenko, D. V. (2019). *Russia's Geostrategic Imperatives: Collection of Essays* . Moscow: Russian Academy of Sciences .

EIA. (2013, August 26). *Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region*. U.S. Energy Information Administration: https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea
adresinden alındı

Elizabeth. (2023, March 13). *A Brief History of the Silk Road: Development, Significance, Travelers*. Panda Silk : <https://www.pandasilk.com/a-brief-history-of-the-silk-road-development-significance-travelers/> adresinden alındı

Erbilgin, T. (2008). *Securitization of Energy : The Eu - Russia - Us Triangle*. Istanbul: Marmara University, Dissertation .

Erol, M. S., & Oğuz, Ş. (2023). Changes in the Geopolitics of Central Asia in the Post-Cold War Era. *Tesam Akademi Dergisi*, 10(1), 75-91.

Farchy, J., & Kynge, J. (2016, May 10). *Map: Connecting central Asia*. Financial Times : <https://www.ft.com/content/ee5cf40a-15e5-11e6-9d98-00386a18e39d>
adresinden alındı

Fatima, Q., & Zafar, S. (2014). New Great Game: Players, Interests, Strategies and Central Asia. *South Asian Studies*, 29(2), 623-652.

Feklyunina, V. (2008). The 'Great Diversification Game': Russia's Vision of the European Union's Energy Projects in the Shared Neighbourhood. *Journal of Contemporary European Research*, 4(2), 130-148.

- Fels, E. (2018). The Geopolitical Significance of Sino-Russian Cooperation in Central Asia for the Belt and Road Initiative. M. Mayer içinde, *Rethinking the Silk Road* (s. 247–267). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Fettweis, C. (2003). Revisiting Mackinder and Angell: The Obsolescence of Great Power Geopolitics. *Comparative Strategy*, 22(2), 109-129.
- Fisher, C. T. (1996). Bubonic plague in modern China: An overview. *Journal of the Oriental Society of Australia*, 27, 57-104.
- Foster, J. B. (2006, Jan 1). *The New Geopolitics of Empire*. Monthly Review : <https://monthlyreview.org/2006/01/01/the-new-geopolitics-of-empire/> adresinden alındı
- Freeman, C. P. (2018). New strategies for an old rivalry? China–Russia relations in Central Asia after the energy boom. *The Pacific Review*, 31(5), 635-654.
- Freire, M. R. (2009). Russian Policy in Central Asia: Supporting, Balancing, Coercing, or Imposing? *Asian Perspective*, 33(2), 125-149.
- Freire, M. R. (2012). Russia's Energy Policies in Eurasia: Empowerment or Entrapment? M. R. Freire, & R. E. Kanet içinde, *Russia and its Near Neighbours* (s. 246–264). London: Palgrave Macmillan.
- Froman, M. B. (1991). The Carter Administration: The Demise of Détente. M. B. Froman içinde, *The Development of the Idea of Détente* (s. 74–95). London: Pelgrave Macmillan.
- Frost, A. (2009). The Collective Security Treaty Organization, the Shanghai Cooperation Organization, and Russia's Strategic Goals in Central Asia. *China and Eurasia Forum Quarterly*, 7(3), 83-102.
- Gürdal, E. (2014). *Orta Asya'nın Amerikan Hegemonyasına Eklemlenmesi ve Bu Süreçte ABD'nin Enerji Politikaları*. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler . Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Galeotti, L. R. (2016). China's Role in Central Asia. *Il Politico*, 81(3), 107-119.

- Gast, A.-S. (2014, April 30). *A Shift in the EU Strategy for Central Asia?* Carnegie Endowment For International Peace : <https://carnegieendowment.org/research/2014/04/a-shift-in-the-eu-strategy-for-central-asia?lang=en> adresinden alındı
- Gatrell, P. (2015). Tsarist Russia at War: The View from Above, 1914–February 1917. *The Journal of Modern History*, 87(3), 668-700.
- Gerace, M. P. (1991). Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, containment, and after. *Comparative Strategy*, 10(4), 347-364.
- Gerson, M. S. (2010). *The Sino-Soviet Border Conflict Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969*. New York : CNA Analysis & Solutions .
- Giragosian, R. (2004). The US Military Engagement in Central Asia and the Southern Caucasus: An Overview. *The Journal of Slavic Military Studies*, 17(1), 43-77.
- Gladney, D. C. (2004). The Chinese Program of Development and Control, 1978–2001; Responses to Chinese Rule: Patterns of Cooperation and Opposition. S. F. Starr içinde, *Xinjiang: China's Muslim Borderland* (s. M E Sharpe Inc.), New York: M E Sharpe Inc.
- Glahn, R. v. (2003). Imagining Pre-modern China. P. J. Smith, & R. v. Glahn içinde, *The Song-Yuan-Ming Transition in Chinese History* (s. 35–70). Boston: Harvard University Asia Center.
- Gleason, G. (2010). Inter-State Cooperation in Central Asia from the CIS to the Shanghai Forum. *Europe-Asia Studies*, 53(7), 1077-1095.
- Goh, E. (2008). Hierarchy and the role of the United States in the East Asian security order. *International Relations of the Asia-Pacific*, 8(3), 353–377.
- Goldgeier, J. M., & McFaul, M. (2009). A tale of two worlds: core and periphery in the post-cold war era. *International Organization*, 46(2), 467-491.
- Gordon, D. F., Tong, H., & Anderson, T. (2019). *Beyond the Myths – Towards a Realistic Assessment of China's Belt and Road Initiative: The Security Dimension*. New York : The International Institute for Strategic Studies .

- Gottmann, J. (1942). The Background of Geopolitics. *Military Affairs*, 6(4), 197-206.
- Gray, C. (2004). In Defence of the Heartland: Sir Halford Mackinder and His Critics a Hundred Years On. *Comparative Strategy*, 23(1), 9-25.
- Green, B. R., & Long, A. (2017). The MAD Who Wasn't There: Soviet Reactions to the Late Cold War Nuclear Balance. *Security Studies*, 26(4), 606-641.
- Grewal, B., Hendriyetty, N., Abdullaev, I., Kim, C. J., Yoshino, N., & Ayoobi, E. K. (2023). *Unlocking Private Investment in Sustainable Infrastructure in Asia*. New York & London : Routledge .
- Grygiel, J. J. (2006). *Great Powers and Geopolitical Change*. Baltimore: John Hopkins University Press .
- Haas, M. d. (2016). War Games of the Shanghai Cooperation Organization and the Collective Security Treaty Organization: Drills on the Move! *The Journal of Slavic Military Studies*, 29(3), 378-406.
- Haiyan, X. (2014). China-Central Asia “Twin-Track” Energy Cooperation. *China International Studies*, 43, 126-137.
- Halecki, O. (1952). Imperialism in Slavic and East European History. *American Slavic and East European Review*, 11(1), 1-26.
- Hansen, F. S. (2013). Integration in the post-Soviet space. *International Area Studies Review*, 16(2), 142-159.
- Hartman, A. (2002). 'The red template': Us policy in Soviet-occupied Afghanistan. *Third World Quarterly*, 23(3), 467-489.
- Harutyunyan, A. A. (2022). China-Kazakhstan: Cooperation within The Belt and Road and Nurly Zhol. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 16(3), 281-297.
- Hixson, W. L. (1998). Containment on the Perimeter: George F. Kennan and Vietnam. *Diplomatic History*, 12(2), 149–163.

- Hoh, A. (2019). China's Belt and Road Initiative in Central Asia and the Middle East. *Domes*, 28(2), 241-276.
- Honrada, G. J., Ranjbar, D. M., & Mukan, S. (2023). Regional democratization: A comparative analysis of EU and US efforts in central Asia and Southeast Asia. *Journal of International Studies*, 19(2), 277-306.
- Hughes, G. (2008). The Soviet–Afghan War, 1978–1989: An Overview. *Defence Studies*, 8(3), 326-350.
- Ibrayeva, A., Sannikov, D. V., A.Ibrayeva, M., & al., M. A. (2018). Importance of the Caspian countries for the European Union energy security. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(3), 150 - 159.
- Iqbal, M., & Afridi, M. K. (2017). New Great Game in Central Asia: Conflicts, Interests and Strategies of Russia, China and United States. *The Dialogue*, 12(32), 230-246.
- Iskandarov, K., Mahammadali, V. M., & Gardashkhan, A. G. (2020). Caspian Region: Geopolitical Arena. Clash Of Interests And Energy Security. *CEJSH*, 26(2), 7-22.
- Iskandarov, K., Simons, G., & Gawliczek, P. (2019). The South Caucasus: Stage for a ‘New Great Game’ between NATO and Russia? *Connections: The Quarterly Journal*, 18(3-4), 7-34.
- Ismailov, E., & Papava, V. (2013). *Rethinking Central Eurasia*. Washington D.C: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Iwashita, A. (2008). Border dynamics in Eurasia: Sino-soviet border disputes and the aftermath. *Journal of Borderlands Studies*, 23(3), 69-81.
- Jaeger, B. C., & Brites, P. V. (2020). Geoeconomics in the light of International Political Economy: a theoretical discussion. *Brazilian Journal of Political Economy*, 40(1), 22-36.
- Jafarzadeh, A., Shakeri, A., Ghasemi, A., & Javan, A. (2021). Possibility of potential coalitions in gas exports from the Southern Corridor to Europe: a cooperative game theory framework. *OPEC Energy Review*, 45(2), 217-239.

- Jarvis, D. S. (1994). Integration Theory Revisited: Haas, NeoFunctionalism, and the Problematics of European Integration. *Policy, Organisation and Society*, 7(1), 17-33.
- Jones, E. A. (2020, June 18). *The Viking Rus and the Khazars. Points of Contact in the 9th and 10th centuries.* skemman.is: <https://skemman.is/bitstream/1946/35402/1/The%20Viking%20Rus%20and%20the%20Khazars.%20Elliot%20Jones..pdf> adresinden alındı
- Jr, E. S. (1952). The Contribution of Nicholas John Spykman to the Study of International Politics. *World Politics*, 4(3), 382-401.
- Kütükçü, M. (2021). Kırgız Halkının Bağımsızlık İsyanı: 1916 Ürkün*. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 1-9.
- Kanapiyanova, Z. (2020). The US And Russian Policy Toward Central Asia in the Framework of the Geopolitical Theory. *Eurasian Research Journal*, 2(2), 55-68.
- Karaganov, S. (2018). The new Cold War and the emerging Greater Eurasia. *Journal of Eurasian Studies*, 9(2), 85-93.
- Karaganov, S. A. (2016, October 25). *From East to West, or Greater Eurasia.* Russia in Global Affairs : <https://eng.globalaffairs.ru/articles/from-east-to-west-or-greater-eurasia/> adresinden alındı
- Karasac, H. (2010). Actors of the new 'Great Game', Caspian oil politics. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 4(1), 15-27.
- Kavalski, E. (2010). *New Central Asia, The: The Regional Impact Of International Actors.* London: World Scientific .
- Kazantsev, A., Medvedeva, S., & Safranchuk, I. (2021). Between Russia and China: Central Asia in Greater Eurasia. *Journal of Eurasian Studies*, 12(1), 57-71.
- Kellner, T. (2014). China's Rise in Central Asia: The Dragon Enters the Heart of Eurasia. B. Dessein içinde, *Interpreting China as a Regional and Global Power: Nationalism and Historical Consciousness in World Politics* (s. 216-245). London: Palgrave Macmillan.

- Kerr, D. (1995). The new Eurasianism: The rise of geopolitics in Russia's foreign policy. *Europe-Asia Studies*, 47(6), 977-988.
- Kerr, D., & Laura, S. (2008). China, Xinjiang, and the Transnational Security of Central Asia. *Critical Asian Studies*, 40(1), 89-112.
- Khalid, A. (2021). *Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present*. New Jersey : Princeton University Press .
- Khan, A., & Zhong, L. H. (2014). "The Troika's (the US, Russia and China) Competitive Plans of Integration for Central Asia.". *South Asian Studies*, 623, 60–88.
- Khan, H. (2019). Russia And Central Asia: The Eurasian Orientation Of Development. *Journal of European Studies*, 35(1), 1-23.
- Khitakhunov, A. (2023). New Phase of the European Union – Central Asia Cooperation: Temporary or Strategic Rapprochement? *Eurasian Research Journal*, 5(1), 26-42.
- Khodarkovsky, M. (1999). Taming the "Wild Steppe": Muscovy's Southern Frontier, 1480-1600. *Russian History*, 26(3), 241-297.
- Khodarkovsky, M. (2002). *Russia's Steppe Frontier: The Making of a Colonial Empire, 1500-1800*. Bloomington: Indiana University Press .
- Kim, K. (2022). Commerce in Qing Central Asia, 1644–1864. *Asian History*, 1, 12-15.
- Kim, Y., & Blank, S. (2013). Same Bed, Different Dreams: China's 'peaceful rise' and Sino–Russian rivalry in Central Asia. *Journal of Contemporary China*, 22(83), 773-790.
- Kim, Y., & Indeo, F. (2013). The new great game in Central Asia post 2014: The US “New Silk Road” strategy and Sino-Russian rivalry. *Communist and Post-Communist Studies*, 46(2), 275–286.
- Kim, Y., Blank, S., & Ordabek, E. (2015). Central Asia and Post-2014 Afghanistan: A New Turn in Russia's Military Policy in Central Asia. *Korea Institute of Defense Analysis-KIDA*, 27(4), 23 - 537.

- Kirkham, K. (2016). The formation of the Eurasian Economic Union: How successful is the Russian regional hegemony? *Journal of Eurasian Studies*, 7(2), 111-128.
- Knutsen, T. L. (2014). Halford J. Mackinder, Geopolitics, and the Heartland Thesis. *The International History Review*, 36(5), 835-857.
- Kofanov, D., Shirikov, A., & Herrera, Y. M. (2018). Sovereignty and regionalism in Eurasia. A. Paasi, J. Harrison, & M. Jones içinde, *Handbook on the Geographies of Regions and Territories* (s. 395–406). New York : EE Elgar .
- Kortunov, A., & Shoumikhin, A. (1998). Russia and Central Asia: Evolution of Mutual Perceptions, Policies, and Interdependence. o. Zhang, & R. Azizian içinde, *Ethnic Challenges beyond Borders* (s. 11–31). London: Palgrave Macmillan.
- Kovács, S., & Vér, M. (2021). Mongols and the Silk Roads: an Overview. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 74(1), 1–10.
- Krapohl, S., & Vasileva-Dienes, A. (2020). The region that isn't: China, Russia and the failure of regional integration in Central Asia. *Asia Europe Journal*, 18, 347–366.
- Krasnopolsky, P. (2022). No Loans—No Roads: Multilateral Financial Institutions and Their Effect on Regionalism. P. Krasnopolsky içinde, *China, Russia and Central Asian Infrastructure* (s. 79–115). Singapore: Palgrave Macmillan.
- Krickovic, A. (2014). Imperial nostalgia or prudent geopolitics? Russia's efforts to reintegrate the post-Soviet space in geopolitical perspective. *Post-Soviet Affairs*, 30(6), 503-528.
- Kubicek, P. (2009). The Commonwealth of Independent States: an example of failed regionalism? *review of International Studies*, 35(1), 237-256.
- Kulintsev, Y. V. (2019). The conjunction of Russian-Chinese interests within the BRI, the EAEU and the SCO. *The Review of International Affairs*(1174), 21-35.
- Kumar, M. (2006). American Strategy in South Asia from Cold War to Post-Cold War. *The Indian Journal of Political Science*, 67(3), 605-616.
- Kuperman, A. J. (1999). The Stinger Missile and U.S. Intervention in Afghanistan. *Political Science Quarterly*, 114(2), 219-263.

- Kurç, Ç. (2018). The puzzle: Multi-vector foreign policy and defense industrialization in Central Asia. *Comparative Strategy*, 37(4), 316-330.
- Kurečić, P. (2010). The New Great Game: Rivalry of Geostrategies and Geoeconomies in Central Asia. *HRVATSKI GEOGRAFSKI GLASNIK*, 72(1), 21 – 48.
- Kurecic, P. (2015). Geoeconomic and Geopolitical Conflicts: Outcomes of the Geopolitical Economy in a Contemporary World. *World Review of Political Economy*, 6(4), 522-543.
- Kutnaeva, N. (2010). Foreign Military Bases in the Post-Soviet Central Asia. *Central Asia and the Caucasus*, 11(2), 70-80.
- Labban, M. (2009). The Struggle for the Heartland: HybridGeopolitics in the Transcaspian. *Geopolitics*, 14, 1–25.
- Lanteigne, M. (2008). China's Maritime Security and the “Malacca Dilemma”. *Asian Security*, 4(2), 143-161.
- Laruelle, M. (2008). *Russia's Central Asia Policy and the Role of Russian Nationalism*. NW, Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Laruelle, M. (2014). *Russia and Central Asia*. Madrid : EUCAM.
- Laruelle, M., & Peyrouse, S. (2011). The United States in Central Asia: Reassessing a Challenging Partnership. *Strategic Analysis*, 35(3), 427-438.
- Layne, C. (1993). The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise. *International Security*, 17(4), 5-51.
- Layne, C. (2006). The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States' Unipolar Moment. *International Security*, 31(2), 7-41.
- Leal-Arcas, R., Grasso, C., & Ríos, J. A. (2015). The European Union and its energy security challenges. *The Journal of World Energy Law & Business*, 8(4), 291–336.
- LeDonne, J. P. (2004). *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831*. Oxford : Oxford University Press .

- LeDonne, J. P. (2008). Russia's eastern theater, 1650-1850 springboard or strategic backyard ? *Cahiers du monde russe*, 49, 17-46.
- Lemon, E., & Jardine, B. (2024). Parallel Order Building: China's Changing Role in Central Asia's Security. E. Lemon, & B. Jardine içinde, *Shifting Security and Power Constellations in Central Asia and the Caucasus*. (s. 41-66). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. .
- Leskina, N., & Sabzalieva, E. (2021). Constructing a Eurasian higher education region: "Points of correspondence" between Russia's Eurasian Economic Union and China's Belt and Road Initiative in Central Asia. *Eurasian Geography and Economics*, 62(5), 716-744.
- Levi, S. C. (2012). Early Modern Central Asia in World History. *History Compass*, 10(11), 866-878.
- Lewis, D. G. (2022). *Geopolitical Imaginaries in Russian Foreign Policy: The Evolution of "Greater Eurasia"*. London: Routledge .
- Li, D., & Xia, Y. (2011). Competing for Leadership: Split or Détente in the Sino-Soviet Bloc, 1959–1961. *The International History Review*, 30(3), 545-574.
- Liao, J. X. (2021). China's energy diplomacy towards Central Asia and the implications on its "belt and road initiative". *The Pacific Review*, 34(3), 490-522.
- Linantud, J. L. (2008). Pressure and Protection: Cold War Geopolitics and Nation-Building in South Korea, South Vietnam, Philippines, and Thailand. *Geopolitics*, 13, 635–656.
- Lind, M. (2008). A Neglected American Tradition of Geopolitics? *Geopolitics*, 13(1), 181-195.
- Liu, G. (1998). Ethnic Harmony and Conflicts in Central Asia: Origins and Policies. Y. Zhang, & R. Azizian içinde, *Ethnic Challenges Beyond Borders* (s. 73–92). London: Palgrave Macmillan.
- Liu, X. (2010). *The Silk Road in World History*. Oxford: Oxford University Press .

- Loftus, S., & Kanet, R. E. (2015). Whose Playground Is It, Anyway? Power Rivalries in Post-Soviet Space. P. a. Power içinde, *Roger E. Kanet; Matthew Sussex* (s. 15–41). London: Palgrave Macmillan.
- Lopour, J. (2015). *Geopolitics at the World's Pivot: Exploring Central Asia's Security Challenges*. Ontario: SSRN Papers .
- Lowenstein, J. (2016). *US Foreign Policy and the Soviet-Afghan War: A Revisionist History*. New Haven, Connecticut: Harvey M. Applebaum '59 Award. 9.
- Lukin, A., & Novikov, D. (2021). Sino-Russian rapprochement and Greater Eurasia: From geopolitical pole to international society? *Journal of Eurasian Studies*, 12(1), 28-45.
- Luttwak, E. N. (1990). From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*, 20, 17-23.
- M. Gubaidullina; A. Yelibayeva; Qi Liu. (2020). The Sco Space In A Geopolitical Configuration Of Eurasia: Rapprochement And Contradictions Of Energy Interests (The Case Of China). *Bulletin IR*, 89(1), 5-14.
- Mackinder, H. (1964). *The Geographical Pivot of History* . New York : Norton and Company.
- Maduz, L. (2018, June 13). *Flexibility by Design: The Shanghai Cooperation Organisation and the Future of Eurasian Cooperation*. CSS ETH Zurich: <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/articles/article.html/44a09690-c5c1-4179-b121-6fdf525e89d4> adresinden alındı
- Mahammadali, V. M., ibrahim, K. i., & gardashkhan, A. G. (2020). Caspian Region: Geopolitical Arena, Clash of interests and Energy Security. *Civitas et Lex*, 2(26), 7-28.
- Malashenko, A. (2013). *The Fight for Influence: Russia in Central Asia*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace .
- Mamadouh, V., & Dijkink, G. (2006). Geopolitics, International Relations and Political Geography: The Politics of Geopolitical Discourse. *Geopolitics*, 11(3), 349-366.

- Mandel, W. M. (1942). Soviet Central Asia. *Pacific Affairs*, 15(4), 389-409.
- Manish, & Behera, A. (2024). China's Belt and Road Projects in Central Asia. *FIIB Business Review*, 13(2), 143-154.
- Mankoff, J. (2015). Russia's Asia Pivot: Confrontation or Cooperation? *Asia Policy*, 19, 65-88.
- Manning, R. A. (2000). The Myth of the Caspian Great Game and the "New Persian Gulf". *The Brown Journal of World Affairs*, 7(2), 15-33.
- Mansbach, R. W. (1993). The World Turned Upside Down. *The Journal of East Asian Affairs*, 7(2), 451-497.
- Mao, B. (2021). Mob Ideology or Democracy: Analyzing Taiping Rebellion's Defeat and Revolution of 1911's Triumph in Ending the Qing Dynasty. *Swarthmore Undergraduate History Journal*, 2(1), 17-27.
- Marat, E. (2007). Soviet Military Legacy and Regional Security Cooperation in Central Asia. *China & Eurasia Forum Quarterly*, 5(1), 83-114.
- Mastanduno, M. (1997). Preserving the Unipolar Moment: Realist Theories and U.S. Grand Strategy after the Cold War. *International Security*, 21(4), 49-88.
- Matveeva, A. (2007). Return to Heartland: Russia's Policy in Central Asia. *The International Spectator*, 42(1), 43-62.
- Matveeva, A. (2013). Russia's changing security role in Central Asia. *European Security*, 22(4), 478-499.
- Matveeva, A. (2023, April 13). *A New Opening for EU–Central Asia Relations? Carnegie Endowment For International Peace* : <https://carnegieeurope.eu/research/2023/04/a-new-opening-for-eu-central-asia-relations?lang=en¢er=europe> adresinden alındı
- McAdam, D., & Su, Y. (2002). The War at Home: Antiwar Protests and Congressional Voting, 1965 to 1973. *American Sociological Review*, 67(5), 696-721.

- McDermott, R. N. (2012). *Kazakhstan-Russia: Enduring Eurasian defense Partners*. Copenhagen : DIIS.
- Menon, R. (1995). In the Shadow of the Bear: Security in Post-Soviet Central Asia. *International Security*, 20(1), 149–181.
- Menon, R. (2003). The New Great Game in Central Asia. *Survival*, 45(2), 187-204.
- Menon, R., & Snyder, J. L. (2017). Buffer zones: Anachronism, power vacuum, or confidence builder? *Review of International Studies*, 43(5), 962-986.
- Miller, T. (2017). *China's Asian Dream: Empire Building along the New Silk Road*. London: ZED.
- Millward, J. A. (2013). *The Silk Road: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press .
- Miroiu, A. (2010). The Great Game or the Many Misunderstandings about the Russian Advance in Central Asia. *Editura Militară*(1-2), 131-141.
- Mladenov, N. S. (2021). New System of International Relations? Which Way Forward into the Rest of the Twenty-First Century? N. S. Mladenov içinde, *China's Rise to Power in the Global Order* (s. 259–355). Cham.: Palgrave Macmillan.
- Mohamed, T. (2022). Revisiting the Great Game: The 19th Century Anglo-Russian Rivalry. *Erriwak, Revue desRecherches Sociales et Humaines*, 8(2), 876-900.
- Moisio, S. (2018). Towards Geopolitical Analysis of Geoeconomic Processes. *Geopolitics*, 23(1), 22-29.
- Monaghan, A. (2007). Russia's Energy Diplomacy: A Political Idea Lacking a Strategy? *Southeast European and Black Sea Studies*, 7(2), 275-288.
- Moore, K., & Lewis, D. C. (2010). The end of the Second World War constituted a momentous paradigm shift on the international stage, heralding the onset of the Cold War and the emergence of the Communist Revolution in China. *Management & Organizational History*, 5(10), 05-17.
- Morgan, G. (2007). Myth and reality in the great game. *Asian Affairs*, 4(1), 55-65.

- Morrison, A. (2014). Introduction: Killing the Cotton Canard and getting rid of the Great Game: rewriting the Russian conquest of Central Asia, 1814–1895. *Central Asian Survey*, 33(2), 131-142.
- Morrison, A. (2015). Peasant Settlers and the ‘Civilising Mission’ in Russian Turkestan, 1865–1917. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 43(3), 387-417.
- Mote, F. W. (1999). *Imperial China, 900–1800*. New York: Harvard University press .
- Muzalevsky, R. (2015). *China's Rise and Reconfiguration of Central Asia's Geopolitics: A Case for U.S. "Pivot" to Eurasia*. Carlisle, PA : USAWC Press.
- Myrat, H., & Jun, Y. Z. (2023). Natural Gas Trade between Turkmenistan and China in the Context of the BRI. *International Journal of Business Marketing and Management*, 8(6), 121-130.
- Nawaz, R., Murtaza, S. H., & Akbar, M. (2022). Symbiotic Realism: Way Forward for Great Power Relations. *Global International Relations Review*, 5(1), 22-34.
- Na-Xi, L., Meng-Fang, H., & Shan-Bing, L. (2019). How the Belt and Road Initiative Can Help Strengthen the Role of the SCO and Deepen China’s Cooperation with Russia and the Countries of Central Asia. *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, 75(1), 56-68.
- New York Times. (1995, January 2). *The New Great Game in Asia*. <https://www.nytimes.com>: <https://www.nytimes.com/1996/01/02/opinion/the-new-great-game-in-asia.html> adresinden alındı
- Nichol, J. (2013). *Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests*. Washington : Congressional Research Service .
- Nogayeva, A. (2015). Limitations of Chinese “Soft Power” in Its Population and Language Policies in Central Asia. *Geopolitics*, 20(3), 583-605.
- Nygren, B. (2010). Russian Foreign Policy in Eurasia: National Interests and Regional Integration. M. R. Freire, & R. E. Kanet içinde, *Key Players and Regional Dynamics in Eurasia* (s. 13–28). London: Palgrave Macmillan.

- O'Byrne, D. (2021, January 22). *Azerbaijan and Turkmenistan agreement advances Caspian gas cooperation*. Eurasianet: <https://eurasianet.org/azerbaijan-and-turkmenistan-agreement-advances-caspian-gas-cooperation> adresinden alındı
- Odgaard, L. (2017). Beijing's Quest for Stability in its Neighborhood: China's Relations with Russia in Central Asia. *Asian Security*, 13(1), 41-58.
- O'Hara, S. (2004). Great game or Grubby game? the struggle for control of the Caspian. *geopolitics*, 9(1), 138-160.
- Olcott, M. B. (2005). *Central Asia's Second Chance*. Washington : Carnegie Endowment for International Peace.
- Oliphant, C. (2013). *Russia's role and interests in Central Asia*. NY: SaferWorld .
- O'loughlin, J. (1999). Ordering the 'crush zone': Geopolitical games in post-cold war eastern Europe. *Geopolitics*, 4(1), 43-56.
- Ong, R. (2005). China's security interests in Central Asia. *Central Asian Survey*, 24(4), 425-439.
- OtorBaev, D. (2022, May 2). *Who is the biggest investor in Central Asia? It is not China or Russia*. CTGN : <https://news.cgtn.com/news/2022-05-02/Who-is-the-biggest-investor-in-Central-Asia-It-is-not-China-or-Russia-19HRnQhtnrO/index.html> adresinden alındı
- Overland, I., & Kubayeva, G. (2018). Did China Bankroll Russia's Annexation of Crimea? The Role of Sino-Russian Energy Relations. H. Blakkisrud, & E. W. Rowe içinde, *Russia's Turn to the East* (s. 95-118). New York : Pelgrave Macmillan .
- Owen, C., Heathershaw, J., & Savin, I. (2017). How postcolonial is post-Western IR? Mimicry and mētis in the international politics of Russia and Central Asia. *Review of International Studies*, 44(2), 279-300.
- Paramonov, V., & Stolpovskiy, O. (2009). Russia And The Central Asian Countries: Bilateral Security Cooperation. *Central Asia and The Caucasus*, 2(56), 52-64.

- Parham, S. (2017). *China's Borderlands: The Faultline of Central Asia*. London: I.B. Tauris.
- Park, J. (2023). Rethinking Geopolitics: Geography as an Aid to Statecraft. *Texas National Security Review*, 6(4), 79-100.
- Patnaik, A. (2016). *Central Asia: Geopolitics, security and stability*. London & New York : Routledge .
- Peters, M. A. (2023). The emerging multipolar world order: A preliminary analysis. *Educational Philosophy and Theory*, 55(14), 1653-1663.
- Petersen, A. (2011). *The World Island: Eurasian Geopolitics and the Fate of the West*. Santa Barbara, California : Greenwood Publishing Group .
- Petersen, P. (1995). Security policy in post-Soviet central Asia. *European Security*, 4(1), 132-219.
- Peyrouse, S. (2016). Discussing China: Sinophilia and sinophobia in Central Asia. *Journal of Eurasian Studies*, 7, 14–23.
- Pfaltzgraff, R. L. (1980). China, Soviet Strategy, and American Policy. *International Security*, 5(2), 24-48.
- Pianciola, N. (2017). Stalinist spatial hierarchies: placing the Kazakhs and Kyrgyz in Soviet economic regionalization. *Central Asian Survey*, 36(1), 73-92.
- Pirani, S. (2019). *Central Asian Gas: prospects for the 2020s*. Oxford : Oxford Institute for Energy Studies.
- Pop, I. I. (2009). Russia, EU, NATO, and the Strengthening of The CSTO in Central Asia. *Caucasian Review of International Affairs*, 3(3), 278-290.
- Pradhan, R. (2018). The Rise of China in Central Asia: The New Silk Road Diplomacy. *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 11, 9–29.
- Pradhan, R. (2021). Energy Geopolitics and the New Great Game in Central Asia. *Millennial Asia*, 13(2), 265-288.

- Raczka, W. (1998). Xinjiang and its Central Asian borderlands. *Asian Survey*, 17(3), 373-407.
- Raimondi, P. P. (2019). Central Asia Oil and Gas Industry - The External Powers' Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan. *FEEM Working Paper*(6), 1-74.
- Rakhimov, M., Khasanov, U., & Umarov, A. (2020). *The New Foreign Policy of Uzbekistan: Central Asia, the EAEU and the BRI*. London: GCRF Compass.
- Ramesh, S. (2018). The Mongol Empire: 1206 AD to 1368 AD. S. Ramesh içinde, *The Rise of Empires* (s. 233–261). Cham.: Palgrave Macmillan.
- Ranneberger, M. E. (2021). Seize the Opportunity: Craft a Smart Power Strategy for the Central Region. A. J. Adib Farhadi içinde, *The Great Power Competition: Regional Perspectives on Peace and Security* (s. 259–278). Cham: Springer.
- Rauf, S. (2017). Changing Geopolitical Dynamics in Central Asia. *Strategic Studies*, 37(4), 149-165.
- Remme, U., Blesl, M., & Fahl, U. (2008). Future European gas supply in the resource triangle of the Former Soviet Union, the Middle East and Northern Africa. *Energy Policy*, 36(5), 1622-1641.
- Rolland, N. (2017). China's "Belt and Road Initiative": Underwhelming or Game-Changer? *The Washington Quarterly*, 40(1), 127-142.
- Rosati, J. A. (1993). Jimmy Carter, a Man before His Time? The Emergence and Collapse of the First Post-Cold War Presidency. *Presidential Studies Quarterly*, 23(3), 459-476.
- Rossabi, M. (2020). Mongol Impact on China: Lasting Influences with Preliminary Notes on Other Parts of the Mongol Empire. *Acta Via Serica*, 5(2), 25 - 49.
- Słobodian, N. (2017). "Russian Energy Diplomacy: Instruments and Approaches. *Pulaski Policy Papers*, 1-6.

- Sablin, I., & Semyonov, A. (2020). Autonomy And Decentralization In The Global Imperial Crisis: The Russian Empire And The Soviet Union In 1905–1924. *Modern Intellectual History*, 17(2), 543-560.
- Salameh, M. G. (2014). Turning the Gaze Towards Asia: Russia's Grand Strategy to Neutralize Western Sanctions. *SSRN Paper*(14), 1-12.
- Sargent, D. J. (2015). *A Superpower Transformed: The remaking of American Foreign Relations in the 1970s*. Oxford: Oxford University Press .
- Sarkhanov, T., & Huseynli, N. (2023). The importance of energy reserves in the Caspian Sea basin in the energy security policy of the European Union. *Multidisciplinary Review* , 1-11.
- Segal, G. (1992). China and the Disintegration of the Soviet Union. *Asian Survey*, 32(9), 848-868.
- Seiwert, E. (2023). China's Search For Partners With Shared Worldviews: Expanding The "Shanghai Cooperation Organization Family". *Asian Affairs*, 54(3), 453-479.
- Sen, T. (2003). *Buddhism, Diplomacy, and Trade: The Realignment of Sino-Indian Relations* . Honolulu: University of Hawai Press .
- Sengupta, A. (2009). *Heartlands of Eurasia: The Geopolitics of Political Space*. New York : Lexington Books .
- Shaikhutdinov, M. (2021). Between East and West: The Formation of the Moscow State. M. Shaikhutdinov içinde, *Between East and West: The Formation of the Moscow State* (s. 145-179). Brookline: Academic Studies Press.
- Shakhanova, G., & Garlick, J. (2020). The Belt and Road Initiative and the Eurasian Economic Union: Exploring the "Greater Eurasian Partnership". *Journal of Current Chinese Affairs*, 49(1), 33-57.
- Shapiro, K. (2020). *Whose War Is It Anyway? How Afghanistan Became a Battlefield Over Global Hegemony During the Cold War*. New York: CUNY Graduate Center.

- Shehzad, A. (2022). Geoeconomics: The New Geopolitics. *Policy Perspectives*, 19(2), 21-40.
- Shreeves, R., Delivorias, A., & Caprile, A. (2019). *The EU strategy on Central Asia: Towards a new momentum?* Brussels : European Parliamentary Research Service.
- Siddi, M. (2019). The EU's Botched Geopolitical Approach to External Energy Policy: The Case of the Southern Gas Corridor. *Geopolitics*, 24(1), 124-144.
- Siddiqui, K. (2019). One Belt and One Road, China's Massive Infrastructure Project to Boost Trade and Economy: An Overview. *International Critical Thought*, 9(2), 214-235.
- Singh, A. (2021). Brzezinski And Mackinder Theories: Role And Influence On The Political Construction Of Eurasia. *Problems of theory and methodology of international studies*, 13(4), 527-535.
- Smith, D. L. (1996). Central Asia: A New Great Game? *Asian Affairs: An American Review*, 23(3), 147-175.
- Somzhurek, B., Yessengaliyeva, A., Medeubayeva, Z., & Makangali, B. (2018). Central Asia and regional security. *Communist and Post-Communist Studies*, 51(2), 161–171.
- Spykman, N. J. (1944). *The Geography of Peace*. Yale : Brace Harcourt Publishers .
- Starr, H. (2008). Joining political and geographic perspectives: Geopolitics and international relations. *International Interactions*, 17(1), 1-9.
- Starr, S. F., & Cornell, S. E. (2018). *Uzbekistan's New Face*. New York: Rowman and Littlefield.
- Stern, J., Rogers, H., Yafimava, K., Pirani, S., El-Katiri, L., Honore, A., . . . Dickel., R. (2014). *Reducing European Dependence on Russian Gas – distinguishing natural gas security from geopolitics*. Oxford : Oxford Institute for Energy Studies.
- Stockwell, F. (2002). *Westerners in China: A History of Exploration and Trade, Ancient Times through the Present*. Artville: McFarland and Company.

- Stratfor . (2012, April 15). *The Geopolitics of Russia: Permanent Struggle*. Stratfor : <https://worldview.stratfor.com/article/geopolitics-russia-permanent-struggle>
adresinden alındı
- Stronski, P., & Sokolsky, R. (2020). *Multipolarity in Practice: Understanding Russia's Engagement With Regional Institutions*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Sun, D., & Elmahly, H. (2018). NATO vs. SCO: A Comparative Study of Outside Powers' Military Presence in Central Asia and the Gulf. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 12(4), 438-456.
- Suslov, M. (2018). "Russian World" Concept: Post-Soviet Geopolitical Ideology and the Logic of "Spheres of Influence". *Geopolitics*, 23(2), 330-353.
- Svetlana, G. (2020). China-Kazakhstan Cooperation and One Belt One Road Construction. *Science Review*, 3(30), 42-49.
- Swanström, N. (2011). *China and Greater Central Asia: New Frontiers?* Washington D.C: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program.
- Swanstrom, N. (2005). hina and Central Asia: a new Great Game or traditional vassal relations? *Journal of Contemporary China*, 14(45), 569-584.
- Syroezhkin, K. (2015). Central Asia between the gravitational poles of Russia and China. B. Z. Rumer içinde, *Central Asia: A Gathering Storm?* (s. 169-207). London: Routledge.
- Taliga, H. (2021). *Belt and Road Initiative in Central Asia* . Frankfurt: Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) .
- Tanrisever, O. F. (2013). Introduction: NATO, Afghanistan and the Central Asian security in the aftermath of 9/11. O. F. Tanrisever içinde, *Afghanistan and Central Asia: NATO's Role in Regional Security since 9/1* (s. 1-16). Amsterdam: IOS Press.
- Taylor, S. C. (1985). Tracing the Origins of U.S. Involvement in Vietnam. *OAH Magazine of History*, 1(1), 21-23.

- Thornton, R. C. (1986). Strategic change and American foreign policy: Perceptions of the Sino-Soviet conflict. *Journal of Northeast Asian Studies*, 5, 49–70.
- Tian, R. G. (2009). Xinjiang and its role in Greater Central Asian Regional Cooperation. *Central Asia and the Caucasus*(1), 85-94.
- Toft, P. (2005). John J. Mearsheimer: an offensive realist between geopolitics and power. *Journal of International Relations and Development* volume(8), 381–408.
- Tompson, W. (2010). Back to the Future? Thoughts on the Political Economy of Expanding State Ownership in Russia. u. Newton, & W. Tompson içinde, *Institutions, Ideas and Leadership in Russian Politics* (s. 67–87). London: Palgrave Macmillan.
- Torbin, C. (2020). The United States and the Soviet-Afghan War, 1979– 1989. *Foreign Relations and Foreign Policy*, 1, 1-39.
- Torr, G. (2021). *The Silk Roads: A History of the Great Trading Routes Between East and West*. New York : Arcturus Publishing.
- Trenin, D. (2015). From Greater Europe to Greater Eurasia?: The Sino-Russian Entente. *Carnegie Endowment for International Peace*, 1-20.
- Troitskiy, E. F. (2015). Central Asian Regional Security Complex: The Impact of Russian and US Policies. *Global Society*, 29(1), 2-22.
- Troitskiy, E. F. (2023). The Two “Great Games”: Homo Ludens In Central Asia. *Centre for Advanced Study Sofia (CAS)*(13), 1-22.
- Tsygankov, A. (2003). Mastering space in Eurasia: Russia’s geopolitical thinking after the Soviet break-up. *Communist and Post-Communist Studies*, 36(1), 101–127.
- Tsygankov, A. P. (2012). The Heartland no more: Russia's Weakness and Eurasia's Meltdown. *Journal of Eurasian Studies*, 3(1), 1-9.
- Tuathail, G. Ó. (1994). (Dis)placing Geopolitics: Writing on the Maps of Global Politics. *Environment and Planning D: Society and Space*, 12(5), 525-546.

- Tuathail, G. Ó. (1997). At the End of Geopolitics? Reflections on a Plural Problematic at the Century's End. *Alternatives*, 22(1), 35-55.
- Tukmadiyeva, M. (2013). Xinjiang in China's Foreign Policy toward Central Asia. *Connections*, 12(3), 87-108.
- Vavilov, A., & Trofimov, G. (2015). The Struggle for Pipelines: Gazprom's Attempts at Strategic Expansion in the "Near Abroad". A. Vavilov içinde, *Gazprom: An Energy Giant and Its Challenges in Europe* (s. 105–138). London: Palgrave Macmillan.
- Vihma, A. (2018). Geoeconomic Analysis and the Limits of Critical Geopolitics: A New Engagement with Edward Luttwak. *Geopolitics*, 23(1), 1-21.
- Vlad, L. B., Josan, A., & Vlasceanu, G. (2010). Active Geo-Strategic Players, Geopolitical Pivots And The Changing Balance Of Power In Eurasia. *Revista Română de Geografie Politică*, 12(1), 116-125.
- Vladimer Papava. (2008). 'Central Caucasasia' Instead of 'Central Eurasia. *Central Asia and the Caucasus*, 50(2), 30-42.
- Walt, S. M. (1989). The Case for Finite Containment: Analyzing U.S. Grand Strategy. *International Security*, 14(1), 5-49.
- Walton, C. D. (2007). *Geopolitics and the Great Powers in the 21st Century: Multipolarity and the Revolution in Strategic Perspective*. London: Routledge .
- Wang, L. (2015). Sea Lanes and Chinese National Energy Security. *Journal of Coastal Research*, 73, 572–576.
- Weatherford, J. (2018). The Silk Route from Land to Sea. *Humanities*, 7(32), 1-9.
- Weitz, R. (2006). Averting a new great game in central Asia. *Washington Quarterly*, 29(3), 155-167.
- Weitz, R. (2021). Assessing Chinese-Russian Military Exercises Past Progress and Future Trends. *Center for Strategic and International Studies*, 4, 1-9.
- Wheeler, G. (1955). Soviet Policy in Central Asia. *International Affairs*, 31(3), 317-326.

- Wilhelmsen, J., & Flikke, G. (2011). Chinese–Russian Convergence and Central Asia. *Geopolitics*, 16(4), 865-901.
- Wilson, P. D. (2020). *The Kushans and the Emergence of the Early Silk Roads*. Sydney: University of Sydney .
- Winn, N., & Gänzle, S. (2023). Recalibrating EU Foreign Policy Vis-à-vis Central Asia: Towards Principled Pragmatism and Resilience. *Geopolitics*, 28(3), 1342-1361.
- Wirtz, J. J. (1990). Deception and the tet offensive. *Journal of Strategic Studies*, 13(2), 82-98.
- Wishnick, E. (2012). There Goes the Neighborhood: Afghanistan's Challenges to China's Regional Security Goals. *The Brown Journal of World Affairs*, 19(1), 83-100.
- Yau, N. (2022). *China's Security Management Towards Central Asia*. Shanghai: Foreign Policy Research Institute.
- Ydyrys, K. (2012). *Rusya federasyonu'nun ?yakın çevre? politikası ve Orta Asya güvenliği üzerindeki etkileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Yenikeyeff, S. M. (2011). Energy Interests of the ‘Great Powers’ in Central Asia: Cooperation or Conflict? *The International Spectator*, 46(3), 61-78.
- Yi, G. (2013). The “Propaganda State” and Sino-American Rapprochement: Preparing the Chinese Public for Nixon’s Visit. *Journal of American-East Asian Relations*, 20(1), 5-28.
- Yilmaz, S., & Changming, L. (2020). Remaking Eurasia: the Belt and Road Initiative and China-Russia strategic partnership. *Asia Europe Journal*, 18, 259–280.
- Yin, Z. (2018). *Clashes of Universalisms: Xinjiang, tianxia and Changing World Order in 19th Century*. New York : Rowman and Littlefield .
- Ying, X. (2023, September 22). *The Belt and Road Initiative at 10, A vision realized with progress till to come*. Khmer Times : <https://www.khmertimeskh.com/501364553/the-belt-and-road-initiative-at-10-a-vision-realized-with-progress-till-to-come/> adresinden alındı

- Yuan, J. (2023). Forging a New Security Order in Eurasia: China, the SCO, and the Impacts on Regional Governance. *Chinese Political Science Review*, 8, 422–439.
- Yuan, J.-D. (2010). China's Role in Establishing and Building the Shanghai Cooperation Organization (SCO). *Journal of Contemporary China*, 19(67), 855-869.
- Zabortseva, Y. N. (2012). From the “Forgotten Region” to the “Great Game” Region: On the Development of Geopolitics in Central Asia. *Journal of Eurasian Studies*, 3(2), 168-176.
- Zhang, F. (2015). Confucian Foreign Policy Traditions in Chinese History. *The Chinese Journal of International Politics*, 8(2), 197–218.
- Zhang, Z. (2018). The Belt and Road Initiative: China’s New Geopolitical Strategy? *China Quarterly of International Strategic Studies*, 4(3), 327-343.
- Zhangabulova, Z. M., & Alpysbes, M. A. (2021). Central and South Asia as a Priority of Russian and British Foreign Policy in the Second Half of the 19th and Early 20th Centuries. *Analele Universității din Craiova. Istorie*, 26(2), 47-60.
- Zhekenov, D., & Ahmadzai, B. G. (2023). USA Invasion of Afghanistan and Impact on Central Asia. *American International Journal of Social Science Research*, 14(1), 33-42.
- Zhiltsov, S. S. (2015). Russia’s Policy Toward the Pipeline Transport in the Caspian Region: Results and Prospects. S. S. Zhiltsov, I. S. Zonn, & A. G. Kostianoy içinde, *Oil and Gas Pipelines in the Black-Caspian Seas Region* (s. 85–94). Cham.: Springer.
- Zhongchun, W. (2005). The Soviet Factor in Sino-American Normalization, 1969 –1979. W. C. Kirby, R. S. Ross, & G. Li içinde, *Normalization of U.S.-China Relations* (s. 147-174). New York: Brill.
- Zhou, Q., He, Z., & Yang, Y. (2020). Energy geopolitics in Central Asia: China’s involvement and responses. *Journal of Geographical Sciences*, 30, 1871–1895.
- Zhuangzhi, S. (2004). New and Old Regionalism: The Shanghai Cooperation Organization and Sino-Central Asian Relations. *The Review of International Affairs*, 3(4), 600-612.

Ziegler, C. E. (2014). Russia in Central Asia: The Dynamics of Great-Power Politics in a Volatile Region. *Asian Perspective*, 38(4), 589-617.

Zurndorfer, H. T. (2011). What is the Meaning of ›War‹ in an Age of Cultural Efflorescence? Another Look at the Role of War in Song Dynasty China (960–1279). M. Formisano, & H. Böhme içinde, *War in Words: Transformations of War from Antiquity to Clausewitz* (s. 89-112). Berlin : De Gruyter.

